

JELENKOR

IRODALMI ÉS MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

- BALASSA PÉTER: Zenelecke 865
WEÖRES SÁNDOR versei 871
MÁNDY IVÁN: Mítoszok és démonok (elbeszélés) 873
PÁKOLITZ ISTVÁN versei 874
HATÁR GYÖZÖ: Eumolposz (regény, VI.) 877
BERTÓK LÁSZLÓ versei 889
NÁDAS PÉTER: Szeptember (*Fejezet egy Évkönyvből*) 891
CSORBA GYÖZÖ versei 904
HALLAMA ERZSÉBET: Erőnkét meghaladó vállalkozás (elbeszélés) 907
TOLNAI OTTÓ: A szabadság jelképe (vers) 910
PÁLINKÁS GYÖRGY: Lágyan kopogtat (elbeszélés) 913
KÁROLYI AMY versei 916
GRENDÉL LAJOS: Szakítások (regényrészlet) 917
TAKÁTS GYULA versei 925
PÁLYI ANDRÁS: Cédulák egy könyvhöz (esszé) 927
PARTI NAGY LAJOS: Wartburg airlines (vers) 929
NEMES NAGY ÁGNES: Versek közelről (*Babits Mihály: A csengetyűstű*) 931
MAKAY IDA versei 936
ESTERHÁZY PÉTER: A kéz 938

*

- KÉT LEVÉL SZEDERKÉNYI ERVINHEZ 943
MÉSZÖLY MIKLÓS levelei Szederkényi Ervinhez 944
RAJNAI LÁSZLÓ: Ember és világ a mérlegen (*Várkonyi Nándor: Az elveszett Paradicsom*) 949
CSÁNYI LÁSZLÓ: Szántó Tibor és a Dunántúl 957
VIDOVSKY LÁSZLÓ: A filmzenéről (*Weber Kristóf interjúja*) 960

1988

OKTÓBER

ARTUR MIĘDZYRZECKI: Hódolat és üdvözllet (*Weöres Sándor-nak*) 965

PAKOLITZ ISTVÁN: Elveszett otthonok (*Kabdebó Lóránt interjúja*) 967

THIERY ÁRPÁD: Szerénység és szolgálat 973

*

GYÖRGY PÉTER: Az esztétika Bermuda-háromszöge 975

FÖLDÉNYI F. LÁSZLÓ: Az időtlenség örvénye 980

RADICS VIKTÓRIA: A szerelem foglalata (*Két kritika Pályi András könyvéről*) 983

BÁRDOS LÁSZLÓ: Rejtett küzdelmek évei (*Öt Weöres-kötet hasonmás kiadásáról*) 989

P. MÜLLER PÉTER: Németh Antal: Új színházat! 991

KÉPEK

VIDOVSKY LÁSZLÓ: Le tombeau de Czerny 876, „Faust am Spinnrade” 915, Rytmsche Übungen 926, Kabalisztikus fanfár 974, Alpesi dal 982.

MŰMELLÉKLET

KRIZBAI SÁNDOR rajzai I–II., KICSINY BALÁZS rajzai III–IV. fe LUGOSSY LÁSZLÓ: Dojóérzékiség V., Tatár Vénusz VI.

GYÖRGY CSABA: (BORGÓ): Rajzok VII–VIII.

E számunk a M. N. Művészeti Alapja támogatásával készült.

A MŰVÉSZETEK HÁZÁBAN

OKTÓBERBEN: 6-án 18 órakor *Keserű Ilona* festőművész mutatja be vetítéssel a szöuli olimpia kortárs művészeti gyűjteményét. – 17-én 17 órakor a Siklósi Kerámia Szimpozion keretében *Liska Tibor* közgazdász tart előadást *A művészetek és a szocialista vállalkozás* címmel. – 17-én 18 órakor rendezik meg *Galambosi László* irodalmi estjét. Bevezetőt *Bükkösi László* mond, közreműködnek: *Sebők Klára* és *Újvári Zoltán*, a Pécsi Nemzeti Színház színművészei, *Bánky József* zongoraművész. – 21-én 17 órakor a Siklósi Kerámia Szimpozion keretében *Vitányi Iván* tart előadást *Művészet és társadalom* címmel. – 24-én 19 órakor a Velencei Biennáléről rendezett beszélgetést *Pinczehelyi Sándor* grafikusművész vezeti, vendégei *Néray Katalin* és *Hegyi Loránd* művészettörténészek. – A tetőtéri galériában október 17-ig tekinthető meg *Lantos Ferenc* festőművész kiállítása.

JELENKOR

XXXI. ÉVFOLYAM

10. SZÁM

Főszerkesztő
CSORDÁS GÁBOR

A szerkesztőség munkatársai

CSORBA GYÖZŐ
főmunkatárs

**BALASSA PÉTER, BERTÓK LÁSZLÓ, CSUHAI ISTVÁN, HALLAMA ERZSÉBET,
KALÁSZ MÁRTON, PARTI NAGY LAJOS, PÁKOLITZ ISTVÁN, TAKÁTS JÓZSEF**

Szerkesztőség: 7621 Pécs, Széchenyi tér 17., I. emelet. Telefon: 10-673

Kéziratot nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

Kiadja a Baranya Megyei Lapkiadó V. 7625 Pécs, Hunyadi János út 11. Telefon: 15-000.

Felelős kiadó: Bodó László

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR)

Budapest, Lehel u. 10/A – 1900 – közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra.

Előfizetési díj 1 évre: 192,- Ft. Megjelenik havonként.

88-2331 Pécsi Szikra Nyomda – Felelős vezető: Farkas Gábor igazgató

Index: 25-906. ISSN 0447-6425

KRÓNIKA

A JELENKOR-MATINÉ vendégei szeptember 28-án a Művészetek Házában Keszérű Ilona és Vidovszky László voltak. A beszélgetést Parti Nagy Lajos vezette.

•

AZ ITT-OTT folyóirat és a Magyar Baráti Közösség augusztus 20. és 27. között az Egyesült Államokban, a Reménység Tavánál megrendezte hagyományos konferenciáját, melynek idei magyarországi meghívottjai Csurka István és Nagy Gáspár voltak.

•

KIGYÓS SÁNDOR (1943–1984) szobrászművésznek augusztus 19-én állandó kiállítása nyílt a pécsváradi várban.

•

KÜTFŐ címmel negyedéves irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat jelent meg Tel-Avivban. Az első számban többek közt Martin Buber, Fejtő Ferenc, Kishon Efraim, Méliusz József, Mezei András, Sütő András írása olvasható.

•

KIÁLLÍTÁSOK. A Pécsi Galériában október 1. és 30. közt Gellér B. István pécsi festőművész kiállítása látható. – A

Pécsi Kisgalériában október 7-től november 7-ig tekinthető meg Buczkó György üvegtervező kiállítása.

•

HAMVÁS BÉLA *Silentium* – Titkos jegyzőkönyv – *Unicornis* című esszékötetete, mely a Vigília kiadásában jelent meg, korlátozott példányszámban kapható a Rákóczi úti Kodolányi János könyvesboltban és a Művészetek Háza portáján.

•

A JELENKOR megjelenésének 30. évfordulója alkalmából október 13-án 19 órakor jubileumi estet rendez a Pesti Vigadó. 19 órától Bertók László, Csorba Győző, Kalász Márton, Makay Ida, Parti Nagy Lajos és Pákolitz István versei hangzanak el a szerzők, valamint Tőreký Zsuzsanna és Vallai Péter színművészek előadásában. A Jelenkor-antológiát kerakasztal-beszélgetés követi „Mi kell ahhoz, hogy a Jelenkor 'igazi' folyóirat legyen?” címmel, Csordás Gábor, Domokos Mátyás, Hallama Erzsebet, Ilia Mihály, Lengyel Balázs, Mészöly Miklós, Nádas Péter, Radnóti Sándor részvételével, moderátor: Balassa Péter. 21 óra 30 perckor Koszta Gabriella Esterházy Péter *Fuvarosok* című művének színpadi változatát adja elő.

BALASSA PÉTER

Zenelecke

Monológ a Kis semmiségek című sorozatból

Mándy Ivánnak

Mottó: „A káosznak sokszor csak azt az oldalát hangsúlyozzák, hogy korlátozást jelent, például korlátozza az előrejelzések érvényességét. A természet azonban alkotó módon is felhasználhatja a káoszt: a kis fluktuációk erősítésével a természetes rendszerek számára hozzáférhetővé teheti az újdonságot. A ragadozó támadása elől menekülő zsákmány meglepetésszerű irányváltatásai kaotikusak lehetnek, s ezáltal elkerülheti végzetét... a káosz kínál eszközt a véletlenszerű változások szerkezetbe rendezéséhez... a káosz olyan mechanizmust kínál, amely lehetővé teszi a szabad akaratot a determinisztikus törvények irányította világban... A káoszban rend van: a véletlen geometriai alappal rendelkezik. A káosz egyrészt alapvetően korlátozza az előrejelzést, másrészt nem is sejtett oksági összefüggéseket sugall.” – James P. Crutchfield – J. Doyne Farmer–Norman H. Packard–Robert S. Shaw: A káoszról. IN: Scientific American, 1987. február.

*

Gondoljanak, kérem, az éhségre meg a zenére, egyszerre. Szünet. Megvan? Szünet. Úgy.

Még mindig negyvennégy telén, szünet, zongoratanár vagyok. „Dohnányinál kezdtem”, mondogatom a többieknek büszkén (hogy unom!), egy rendház pincéjében, ahol megbújok. Papírjaim régen (ezt is unom) nincsenek, de hiszen senki sem tudja már, ki miért és miképp van itt. Kinek vannak egyáltalán igazi papírjai? Csak egy ormóttan gramofont hoztam magammal, meg néhány lemezt. Közepesen éhezem. Szünet. A kacsasült pusztá gondolatától egész életemben elgyöngültem. Allítólag hangosan eszem, pedig a szépre szomjas emberek fajtájához tartozom. Esténként, úgy tíz felé, arra kényszerítem a többieket: menekülteket, atyákat, sebesülteket, novíciusokat, szökött katonát, hamis papírokkal bujkáló „nagyfuvaros” lányokat, elképesztő ala-

kokat, meg hát, vagyis hát főleg önmagam, hogy végighallgassák széles mozdulatokkal kísért, aránytalan magyarázataimat zenéről, operáról. „Az éjszaka zenéje, tizedik rész” jelentem be nagy hangon, mérsékelt éhezés és géppuska-kelepelés egymást erősítő izgalmaiban. A szemináriumot kísérő becsapódások közben jól látom a számolgot, vagy imádkozó ajkakat, az összerendező vállakat. A háború unalma járja át bensőmet. Szünet. Oda se neki, folytatom. Ezt szeretem: szippantásnyi felütés, és!

Hogy Beethoven olyan lenne, mint egy bálna. Meg hogy barbár gyengédségben szenved. Szörnyű nagyokat lélegzik, ki-be fúvókázik, és annyi vizet hörpöl, fröcsköl, amennyi nincs is a világon. Hogy a zenéje finom rendszerekből összeszőtt *kantábilis* szörnyeteg. Kiegyensúlyozatlan óriás-regény, melyet egy körözött öreg csavargó ír. Most akkor lalázva, szavak nélkül. És így tovább. A feleségem szegény, például, egész rövid életében *félt* Beethoventől. Mindig azt mondta, *gólem*. Rémes vénember, aki egész éjjel álmatlanul bolyong egy luxusistállóban, vagy egy sokszobás, lepusztult nagyvárosi lakás rommá lőtt termeiben, vagy szélsöpörte, néptelen körutakon, át a hidakon és vissza, árnyéka átlibben a gangon, igen, holdsütötte gangokon!, mindig a gangokon, meg-megáll, „zihál”, „már csak vonszolja magát”, ahogy mondani szokás, mint aki aggkori támadókedvben szenved, éjszaka veszélyes és bolyongásra hajlamos, orrát trombitálva fújja, olykor öklét rázza egy elkésett villamos után, végül sokat beszél magában, „Vegyetek el tőlem”, „faljatok fel”, „mivé lettünk”, meg ilyesmi. – Mindig leintettem nőmet, ugyan kérem, hallgassa meg a Bagatelleket, a 126-os második sorozatot. Eljátszottam, veszttem-re. Az utolsó darabnál, tudják – ilyenkor barátságosan rájuk villogtatom különben fölösleges félelmet keltő szempáromat, – ott, ahol az az elképesztő roham kezdődik, és utána „semmi” (mutatni kell a semmit, hogy hát bizony, itt szünet, szörnyű híja van a mindennek, hogy ezek után minden semmi), ni, ilyen tempóváltás talán csak a Missa solemnis Dona nobis pacemjében fordul elő, annál az örjítő, prestissimo feltörő zenekari közjátéknál, szóval ott halom ám, hogy igaza van a feleségemnek. Legfőlőbb így enyhíthető: *szeráfi gólem*. Az éjjelente vándorló, netán körözött öregember, miként egy csavargó kisgyerek, ha megéhezik. De enyhítés-e ez, uraim?

Keresem az elveszett papírjaimat.

Hallgassák csak... szünet, persze becsapódás felel erre a trükkre is. Nevetgélünk ezen. Pedig szeretem és igyekszem túlkiabálni az ágyúszót. Igen, én már csak így becézem ezt a *drecket*. Olyan, mint egy kaotikus, rossz finálé, amelyben nincs együtt többé zenekar és énekesek, minden szétmegy, a kavarodásban senki és semmi nincs többé a helyén. Ilyen mocsok még nem támadt a földkereken, ha csak az nem, ami utána következhet, ezen az égadta világon, ha jön egyáltalán. De ha az ég adta a világot, miért nem kerek többé a Föld? *Megint* olyan palacsintás.

Éhes vagyok.

Szeretem hosszan mondani. Imádom a fölösleget, a ráadást, a túlzást, a sokat. Legyen bőség. Tobzódjunk. Bemelegítésként félórászkát operákról beszélek, lemez nélkül (szeretem, hogy halálra unják). Hogy milyen „kényes” is az a rész, ahol Posa márki, aki „nyilvánvalóan” szerelmes a hercegbe (jelentőségteljes nyomaték: nyilvánvalóan), azt énekli, hogy „Carlos, a kardot!”

Gyöngédség, tétovaság és féltés szorult ebbe a lassú, elnyújtott felszólításba. Kérlelve kell csinálni: „édes fiam, adnád már ide, ugye érted, életem, gyereünk, a szentségit”. Ilyenkor kiderül, Verdi füle soha nem tévedett, satöbbi. „Hallgassák csak”, dúdolni kezdek, és karommal mutogatom, ki hol áll, merre mozdul ebben a bonyolult jelenetben, fenyegetően ráncolom a homlokomat, mint egy kitörni kész, sértett bariton, ősz hajamat, ami megmaradt belőle, fölborzolja valami nem létező szélroham, pedig lassan mindenki kezdi látni, látja, látja, hogy mindez bizony tényleg így van!, arcomon férfias fájdalom (cselló–klarinét kombináció!), harag és színpadi „befelé” komorlik. Arcom túlfűtött előadás. Mindig színház voltam, mi egyéb is. Bánom is én, tudom, a többiek ezeket a félórákat csak operameséknek hívják. A hátam megett. Kis, sebes szünet, *tartott* némajáték, hagyom őket összeröhögni. Adjatok papirokat, és én eldirigálom néktek a... A legszívesebben a Falstaffról és a Parsifalról beszélnék nekik, de egyszerre, egyszerre! „Tutto il mondo e burla... Amfortas! Die Wunde!” Néznének csak. Dínom-dánom és rettenetes gyónás. A két jó vég, látjátok, pupákok?

Reggelenként akkora zaj van már, mintha minden német és orosz ezt a házat vette volna körül. Mondják itt: félni, félni, félni. Ezzel holtbiztosan nem tudok versenyezni. Hosszú szünet. Ördögöt!, nem hiszek benne.

Mi ez a csönd hirtelen? Az éhség.

Legtöbbször mégis csak az utolsó zongoraszonátákról beszél az ember, amelyeket Beethoven barátai kaotikus, *elhízázott* műveknek tartottak, és ő hitt nekik. A gólem hazamegy fűtetlen szobájába, gyerekesen sírdogál, nagyokat hüppög, és maga elé motyog. Holott, figyeljék csak, mondom, milyen rendszeresen kalimpál ez a behemót a Hammerklavierban! És olyan egyszerű a lassúban, olyan eszköztelen (szeretem ezt a szót, mintha tudnám, mit jelent) és őszinte (Istenem...), amilyen csak egy megváltatlanul haldokló oroszlán tud lenni. Ilyesmiket mondok. Elmesélem, amit éjszakánként álmodok: Beethoven bolyongásait, papirok nélkül, éhesen.

Tegnap este, miközben a Hammerklavier második tételének rövid, fegyelmezett trappja szólt, tőlünk jobbra összecsuklott egy bérház, lakóit maga alá temette. Néhányan átmentek tőlünk menteni.

Unom.

Unom ennek a szórehullató ripacsnak a hazudozásait. Szilveszter napja jön, erősödik az „ágyúszó” – vagy a zuhanó bombázás? –, készülődünk az ünnepre. Minden remeg, közelebb kerül egymáshoz a világ. Van még bab, de savanyodik és fogy a krumpli. Még minden elviselhető, és így tovább. Az egész *olyan* stb. Kis szünet. Unom.

Hogy várjuk az eljövendő lötetemet.

Éhezünk hát: éhezünk hát.

Van sziréna, van sebfertőzés, van hisztérikus fegyveres, aki még mindig a novemberi feljelentéseket szimatolja. Van az unalom és az álomból felriadók idegtépő, rekedt sikoltozása („ez már a zuhanó bombbmbozázás?!”). – Most már majd mindig az lesz, hogy nyílt utcán, de hátulról... szünet, át-vágjuk egymás torkát. El kéne indulni az éjszakába a körútra, vagy a Duna-partra, friss levegőt szívni.

Leghamarabb mindig az atyák alszanak el tőlem. A novíciusok meg a többiek úgy kettőig bírják. Tévedhetetlenül akkor hagyom abba (tempó, tempó!), amikor úgyis csend támad pár órára, és alszik az ostrom. „Pihenjenek”, mindig ez a zárómondatom, és a következő percben magamra terítve téli rongyait már ott se vagyok. Az éhségtől, jól tudom, még förtelmesebben horkolok, súlyos, mély regiszterben, mint egy Wagner-tuba: „puhán, de jelentőségteljesen sejtetve”. Elviselhetetlen lehetek. Mondják, mindig erre az iszonyú horkolásra ébrednek az atyák, öt óra tájt, még az „ágyúszó” kezdete előtt.

Hová lettek a papírjaim?

Gondolom, ki nem állhatnak. Valami vidéki baritonistára emlékeztethetem őket, arra a fajtára, aki előadás után nőkhöz cipeli tulajdon fiát, úgy mond „megismerni a sűrűjét”.

Nappal csak ülök, melázom, lappangok, mintha egy piszkos kádban fekvé pacsálnám a vizet. De az este és az éjszaka az enyém. Éjszaka mindig ugyanazt álmodom, ugyanazt az ötvenfélét. Fekete-fehérben, színek nélkül. Lassan mindenén átvonulok, csendesen tombolva. Égő falvak közt, árvíz közelében, sík vidéken turnézom. Mint „Muszorgszkij a délorosz sztyeppéken, egy fájdalomasan szép, sápadt, törékeny és mellbeteg szoprán zongorakisérőjeként, akibe reménytelenül szerelmes, és emiatt iszik”. Komoly szerzők szerint mindenki reménytelenül szerelmes. – Hosszadalmas Wagner-tempójelzések jelennek meg most álmom rommezején, melyeket lefordítok a hallgatóságnak, de bejön egy német fegyveres a pincébe. Rászólok! hallgassa végig csöndben Wagner utasításait. Meg is szeppen, illedelmesen hallgat. Elmondom A varázsfuvola, a Fidelio és A denevér *tartalmát*, mindháromban börtönjelenet, az a jó. Hogy a tűz meg a víz, hogy a világosság az éjszakában, miként a Sztalin-gyertyák. Az első kettőről végül A denevér jut eszembe, mindig oda lyukadok ki. A Fidelio viszont körakás a körúton, több mint tíz évvel később, de nem tudom, honnan számítva. Átvonulok rajta, a szél az arcomba fújja grízes hajamat. Átvonulok a már régen ismerős luxusistállóan, a sokszobás, lepusztult, nagyvárosi lakás termein, szélsöpörte, rommá lőtt körutakon, hidakon, árnyékom átlibben a gangon, mint aki aggkori támadókedvben szenved, trombitálva fújja az orrát, olykor öklét rázza egy elkésett villamos után, végül magában beszél, de hangja hirtelen a jött-ment német fegyveresére vált, aki eddig türelmesen hallgatott, most azonban Berlinről *mesél*. Hogy olyan nagy, mint egy kettészelt bálna, nincs ott már semmi, csak a holdbéli táj, mindenki lent lakik, a föld alatt, mint patkányok és foglyok, mindenki részeg és kurválkodik, senki nem csinál semmit, börtönben nem is lehet mást (lásd: A denevér), ő ellenben véget vet ennek a komédiának, eleget hallgatott engemet, itt az ideje, hogy elhurcoljon, úgyis segítségre van szükség a tisztiklubban, mert a művésznő *még egyszer* elénekli a Wesendonck-dalokat, különösen a *Melegházbant*, különösen azt!, nekem pedig kísérem kell, mindenáron. Miközben maga elé lódít és durván oldalba lök, hallom a lentiek röhögését, a hátam megett, ami a sértett baritonnak szól, a lecsúszott zongoratanárnak, az operabemesék zuhlott szerzőjének, aki nőkre gondol golyózáporban, kalandokat szőne a pincében, átúszná a Dunát, átvonul a városban, a békétlen, szőrehullató szörnyetegnek, aki hűtlenséggel vádol sokszorosán el-

hagyott szeretőket, feleségeket, a menekülés ziháló tempójára. Szökni, meglogni, elhordani az irhát, ezt a behemótot. Érzem, lassan hajnalodik, ilyenkor persze mindenki hirtelen kibújna a pincéből, de átkozottul lőnek, és én még mindig vonulok, míg újra belém nem rúg a német, és üvölt: „szicsász, szicsász!”

Hol vagyok, hova visznek?

Visszahoznak, valahogy. Elszöktem. Elvittek. Mittudoménmicsoda. Lőtt sebet kaptam (mi mást is, mi mást?), vérzek. Ördögöt, mondom. Már csak az oltárlépcső alján maradt hely, kimossák a sebet, hátha, hátha lesz valami belőle, rámerítenek egy pokrocót, vad hideg van itt, vizet nem kérek. Hegyese-dik az orrom, felszökik a lázam. Nincs sok hátra. Mellém térdel egy éktelenül vörös hajú és szakállú, nagyon kövér fiú, sose láttam, egyet-kettőt szusszant, aztán drótkeretes szemüvege mögött malacszekeit pillogtatva nyitott kottát támaszt a sörhasamra: „Olvassa, tanár úr! Látja, az opus 132-es, majd én lapozok. Hol akarja kezdeni?” „A harmadiknál, fiam, a lid hálaéneket kérem.” Ez is megvolt. Hideg van.

Félrebeszélek, rendesen.

Szippantásnyi felütéssel, nagyon lassan kezdve, fokozatosan gyorsítva, végül már egymás sarkában a szavak. Hogy közeledik a gólem, jön ez a Beethoven a tappancsaival, meg-meglegyint, aztán megölel, hogy szusszanni se bírok. Meg hogy el kéne, el kéne indulni. Hát fölkelek, elindulok, szépen felszállok a négyesre, és bemegyek az operába. Persze: Falstaff, Failonival. L'honore, l'honore! éneklí a pókhasú lovag szutykosan a Temzétől, ahová az előző felvonás végén lökték (úgy látszik, alaposan elkéstem). Itt hagyom ezt az egészet, újra elindulok. Elvonulóban mondjátok utánam, jól hallhatóan, de tűzzel:

Éhesek vagyunk, faljuk fel hát a tanár urat. Együk meg az öreg szélhámost, énekeljük el *A tanár úr feltalása* című imitációs kánont, mindenki jól ismeri. Nyúzzuk meg a vén csalót, aki nem tudott semmit, utált gyakorolni, és használhatatlan ujjrendeket tanított növendékeinek. A becsület, a becsület. Soha nem akart semmit igazán, nem bírt akarni: minden kellett neki. Gyerekes elképzelései voltak, ízléstelenül viselkedett. Senki nem tehet semmiről, mondogatta, és ilyenkor hazudott a legjobban, hogy aztán véres cafatokra sajnálja magát. Fellépett, hogy belesüljön. Vegyük el tőle őt! Bocsássunk meg neki, és faljuk fel! Vonjuk vissza a tanár urat. Retractationes et errata. Kantáta a hamis apáról. Nem vesztette el a papírjait, soha nem is voltak neki. Nem komoly ember ez. Nézzétek a formátumos óraadót! Folyvást beszélt és öblögetett egész életében. Vegyük el tőle az aranyló hazugságokat, a hamis szavakat. Tépjük ki a nyelvét, mely nem mond semmit, csak a nevét veszi, hiába...

Most, menten nevessetek össze a hátam mögött, a többi néma csend, örökkön örökké, úgy, hogy mindig halljam. Kérlek, neved ki, hiszen az ítélet puszta gúnyolódás. És ne hidd egy szavamat se! Minden kezdet színész, mint ahogy minden nap szökőnap, mert minden: minden. Holott semmi sem, a minden sem úgy van. Vedd úgy, mintha nem beszélnék semmilyen nyelven, és nem tudnék lapról olvasni. Mit zagyvállok itt össze, össze és vissza, és megint, körbe-körbe. Ilyen silány alakot, atyám. Mindent akarok, sört, bort, pá-

linkát akarok, hozzatok ide mindent, és századszor is akarom, a lovakat, a lovakat is, mindazt, ami nem fér össze, és semmi köze nem akar lenni egymáshoz. Tíz kilométeres svédasztalt kérek a rétek, legelők és erdők találkozásánál, tomboló őszben. Mindenki legyen ott! Hogyhogy nem lehet a minden-lehet, hogyhogy csak az lehet, ami lehet, minek akkor bármit is akarni? Is, és, vagy, egyszerre, egyszerre. Mindig minden legyen meg. Mindenki kapjon meg mindent. Unom és ámulok. Ez már a zuhanó bombázás?

Nagy szünet van. Még élek.

*

Mindezt negyven évvel később is látni még, közepes tempóban, szünetekkel, feketén-fehéren, egy rendőrségi felhíváshoz mellékelte, rossz minőségű fényképpel együtt a reggeli lapban: „....., 87 éves utcai lakos, november 25-én a-i pszichiátriai osztályról (főorvos: az a szadista barom) engedély nélkül távozott, azóta tartózkodási helye ismeretlen. Személyazonosságát nem tudja igazolni, papírok nincsenek nála. Egy álnéven kívül, melyet évtizedek óta rendszeresen használ (konfabuláció!), egyéb adatait nem tudja megmondani. Személyleírása: 193 cm magas, nagydarab testalkatú, arca erőteljes, hosszú, húsos orra van, összeszorított, keskeny szája, nagy barna szeme, kicsit előreugró, szögletes álla (kegyetlenség?), gyér haja kétoldalt grízesen lobog a szélben, meredek a homloka. Különös ismertetőjele: zengő, telt bariton, villogó tekintet, bal szemöldöke fölött elsötétített szemölcs. A beteg súlyos agyérelmeszesedésben szenved, váratlan dühkitörései vannak („a kis fluktuációk erősítésével”). Aggkori támadókedve töretlen, éjszaka veszélyes, bolyongásra erősen hajlamos. Félelmetes alak. Gyakran enni kér, megszokásból. Kóros hazudozó, de szuggesztív („például korlátozza az előrejelzések érvényességét... másfelől azonban”). Ingerlésre agresszívan viselkedik, sokat beszél, magában és másokhoz, továbbá azzal fenyegetőzik, hogy – úgymond – elbujdosik ebből („a ragadozó támadása elől menekülő zsákmány meglepetésszerű irányváltoztatásai olyan mechanizmust kínálnak, amely lehetővé teszi a szabad akarat működését a determinisztikus törvények irányította és sújtotta világban”). Kérjük, hogy aki tartózkodási vagy rejtékhelyéről bármit tud, illetve eltűnése óta látta („nem is sejtett oksági összefüggéseket”), értesítse a legközelebbi... stb., éit., folyt.”

1986–1988.

Csak játék

*A valóság a mesterem,
de a mélyben, nem a felszínen.*

*Ingoványon, sivatagon,
megyek mérő lépéseimmel,
hogy ismerje meg útját az ember.*

*Aki az ismeretlenbe tűr,
mintha csak játszana valótlanul.*

Ima

*Uristen, oltalmazd népünket attól,
hogy gyötörjék.
De méginkább oltalmazd attól,
hogy ő gyötörjön másokat
vagy övéit és önmagát.*

*Ahány vallás van,
mind ezt a keserves létet
álmodja örökkévalónak.*

Vadon

*Valaki
keresi
tigris-sorson át
élte vadonát*

A kerub sodrában

A tánc országa feléd hajlik,
tehéren lobog a csúcson
az éj pántjai közt;
ne félj, rádvirrad,
amit elgondolni se tudsz,
a teljes szabadság
és lengeni fogsz lábatlanul
a túlsó messzeségben,
mégis mindennel közösen –
jegyezd meg és ne irtózz,
takard ki arcod!

Kezemtől mindennek csillag-illata van.
En már nem vagyok én,
szemem ténye csak ábránd,
árnyam csak fátyol, mit lenget a szél,
a hideg áram a gyökerek fölött.

Tudnád-e újra szakadó, törékeny
dolgaidat tiszta szóra birni?

Iszonyú úgy lengni
sem földön, sem égen egészen
és visszafelé már nincsen út.
Minden elhagyott,
egyedül lengek az ürességben,
az ég teljes gömb körülöttem,
nincs támaszték sehol.
Megyek-e? vagy zuhanok
a semmibe?
vagy egyhelyben lengek?
itt nem lehet tudni semmit.

Talán valaki vigyáz rám.
Talán valami vigyáz rám.
Talán én vigyázok, csak nem tudok róla.
Talán hatalmas vagyok, csak nem tudok róla.
Talán azért nem tudok róla, mert már nem vagyok.
Halott vagyok, anélkül hogy meghaltam volna.
Ilyen nehéz a halál?
Ilyen könnyű a halál?
Ilyen se-nehéz, se könnyű a semmi?
Ilyen semmi a semmi?

Megjelent 1946-ban, a Válaszban.

Mítoszok és démonok

De milyen mítoszok és milyen démonok! A rémület mítoszai és a rette-gés démonai. A megalázott, megfélemitett démonok világa.

Hát igen! Valaha a *jobb időkben* ők tartották rémületben az embereket. Olykor igen egyszerű eszközökkel. Például azt az öregurat, aki egy régi barátjával társalgott úgy alkonyattájt. A régi barát derűsen szivarozott és közben egyszerre csak levált a fél arca. A szivarozást persze egy pillanatra se hagyta abba. A szerelmes fiú a lány fölé hajolt, keze elmerült a lány sötét hajában. Ő maga is beleveszett ebbe a hajtömegbe. Csakhogy ez a hajtömeg egy pillan-at alatt eltűnt. A kopott, régimódi szekrény sarkára repült. Onnan lógott le tépetten, kifakultan.

Arcok szálltak át a park sétányán. Szakállba borult arcok, vagy éppen tükörsimára borotváltak. Vigyorogtak, bólogattak. A békés sétálók észveszejtő sikoltozással menekültek. A démonok az otthonukban is meglátogatták őket. Úgy lógtak fölöttünk mozdulatlanul. Lassú lebegéssel megindultak. Egyik szobából a másikba. A mellékhelyiségeket se hanyagolták el.

A vidám strandolókat úgy hirtelenjében szőrös törpenépség fogta körül. Rávetették magukat a nőkre. A vállukra csimpaszkodtak, a karjukon lógtak, himbálózta. Körtáncot lejtettek a strand szépségeivel.

A rémek rémesen viselkedtek. Semmiféle szemrehányás nem illethette őket.

De egyszerre minden megváltozott.

A lebegő arcok egyre alacsonyabban lebegtek. Váratlanul fönnakadtak egy botban, egy partvisban, egy fölfelé fordított ernyőben.

Démonok botra tűzött feje. Démonok elszáradt feje.

A régi barát soha soha nem kapta vissza a fél arcát. Az a fél arc örökre elhagyta. Elveszette szállt a levegőben. De az egyik karja megnőtt, megiz-mosodott, akárcsak egy birkózóé. A másik cingáran fityegett.

Tojás sárgája csorgott végig a lány kopasz fején.

A törpék esetlenül bukdácsoltak. Elhasaltak a strand homokján. Szégyen-teljesen elkotródtak. Mit is tehettek volna?

A démonok visszahúzódtak. Szétfoszlottak a sötét, huzatos kapualjakban.

Dehát ki büntette őket ilyen kegyetlenül?

Ki az a Szörnyeteg? Az a Rettenetes? Aki magára vállalt minden pusztítást?

A színpad üres

A színészek eltűntek. Hogy történhetett ez? Elakadtak a szövegben? A dialógusokban és a monológokban? Egymásra néztek és nem tudtak többé megszólalni. Egy ideig még a színpadon ácsorogtak némán, tehetetlenül. Egyi-kük lassan megfordult és kisurrant. Ki lehetett? Egy ünnepezt színésznő? Egy öreg epizodista? Tökéletesen mindegy. Az biztos, hogy nem köszönt el sen-kitől. Miért is tette volna? Hiszen a társai is elindultak. Elhagyták a színpa-dot. A színházat. Odakint se búcsúztak el egymástól. Egyszerűen szétszé-ledtek.

Két nézője az elhagyott színház üres színpadának. A Bánat és a Rettegés.

Adógaras

*Adjátok meg, ami a császáré,
a császárnak, és ami Istené,
Istennek.*

Máté 22. 20–21.

*Fölmutatván a császár képmásával
ékitett adógarast,
beleborzongtak a gondolatba,
micsoda kelepce:
most aztán szaván fogják a híres ámitót.*

*Ha kérdésükre
– kell-e adót fizetni a császárnak –
azt válaszolja: nem kell,
kikiáltják fölforgató lázítónak
és bevádolják a prefektúrán.*

*Ha azt feleli,
kell adót fizetni a császárnak,
népárulóvá aljasítják legott,
hívei pedig faképnél hagyják.*

*Beleborzongtak a gondolatba,
micsoda kelepce:
most aztán szaván fogják a híres ámitót.*

*Ő viszont átlátott
gyalázatos hamisságukon
és a legeltogadhatóbban válaszolt,
ajánlva a kölcsönös engedménnyel fémjelzett
tisztességes megegyezést.*

Varázslat

*Derűs a szilva kékje
csapatig telt a kaska
szilvamosolyú béke
repesve száll magasba*

*A dőzsölő darázsraj
zsonogva dalolászik
leszopja magát márcsal
s elkóvályog hazáig*

*Mézcsöppenésű percek
hullnak a tó vizébe
a szép Reviczky-verset
duruzsolva idézem*

*A kékarany varázslat
kedvemért hajt virágot
mesés valóra válhat
az is mit nem kívánok*

Földönfutók

*A Föld nem tud futni,
Csak a Földnek népe
Ady*

TÁVLAT

*Bemocskolják múltam jelenem
hogy semmilyen jövőm ne legyen*

KÖRNYÜLÁLLÁS

*Aláaknázták az oltárt
mosolyunk bekóterolták
a talpnyaló most se átall
rádobni még egy lapáttal*

FÖLDGYALU

*Be-beborul nem derül
keserű a kenyerünk
istenáldás nem száll ránk
terra solo equabant*

EGYÉBKÉNT

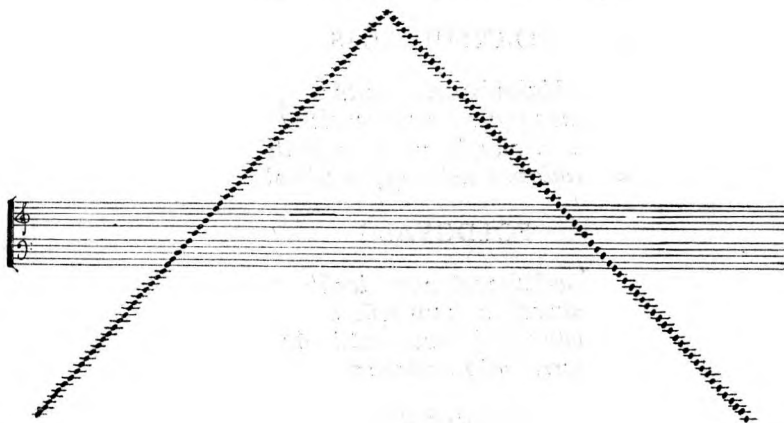
*Negyedfél százada
vezérli pennám
hahogy mi lenne jó:
ceterum censeo
tirannum tirannum
esse delendam*

Veronika

*Keresztfádat reszketeg
viszed Világárva
elzuhanó testedet
tartja gyöngye vállam*

*Pillantásod végtelen
nyugodalma száll rám
könnytelen sír két szemem
érted Égi Bárány*

*Kerub-arcod tűzszeved
megkínzott-esendő
dedikált szent Művedet
megőrzi a kendőm*

LE TOMBEAU DE CZERNY

tl 1901. 11. 10

Eumolposz

avagy

A HAZUDOZÁS ZSOLTÁRA

VI. Bujjbujj-Szanatórium

„C'est au doux climat de cette femme
que je voudrais vivre et mourir”

Jules Renard

The pride of the peacock is the glory of God
The lust of the goat is the bounty of God
The wrath of the lion is the wisdom of God
The nakedness of women is the work of God

William Blake

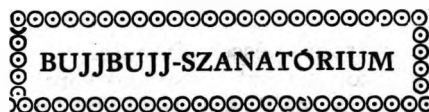
40. A bodzavityilló

az én váram az én szanatóriumom
a bodzavityilló mint a M e n n y T e m p l o m a: minden oszlopa sípol
és özön lépcsőjéről soha nem fogy ki a feljárt
a bodzavityilló

ajtaján kétféle vetett fülekkel (ha volnának mandulazöld elefántok, fül-
lel-ölelkezők) – aajtaján és két ablakos végén zöldvörös fülekkel, megölelke-
zőben: két piskótazsalugáter

az északi ablaknak – érthetetlen álomszerűséggel – még északi tornác-
eleje is volt, szomszéd gyümölcsösök felé a Napon; és az a tornácos árnyék-
vető meg a zsalu-piskóták úgy tárogatták a meghitt, szerelmes otthont s oly
hívogatólag, hogy ide akárki akárhányszor tért volna meg, másnak nem érez-
te volna magát, mint – erdőkerülőnek

ez a bodzavityilló volt a te szanatóriumod, ez a bodzavityilló a Tatár-
hegy és a Sülyhaldombi Rétek nyergében; a te felfedezésed, de a tündérség
Danieláé – a „Bujjbujj-Szanatórium” – ahogyan a szürkére korhadt táblán
friss buzérlakk: színvörös betűkkel felfestettétek e kutyaól falára –

– és Danielának ez a tündérsége úgy reszketett a tatárhegyi égen, aho-
gyan az idegen gyümölcsös, két tucat kerek-kút a zsupfedeles ÖRDÖG-

LACI-CSÁRDA és a térképháromszögélő torony fölött magasan, magasan, özön lépcsőivel a M e n n y T e m p l o m a csak remegni tud a tábortüzeken melegedő levegőn

41. Hitvány világ hitvány dicséreti

amikor még egy francia így nevezhette el a pesszimizmust: a szeretet káromlása

blasphème de l'amour

valaha, még amikor imádságos szertelenség volt – féltékenyek rágalma, könyörgő korholása: a szerelem hívő erőszakosságai

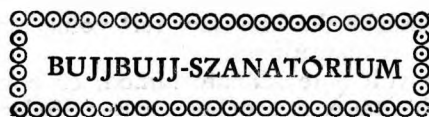
– akkor még a pesszimisták is úgy rejtezhettek káromlásaik mögé, hogy szavaik ezerszámra felelkeztek olyan szertelen szeretőkkel, akik a rajongás ugyanolyan túlságig menő érzését szenvedték; és a hívő fülek még vallomásos kétségbeeséssel hallgatták a világ klasszikus pocskondiázását... – ma?!

kivesztek azok az emberek, akik még értelmükkel felérték, hogy szerelmünk, bálványunk – a világ hol és miért pocsek. Az utolsó csőszök bemene-kültek a pocsek világba: „édes alávalóság! intézményes gazemberség! hazug-ságözőn! húzzatok be az undokság közepébe, őrizzetek meg a förtelemben!” ... Így a pesszimisták; és ha amaz utolsó emberek is eltűntek, akiknek ne-mesebb füle még képes volt meghallani a szeretet káromlását, kinek van még itt valami szólnivalója?

pesszimizmusodat is utoléri a korszak végzete: bűvár magányodban üldöz a „szép gondolatok” borzalma, a fennkölt impotencia pöffenete

magatehetetlenül nézed, mint menekülnek a zsarnok láncára fűzött ka-tona-hímek, az uniformisba gyömöszölt nemzetek az utolsó narkózisba, amely még szabad: asszonyok seggelyükébe – hogy szaporodjék az igénytelen, az eltávolítható, a világrauszított hadsereg – és a húslöttyel teli löreccsatornák felé, hogy az irhád és a tokád alatt hájjal fújassák fel raktársejtjeinket

ezért menekültél te is: a hájfejű, őriáshasú katonák „borzasztó-szép gon-dolatai” elől (mert a katonáknak is megvannak a maguk „borzasztó-szép gondolatai”) – ezért menekültél a tatárhegyi kulipintyóba; és Daniela is tudta a neki szánt szerepet meg hogy ő m i t é r: érezte sértő élet, de az sem bántotta már, mert elragadta a Bujjbujj-Szanatórium ledér szerelmesdije és azon vette magát észre, hogy beleegyezett – – amikor alápingálta:

az én váram az én szanatóriumom

42. Fagulya, a nőragadozó

már napok óta üvegcsörömpöléssel álmodtál

vagy te törted be, amikor keresztül akartad verni egy ablakon a homályt – és Daniela elérhetően (és a realitások megindító pongyolaságával) előtted volt

vagy ott láttad egy szomjanhalató tükörlapon, és a széles lap nem bírta el a tenyered nyomását

már napok óta üvegcsörömpöléssel álmodtál

látnod kellett az ablakát, tenned valamit, mozdulnod kellett – ellopakodnod a követségi gépfegyverállításoknál; keresztül a japánkerten; végig a vaslugason – a vaslugas levélalagútján (ahol a mandulazöld rácson mélyolajzöld levelek kacskaringóznak) ... de már a levélalagúton oly érzelmesnek, oly eleve kudarcra ítéltnek tűnt a betörés, hogy egyszer, a filagóriában, visszafordultál

örség: szíami kandúr, mókuslesen. Jelszó: Daniela –

kacagómadár vihogása: a fejed fölött – lebegve – egy kokaburra. Csúfondáros hidegvér és vállrándítás: „mi ez egy nőragadozónak?!” ... Megszégyelled – megembereled magad. Neki a kertnek – toronyiránt

düledező kő-pergolák (szántsándékkal remekelték „düledezőre”) és egy májmohákkal körülültetett műtő (előszertetettel, tónak, ezt a vesealakot) ... Kőlap-típegőkön a tó körül és a mohapárnás, főrangú fűabroszon végig, szenthabakuk, hova nem! – – árnyékok végiglibegett a kert senkiföldjén

húsz lépés fedezetlenül, lapulva. Villámgyors előretörés a bérshékraktár mellett (*Cuerpo de Dios!* – morzsoltad a fogad közt, a diplomácia nyelvén: az ócska fészker gerendázata recsegett)

végre a soha-nem-látott melléklépcsőház, végre fedezék. Tisztafehérnemű tisztalelkiismeret-szaga – levendula- és könyvtárszag. Felkigyózó meggyfakorlát és a lépcsőfordulónál gobelin-zászló a falon: ilyen való a kalandorvérenek

Daniela szobáját még sohasem láttad, de kitalálsz, melyik: kórházi fehérségű fényajtó – üveg kilincsvédő és olajzománc. Talpig szaladó üvegén rombusz mintázatú „mezők”, borbélyizlés szerint (pálcikahálózat a saroktól el és a középen két deresfehér amorett:) s te, e z e n az ajtón – szőrös nőragadozó, saját vakmerőségedtől libabőrösen és libabőrös nyelved-hegyén Daniela nevével – benyitottál:

43. A kokaburra kacagása

– Daniela!

– a mennyországi krampusz. Szent Kleofás!

– úgy van, Daniela. Égetően sürgős ügyben jöttem, jönnöm kellett, valami hallatlan bolond járatban vagyok –

– kinek olyan égető, nekem vagy magának, és kivel járatja azt a bolondot, maga kis hallatlan?

– legalább annyit, hogy. Hallgasson meg, életbevágó. Tudom, hogy ajtóstul rontok be, de ... Daniela! Meg se hallgat?

– meg se bizony. Hajítom kifele, ajtóstul –

– azok után, amik közöttünk kis híja történtek, más fogadtatásra számítottam –

– azok után, amik közöttünk kis híja történtek, e ritka szerencsére a legkevesébe sem számítottam. Elhordja magát, még célzást mer tenni rá, hát nem sül ki a szeme, „azok után”, még képes a szemem elé kerülni, rámtörni, nekemrontani azzal, hogy kis híja?!

a Hölgylány most egész sziréni fenségében a lámpakarokig: kinyúlt (azok ölelték védőleg), struccotliffelhő örvénylett körülötte és három telitükör körözött statáriális szépségével – mely tükör-üteg egyébként állt.

- Tudom, maga most árva, ezeriziglen; tiszteltetem a nagymamát. Kis-híja Dániel!
- de Daniela!
- hallja a kacagómadaraimat az ablakom alatt?
- jó kis lármát csapnak. Tud aludni tőlük?
- nem kötöm az orrára. Nem azért hozattam Ausztráliából, hogy aludni, hanem hogy hánykolódni tudjak. Kis Agyahija. A kokaburra éjszakai kacagásától mint jutalmi verés után a beismerő vallomás, úgy heverünk sebesülten, szembesítve önmagunkkal. Goromba fráter, így rámtörni. Igazán, iszonyú maga, Dániel -
- a feje fáj, hogy úgy fogja?
- „fáj”?! kis híja fáj, a halántékom mintha kalaptüvel szurkálnák. Már a temetőkerti megkergettetésem is nagyon megviselt s most ez a váratlan lerohanás, éppen ez hiányzott. Mért jött?
- mért-is, mért-is, Daniela. Mi szél hozott. Jöttem. Mondjam, hogy már bánom?
- valami bolond szél csak hozta?!
- így van, Daniela. A szeretet káromlásaiból mindenki kirekesztette magát, mert mindenki vállalta a világ forradalmi pocsékságát s ezzel maga is pocsékká vált. Szeretném, ha elfelejtené velem ezt a megghiúsult emberi séget. Szeretném, ha -
- ha...?!
- - ha tudatosítaná bennem a disznót, oktalan bujálkodással és egyéb sivár praktikákkal, ami még a Szabad Mocsarak Vidékén megmaradt; a nemiszerveket még nem intézik államilag... Vagy olyan megrendítő, amiket mondok? -
- én kezdtem el. Tudom, bűnhődnöm kell, levezekelnem a temetőkertben történeteket. Kis híja... hallja a kokaburrát, hallja?!
- nagyon megijesztettem?
- nem azzal, hogy betoppant; hanem a modorával -
- a modorommal?!
- igen. Nem volna szabad ennyire...
- ennyire mit?
- ennyire kivetköznie hazug mivoltából; ennyire az igazat mondania. A férfiak, ahol érik, tarkónlővik; a nők pedig első riadalmukban messzire menekülnek Tőle: csak soha ne az Igazságot, Dániel!
- csak mindig, Daniela. Együtt akarok futni magával. Kimondani az Igazságot és azután messzire futamodni tőle... Daniela: és ezt már kis híja megtettem -
- és ezt már kis híja...?! Ezt ne tedd! Soha-soha, Dániel, ígérd meg...
- Azt akarod, hogy törvényen kívül helyezzenek?!
- azt. Mért hátrálsz: ennyire megrémítettelek?
- megint hallom a kokaburra kacagását. Félek, nagyon félek...
- csacsi. Ne húzd hátra, nem ragadom meg a kezéd -
- ha megígéred, hogy kis híja rendes leszel és -
- és...?!
- és nem birkózol, hogy belülről kiharapd a csuklómat: itt a nyoma, nézd. Látod?!
- ünnepélyesen megígérem. Szabályos leszek és hordába verődő -
- csak ne gúnyolódj -

– hordában-hazudozó! ha kedves az irhám és az előmenetelem! haha! hallod a kokaburra görcsös kacagását?

– már bánom, hogy ilyen bizalmas voltam –

– és én nem bánom, hogy bizalmas voltam, ha annak nevezed, Daniela: éppen azt szeretném, ha felmérné értelmét e borzalmas bizalmaskodásnak. Ne érts félre, nem paráználkodni, Daniela; ami annyi, mint megvesztegetni az ördögöt. Hanem bátor nyárspolgárnak lenni, világfenntartó nyárspolgárnak... te: mint a görcs a fában! ...aki nem csavarog, nem harcol, csak egyszerűen megül; és belebújni, Daniela, ahogy asszonyokba bújni csak szokás –

– és... és gondolod, Dániel, hogy erre alkalmas vagyok: tudok felejtetni majd? felejtetni égszakadást, földindulást körülöttünk?!

– alkalmasnak, Daniela, túltúl is alkalmasnak: te, olyannak, hogy most nyomban meg is szöktetlek –

– Dániel!

– ... természetesen tiszteletben tartva az erőszak látszatát. Daniela, nem zsarolok: a legtermészetesebb kívánság és a legkevesebb is, amit elvárhatunk a női nemtől, hogy segítsen a combjai közt meghalni... Ha már ezt az iszonyú bajt a nyakunkra szabadítottátok, legalább ott, ahol szültök, felejtessétek a halálinger keservét. „Bujálkodással szabadíts meg a szolgálat kilátástalanságától és én megígérem, hogy ennivaló ágyútelékekkel hálálom meg tompultságomat” ... melyik evangélium ez?

– – – igen...

– Daniela, te nem figyelsz; elnézel – – – Hova nézel?

– ... függőhálóban fogtál meg, és én még akkor nem tudtam, hogy a te hálód volt... a Vihorlát-lépcsőn egy gyöngye pillanatomban (jól kifoatad:) közölted örültségeidet, és én még nem sejtettem, hogy örülésed osztályosa leszek... s most betörsz, azt mondd, megőrizzük az erőszak látszatát, és én még nem gyanítom, hogy – – – örültem –

– velem jössz?!

– kis híja, várj – – – jó: az erőszaknak engedek...

(ezt akartad hallani. Hamarosan a boldogság fáradtsággá omladozott benned és a bölcsesség szerelemmé melegegett. Jacubreanu halhatatlan sorai jutottak eszedbe, Jacubreanu halhatatlan sorai –

elmúlik ez a mámor is

elmúlik

– ez a mámor)

44. Fagulya boldogot jelent

az özönvíz elején még benne voltál az ondószálban, amely téged is me-
nekített; de a hazugságözön idején már nem leszel a kiválasztottak között

Dudiban kellemesen csalódtál, Szecső Dudiban, a dumidugdizmus e leg-
lelkesebb hívében a Gül-beliek között. Mert ő ugyan, ha arra kerül a sor, ha-
bozás nélkül belédereszti – mit „belédereszti”: a gerinceden hosszában ereszt-
ti át a sorozatot (szabotöröket csak dögcéduláson szeret) – de egyelőre meg-
szerezte a felmentést, áldott-jó Dudi. Így legalább van egy krumplibélyegzős
írásod róla, hogy éppen pillanatnyilag mért nem fejtetted a követ, gyártod a
municiót vagy himbálsz válladon a hetyke fegyvert; minősítésed: „Fagulya
Dániel, igazolt állástalan; áldiák”

s így tehát az Épp Hatalmon Lévo Kormány Pártja (mely párt a tulajdon programjára következetesen fűt) – ismét kimutatta üdvös engedékenységét, annak fenntartásával, hogy ha netántán igen, akkor az ő nyársán üdvözölsz s ugyanakkor szerény lehetőség nyújtottatott neked, hogy mégse szabotáld egészen emberségedet – egy zsákolóhangya zűrzavaros mászását az Üdv történetében. Ne haragudj, Finiász, a mi közösködésünk a szalonnádban és diákos gögicselésünk a filozófiában – letelt. Más a filozófia, más, nagyobb. A filozófia megtapasztaló szerszáma (helyesebben: szervszáma) két nemiszerv, módszere pedig a himvessző merülése alatt való – önkínzásig menő, ájtatos elgondolkodás a kolosszális kategórikus imperativuszon... Felmondtam Piroskáéknak, összecsomagolom zeneszer-ládáimat, a terpsichográf nemsokára kész; táncotta-másolással fogjuk átvészelni az idöket... – józan, épelméjű pillanatodban mondtad meg a Bálikának? Dániel?!

Hogy felmondasz –

– nem neki, hanem az ötnyelvű férjének. Kihívtam a portásfülkéből, a HOTEL LUXORBAN –

– hát nem a TITÁNIÁBAN van? Fagulya!

– hol van az már! azóta... Fini, te nem tartsz lépést az idökkal. Kihívatom, mondom neki „felmondok, Pista úr”... A Piroška először nem értette, miért fordulok hozzá, „nézze, Fagulya úr, ez az asszonyra tartozik”, hüledezett. De amikor lehalkítottam a hangomat és az egyenbundája meg a füle közt közöltem vele, amit közölnöm csak férfival lehet, nyugodt lehetsz, egészen magamnál voltam. Borbála menyecske tudja már, meglásd, öt perc múlva itt szífog a nyakamon, és a májára helyezi a kezemet (mert Fagulyát mindenütt mindenki szereti:) „nahááá-át! hogy éppen a Fagulyának legyen ez a disznó szerencséje a hajgató urak közül! a maguk Fagulyája, a mi Dánielünk! elmén egy Dámával!”... És ez nem elég, Finiász: te, ha a hajótehelőnél végigmegyek a parton, hát nagy ívben elkerülöm a bódéjukat, – „Fagulya! – jó a nadragulya?! – Fagulya! – jó a nadragulya?!” – – – így kiáltoznak utánam a rendörök, ha hiszed, ha nem. Esküszöm, Fini: engem irigyl az Államrendörség!

45. Emberkerülő, pirongató szózat az istenkerülő emberiséghez

Finiász sandán oldaltnézett és hosszan mustrált. Végighaladtatok a Társáncon.

Déliés világítás, napos, éles árnyékok; szemerkélt az eső és ti a Paplépcső felé tartottatok, mert az fedett. Finiász – kövérségéhez képest – tiszteletreméltó helyet szentelt neked elmélkedéseiben: mustrált-mustrált, míg végezetre kibukott belőle a szó: talán először történt, hogy ilyen *brutto-netto* mérlegre tett –

– istenverte sötét alak vagy te, Fagulya. Égetnivaló, istenverte sötét alak. De azért nem haragszom.

– Nézd el: nézd el, Fini, hogy most én boldog vagyok és te nem!

– tökéletes hülye vagy. Mondhatni eszményi a magad műfajában, hülyének. És most mihez fogsz... azaz fogtok: mihez fogtok kezdeni?

– ...kezdeni? Miért kell, mindenáron, valamihez?!

– életet kezdeni! Feltalálni magad! Vajszigetet a lábatok alá!

- ...hja?! Pofonegyszerű. Elorozom a mozitulajdonostól, aki azt hazudta neki, hogy a mostohaapja. Ha kell, perre viszem a dolgot. Egyelőre megbújunk a Tatárhegyen, ahol jól elvagyunk, és én máris kiszemeltem örökbérletnek azt az emberszabású kulipintyót (értsd az emberszabásút teljes magasságában kiegyenesedve), és ha elfoglalom és feldúcolom, olyan hajlékra tettem szert, amely eredetileg lakatlan s bizonyos értelemben maga a Tatárhegy is... így tehát sommás belehelyezési eljárással mint kilencvenkilenc évi örökbérlet, az enyém. Ajtaját egy odatámasztott ménkű palával találtuk elzárva, ám hogy lásd néhai gazdája mentalitását és lásd, hogy mi az enyém: kegyeletből nem változtatok rajta, de meg hasznossági okokból... olyanja, ami elromolhatna: hogy ne legyen még retesze se... Szívesen látott házörző kuvasszá tesszük a halhelydombi tavaszi szelet, hogy puttonnyal hozza-vigye s ott melegedjék a tűznél -- --

- Dániel!... Akármilyen legyen, ha nem én veszem neked, nászajándékkul, a zubbonyt.

- Finikém!... És a toronyra (bármennyire röstellem, torony is van) arra a csecse toronyra kiírjuk, hogy minden lista, kérdőív, választói, népmozgalmi avagy helyrajzi tájrajstrom még a kerítés előtt és azon kívül tekintse magát ki-s betöltöttnek! Ahol megrövidítésünkről van szó, i g e n n e l, ahol meghagyásunkról van szó, n e m m e l szavazunk - hogy mi is dumidugdisták vagyunk, mi sem tudjuk, mi a dumidugdizmus (nagyon is jól tudjuk) - pártoljuk az Épp Hatalmon Lévo Kormány Pártját, elvűtlenségünkhöz halálíg hüek vagyunk, levélhordóilag elköltöztünk, sóbányánk nincs. Majd ti, itt lenn a városban, hétszázezer vágómarha, utálkozzátok vagy éljenezzétek végig a plakátokat, azok téged vagy ők - helyetted, ahogy akarod:

ÜTÖTT A DUMIDUGDIZMUS UTOLSÓ ÓRÁJA

ÜTÖTT AZ ÚJ DUMIDUGDIZMUS ÓRÁJA

LE A DUMIDUGDIZMUSSAL, ÉLJEN A DUMIDUGDIZMUS!

A DUMIDUGDISTÁK ÉS A DUMIDUGDIZMUS HARCABÓL CSUPÁN A DUMIDUGDIZMUS KERÜLHET KI GYŐZTESEN

VILÁG DUMIDUGDÁI! NE TÜRJÉTEK MÁSMILYEN DUMIDUGDÁK DUMIDUGDÁSKODÁSÁT! AZ ELHAJLÁR NEM LAJHÁR! A KORPARANCS NEM A MÁSHOGYANISÁG DUMIDUGDÁCSOLÁSA!

DUMIDUGDÁNS VAGY? FOKOZD!

DUMIDUGDISTA, NE FELEJTS! A TEGNAP HÓHÉRI DUMIDUGDIZMUSÁVAL SZEMBEN TÁMOGASD A MA DUMIDUGDIZMUSÁT

DUMIDUGDISTA IFJÚSÁG! A MA DUMIDUGDIZMUSA RÁTOK TEKINT: TI VAGYTOK A J Ö V Ő DUMIDUGDIZMUSA!...

- mit akarsz ezzel mondani, Fagulya?!

- azt, Finikém, hogy mi ketten Danielával utolsó csűrhe akarunk lenni. Hogy hátunkat összefektetve a tatárhegyi nagyréten (a kilencvenhatos vízszintesen) és szájunkban egy pohánka-szárral: sütkérezni! hűsölni! birkózni! melázní! beszélgetni akarunk a Napon...

- beszélgetni, a mai világban? miről, te ökör?!

- miről-miről. A cserebogár és a szent szkarabinierik halhatatlanságáról. A vetésből kifelé igyekvő rákról, akire a tilalomfátok nem vonatkozik. Egy kannibál szakácskönyvről, amelyben te rotyogsz. A zöld disznóról, aki a saját történetét meséli, tragikus hurkába-töltéséig - a történet vége elkötvé. A tá-

46. Daniela átkiáltja magát

- - - és mondd, Dániel, amint már jellemezted, vagyis hát a magad módján... egyszóval hol szírének nevezted örüléseid osztályosát, hol Hölgylánynak... áru!d el - - -

- mit, Fini?

- hogyan találja fel magát egy ilyen tuti nő, aki a magunkfajta bőrszörűt már a születésekor levegőszámba se veszi, egy dáma, egy ilyen igazi dinomdáma egy olyan (némi túlzással szólva:) csavargószálláson, ahol a köcsögök nincsenek magasabban a mopszli szájánál - Dániel...?!

- Finikém, te és a Szecső! ti született bakák, akiknek mennyországa a katonaringyó! két örömkatona: egy-pár. Mit tudtok ti egy ilyen finom jelen-ség önelégült izgalmáról, amikor valahára, moztulajdonos mostohaapjától távol, úgy oldhatja meg életét, mint egy kirándulást! Ki gondolta volna, hogy másnap, öles betűkkel, lehozzák az újságok az emberrablást -

- nebb-beszélj!...

- Finiii-í! nem olvasol újságot?! le hát, még hozzá dühödt személyleírás-sal a nőragadozóról. S a tetejébe mennyi kalamajkám volt vele útközben. Tudod, hogyan jött, miben, mit kapott magára? (Adj egy cigit). Előszőr csak „szemlére” (ha kell, tudok ravasz is lenni:) kis tatárhegyi „szemlére” invitáltam Danielát (csak Dumidugdád van? istenneki, jó lesz az is, ha szopókás, megteszi) hadd lássa. Hogy hová viszem. Ő meg, Daniela, öltözködési rövid-ség okából, mindjárt abban jött, amiye volt: a tütüjében, te, a kis buggyos-ban, az a rózsaszín, amiye van, a kis táncnadrágocskájában, mert öntözőkan-nával a kézben, éppen ott lődörgött a gladiólái körül. Félperc sem telt bele, fent voltunk a Paplépcsőn (ha meggondolom, hogy ahol mi most megyünk - itt pillangózott magasrahúzott lábbal, az ujjcsúcsain tipegve) ... Tudod, eleinte kezesnek mutatkozott, kedvtelve „lopatta magát” s hagyta, hogy vezessék (ha megkrétázom a cipőjét nyomról-nyomra: most megmutathatnám) ... A pártázatnál könyörgéssel parancsoltam vissza a mélység széléről, mert már kezdett kibújni belőle az a vadóc természete; kétségbeejtett vad libbenéseivel jobbra-balra a kis féktelen és ő folyvást azt hajtogatta, úgy érzi, kötélén sza-lad, amelynek a másik vége nem látni, hova kötve ... „Daniela! ... Daniela ne! ... Daniela vissza!” - hány-szor zsémbeltem vele így, házasságunk har-madik percében, de ő mindig oda kívánczolt, ahol nem volt bátorságos és a sánccal egy óriás, csorba szakadékánál odanézz, ott! ott! látod azt? Fini -

- lezuhant?! -

- átkiáltotta magát -

- barátomsándor! -

- igen. A Rana Grossánál megkergette a visszhangot, itt kezdődtek az első tündérségei. Ha pöruljárna! ... „bárcsak!” - gondoltam, zölden az irigy-ségtől. A Mátéjko-téri Vigadozó előtt, hiányos öltözködése mián vesztegzár alá vette egy falatozó rendőr; de Daniela körülcigánykerekezte, és mint az elektromos pörrentyű (röp-pörgettyű), vágtaiban úszott el a szoborlovak hasa alatt; és a haszontalan rendőr, aki keménytojásfőzés közben nem mozdulha-tott el a posztjáról, még teljes hat percig! te! nem tudtam, sírjak vagy kacag-jak ... A Döntés Rendházzal szemközt és a dunavízre csüggesztett szemmel, Daniela egy pillanatra mintha megpihent volna a sáncon és én felszóltam hozzá:

- apródom! -

(és ő, le:)

– örültem! –

meglágyultam. Sejtjeimben vetéltek egyet a felfoghatatlan osztováták és egy szempillantásig úgy néztem rá anyai könnyesedő szemmel, mint a sok szemüvegviseléstől fátyolos látású édesanya – az én nyurga Danielkámra: egy néni, aki az édesanyja... De aztán visszavettem a lélek e halmazállapot-változását és a szerelemmel telülő férfi, aki vérrel-bélelt edényeiben érzi szöveti entumeszcenciáját és kénytelen követni: akkor már, aki voltam – hiszen te! hányszor nem tanulmányoztam az első három mézeshónap alatt ezt a mindeneket-megelőző kategórikus imperatívuszt, amelyről az emberiségnek a leg-hosszabb tapasztalata van és mégis-mégis, a legfelderítetlenebb (mertmivel-hogytán ez az a nagyon-nagy *mysterium tremendum*, amelyről a régiek szóltak azokban a boldog időkben, amikor még voltak régiek); de él, de dörömből bennem még a vakmerő remény, hogy Daniela munkatársi közreműködésével ami a Seregeknek soha-de-soha, nekem majd sikerül: én közelebb-férkőzöm a Titokhoz és módszereim egzakttsága meglepne téged és minden avatatlant... noha a végponton mindhiába igyekszem kikapcsolni a döntő szédületet, a visszatántorodást. S ha az embert a vágy leveszi lábáról – úgy a kék fenomenonja az, öregem, a kék fenomenonja, ami leveszi – hímvesző-jéről; s ilyenkor megintcsak a halhatatlan költő sorai jutnak eszembe, ezek az utolérhetetlen jacubreanui sorok –

elmúlik ez a mámor is

elmúlik

– ez a mámor

– – – Istenem, ha belegondolom magam. Hogy nekünk modern misztikusoknak mennyire nélkülözhetetlen a Társul Adatott Édesten-Édes a Bujjbujj-Szanatóriumban, a nő és annak minden színeváltozása. Mert kell hozzá mind, a délelőtt-csinoskodó menyecskétől az egyszemű éjféli paráznáig s nem is a mafla dézsatündér, sem nem az ivarszervi illatszerbolt. Hanem a misztérium önkívületes őrvongója, kivel az ágy megemelkedik, hogy színről-színre lásd az Ő trónusának égtengerszelő szárnyalását és lépcsőzetes emanációit a teljesség szentségházában, amelyben lakozik és Aki, igen! Aki! tennen megömlő lekező hímvesződön parancsolólag visszabámul... Hiszen ez hiányzott, még csak ez kellett annak a gyenge idegzetének, de erről senkinek, te, mert börtönbe kerülhetünk mind a ketten, én azért, mert bűnsegédi bűnrészes voltam e bűnös szerelem egyszeri gyümölcsében és te, mert nem jelentettél fel... A Gyönyörű, hogy milyen szófogadó tud ez lenni olyankor, te! hogy milyen alázattal végezte a rituálét, mint aki átéli ugyan, amikor visít, de tudva-tudja, hogy ő csak a híd, kinyúló híd a zuhatag Arc felé – mert mi másnak írhatnám le ezt a látományt (mely alighogy odakoppan retinádra – felrebben) – mi másnak, mint Arc-Zuhatagnak, melyet víz és ésből, villám-véső, egy ütésre: kipattint – – – s milyen igazam volt, de ő meg, a kis vadszamárra, ez a holdkóros fuldokló, mint aki nem hallgat a jó szóra: még, még – – –

47. Kutyaszorítóban

– – – bár amilyen igazam volt. Danielámat túlterhelte ez a méhen-és családon kívüli terheesség; apja, a konzul már úgy ragadta el, ötödfél mézeshónapjainknak utána – hogy még a műtőn is az én mandulazöld kámeámat

szorongatta, „Dániel! Dániel! Szívem!” ... három sebészprofesszor felügyelete alatt s azután mukk nélkül tűrte, hogy elvegyék – – –

– Fagulya! Bűdös gazember. Szemenszedett hazugság: hiszen azt mondtad, csomagolni jöttél, és csak holnap indultok a hegyre!

– Fini: becsületúristenemre ... legyen bitang a nevem –

– te piszok a körmöm alatt: ilyen kicsi! Te! A három mézeshónap az eszed tokja!

– Finikém, hogy mindez igaz: itt gebedjek meg, hiszen tudod –

– öregem, nem, te még le se vagy szarva. Ide hallgass, Fagulya, régen tudom, hogy dilizel, ez a szenvedélyed; de azért ez még nem ok arra, hogy a kapcádnak nézzel az embert. Persze a kapcaringyó a Finiásznak, a bakabordély: az való neki – nekivaló meg a Szecsőnek, nesztek a sorsotok osztályosa ... Hogy volt az, hogy te boldog vagy és én nem, most pedig bocsásak meg, hogy volt ...?!

– ilyet nem mondtam, mert ilyet nem is mondhattam: Finiász, ne tó-díts! ki nem ment volna a számon –

– hogy én hazudok, még hogy én, azt mered mondani?! Te ember, vagyis hogy emberszámba ne vegyelek –

– ereszd el a galléromat!

– csak mert neki dámája van. Már mindjárt lehányná az embert. Az ilyen kaszakupakerülő –

– nem is: örömkatona.

– kuss, most én beszélek. Hazudtál akkor is, amikor a székraktárban a piszkos históriáiddal járattad velünk a bolondját és ezért még összetör a Szecső. Hazudtál akkor is, amikor bemenekültél az őrszemek elől a villába meg hogy az apja a holland követ. És, és, hazudtál akkor is –

– Fini –

– kuss! –

– hiszen tudod, Finikém: ez a gyengém! –

– amikor a mozitulajdonos („mozitulajdonos”!) apjától megszöktetted egy hátizsákban és az egész robinzonád a villában –

– no ordítozz, Finiász, kérlek, volt úgy már máskor is, hogy füllentetem: ne verd fel a Gült –

– a mézesheteitek, te ehetetlen tők és az egész magasröptű disznólkodásod; hát idefigyelj. Nem nevezem ezt a te menyasszonyodat se kurvácskának, se szukámnak, távol álljon tőlem; D E –

– (Finiász, ne harsogj, bokánrúglak, telebömbölöd vele a házat)

– – – Teremtőm, ez a sok lépcső, pfü, fene a Gült aki kitanálta –

– jó, hogy itt van! Adjonisten, Bálíka.

– Hát kisétálta magát, Finiász úr. Dánielkám, rongyos-e még a náthája?!

– hagyja, ne bántsa a szegényt. Látott már eleven kurveológiai kompendiumot, Bálíka? hát gezemicehuszárt, látott-e már?!

– nono. Micsoda pogány beszéd ez?

– nagy újság van, Bálíka. Látja ezt? Ezt a hüllő idegfrászt? Jobb, ha átesünk rajta. Tudja meg, ez itt –

(és hüvelykjével feléd bökött)

– ... Finiász! ne tedd ezt velem! Fini –

– – – bejelentette, hogy benősül a diplomata testületbe. A menyasszonya a guatemalai konzul lánya. Hahaha!

– Finiász! A kövér mindenedet. A „Pózner Imája”!

– hajgató urak, ne kakaskodjanak! –

– rúgsz is, te ripők? rúgsz is?! Azt hiszed, Fagulya, elég szájalni, mint odafent a kutyakulipintyódban a Hatóság ellen, ahol böcsmérelted a dumidugdizmust és szennyesen csapkodó hullámokhoz hasonlítottad a dumidugdizmust áldásos uralmát, azt hiszed?! –

– nyughassanak. Ahelyett hogy kitöltenék a statesztikázást –

– nem igaz, mi bajod a hatóságokkal? Ne keverj bele a dolgaiddba! –

– hát ki szidalmazta a Mindenkor Hatalmon Lévo Pártok hóhéri azonosságát?! –

– én az elmúlt, átkos dumidugdizmusra értettem és nem arra a szépreményűre, ami következik. Éljen a dumidugdizmus, nem füllentek!

– ez neked „füllentés”?!... Isten-állatkertje –

– Jesszusom, hajgató urak, ne kötözködjének, legalább ebédig ne –

– ha pedig (és ezt most nyomatékosan, ezt hallgassa meg, Bálika:) ha pedig mához egy hétre, de legfeljebb nyolc napra azt a menyasszonyt nem produkálja: felmondásban van és eltakarodik innen; úgy, ahogy ő maga mondta. Gyere csak, gyere: te is halljad, Szecső –

48. Babszerdához egy hétre

– soha jobbkor. Ezt hallgasd meg, Dudi –

(lebecsátkozóban a lomha lépcsőn. Szecső Dudi, azzal a levesestál csupa-fül képével: mongolos és még a háta is Ázsia formájú, mint a térképen a lajhár. Repedtfazék hangja vészjósló fakó, amint azt vezérétől tanulja – a szellemóriástól, aki agyonbeszélte hangszálait. Vállán hátrahagyintott pártpuska: e z a d u m i d u g d i)

– – – mit?!

– – – Fagulya azt ígérte, babszerdához egy hétre, de legkésőbb nyolc napra produkálja a menyasszonyt... A Hölgylányt! Hogy hús-vér-eleven! Aztán hogy baronesz vagy principessza, Danilóka vagy Ducika, Eufantine vagy Fincike, Drakulince, Dráguce, az nekünk mindegy. Máskülönben repülsz, majd jól szájonváglak, te szerelem a székraktárban. Igaz-e, Dudi?!

– – – d u m i d u g d i!

...s akkor lerogytál alagföldszinti szobád ablakküszöbére; és szemeddel a szél ellen gázoló bokák magasán és az átrágott bakelit ceruza-védővel a fogad közt: szemlét tarthattál repedező műved felett... – – –

(Folytatjuk)

Valaki ráz egy lepedőt

*Butikoslány a divatot
követem a pontos időt
szemre a többiek előtt
a valóságban ugyanott*

*egyetlen biztos pont vagyok
nem is érzem hogy szédülök
csak sebesebben jár a föld
és minden létező nagyobb*

*én úgy élek hogy meghalok
de a pillanat az örök
valaki ráz egy lepedőt
és villognak az ablakok*

*engem az mozgat ami fog
az tart vissza hogy röpködök.*

Elképzelni hogy soha még

*A pillanatban benne van
mint a pohár vízben az ég
csak körül kell írnom magam
meg kell jelölnöm a helyét*

*kimerevedni mint a kép
ülni a bezárt moziban
bevallani hogy szanaszét
hogy nincs is rá pontos szavam*

*csak a miért mennyi hogyan
fölkötte mint valami gép
kétkedni bizonyosan
illesztgetni részhez a részt*

*elképzelni hogy soha még
s tudni hogy akkor sem olyan.*

Az egész szerkezet folyik

*Mint mikor hetekig esik
toronnyá lesz benne a kút
egymáson állnak a tanúk
mindenki tapos valakit*

*az egész szerkezet folyik
űti a harang a kaput
soha nem volt még ennyi lyuk
ekkora sor a vödörig*

*a csoda a most meg az itt
önmagába fut a kiút
ami lehetne az a múlt
ami van az következik*

*s mivel a jövő eltelik
mesélget róla aki tud.*

Mint priuszban a térzene

*Valaminek a vége volt
valaminek az eleje
az ezt ez azt fogta vele
de egyikhez sem tartozott*

*csak fordítottak egy lapot
fedőt tettek a küblire
meggyeztek hogy nincs mese
és bevették az altatót*

*járt mint a csöveken a drót
mint priuszban a térzene
helye nem volt csak ideje
mondta a mégis mondhatót*

*megélt minden dimenziót
és egy álomba halt bele.*

Szeptember

Most pedig a történet lezárásáról kell néhány szót ejtenem.

Nem emlékszem, melyikünk mondta ki az első szót, melyhez a másik kapcsolódhatott. Toltuk a biciklit, néha megálltunk. Nem volt vöröse az alkonyatnak, esti szürkébe mélyült a nappali szürkesség. Beszélgetésünk meg-hittsége valószínűleg abból származott, hogy minden egyes szavunkkal egy másik szót kerültünk el, s így fogtuk mégis szoros hálóbba a szavakkal azt a témát, mi valójában mindkettőnket foglalkoztatott. Várakozással lettünk teli, egyetlen elhangzó szó se tölthette föl a hiányt, amit más szavak elhallgatása támasztott.

Aztán volt a néma konyha.

Az asztal virágos viaszosvásznán a cikkekre szeletelt görögdinnye az esti lámpafényben, és a kés. Úgy emlékszem, mintha kötözködtem volna vele. Kötözködésem gyámoltalanná tette. Úgy emlékszem, mintha valamilyen utalás segítségével kétségbe vontam volna, hogy bemászott a lányhoz, bár ennek bizonyítékát ott viselte sebként az oldalán. Úgy emlékszem, mintha azt válaszolta volna valamire, hogy lopta, ami kizárólag a dinnyére vonatkozhatott. És úgy emlékszem, mintha ebből tört volna ki közöttünk a pusztító dinnye-háború. Nem csoda, ha nem emlékszem pontosan, huszonnyolc évvel ezelőtt történt. Meztelen testünkön koppant a kemény héj, csorgott a lé, fekete magok akadtak fönn a ragacsban, vörös húsának cafatjain csúszunk, tocsogunk benne, székek borultak, a lámpa kilengett, ingott a fénye, torlasznak toltuk, löktük, rúgtuk magunk elé a tárgyakat. Nem győzni akartunk, hanem pusztítani. A romokból vetni gátat, a tombolásnak.

Rendet kellett tenni. Aztán gőzölögve ömlött ránk a forró víz a zuhanyból, együtt álltunk a kádban alatta. Az volt a legény, aki tovább bírta. Ez is volt.

Aztán volt az éjszaka. Meztelenül, egymás karjában aludtunk. Nem aludtunk. Egyetlen pillanatot se szerettem volna alvásra vesztegetni abból az érzésemből, hogy érzem. Mégis minduntalan arra riadtam, hogy elveszítem, már nem érzem, s néha éppen az ő ébredése riasztott. Mikor mindketten fölriadtunk, míg csak el nem szunnyadtunk újra, úgy tettünk, mintha aludnánk. Árulkodó ölünk persze tisztas távolban maradt. Ártatlanságunkhoz nem férhetett kétség. Közös árnyékunk mégis oly messzire csúszott ki ebből a világból, ahová testi valónkban nem érhattunk el. Tán így volt jól ez is.

Másnap egyedül maradtam. Kora reggel úgy indultam tőlük haza, hogy a továbbiakra vonatkozóan nem egyeztünk meg semmiben. Túl kényessé vált az eltávolodás szükségességének kérdése. Hajnalban kinyújtóztattuk egymásban elgémberedett tagjainkat, ásitottunk, ebben találtunk ürügyet arra, hogy e kivételes közelségnek vége legyen, ha egyszer vége van.

A hajók akkoriban délelőtt fél tizenegykor indultak Dömösre a Dimitrov téri kikötőből. Jegyet váltottam, mégse szálltam föl. Barátom bőrének bőrömbbe ivódott illata fogva tartott.

Telefonált a következő nap délutánján. Mondta, itt vannak Klióval, moziba mennek, menjek velük. Ez volt a görög pincérlány, akit a tavaszi kirándulásra is magával hozott. A fülem, ahogyan tartottam a telefon kagylóját, minden érzékenységet igyekezett latba vetni; nem hallhattam ki a hangjából semmiféle változást. Ez fájt. Ugyanakkor hangjának fekvésével megnyugtatót afelől, hogy nem történt közöttünk semmi olyasmi, amit rendellenesnek tekintene. Őt szerettem, s ezért nem a világ jóváhagyására vártam, hanem az övére. Tudtam, hogy ami történt, nem fog megismétlődni közöttünk soha többé. Ez is fájt, ahogyan minden elmúlás fáj. Ugyanakkor vigaszt nyújtott a kíváncsiság, hogy amennyiben nem így, mert mindezeknek se benne, se bennem nem lehet folytatása, akkor vajon mi történhetik.

Azokat az érzéseket volt a legvigasztalóbb visszaidézni, mikor már markába kapott, vitt és a testébe ernyesztett az álom, de átáradt még a bőrömön a lelke. Ha megmakacsoltam és fölriasztottam magam, akkor újra csak test lett belőle, a testből pedig tagok. Ennek lélegzete, annak illata és érzete. És akkor megint az álom kezére bízhattam magam, vigyen oda vissza, ahol minden egy.

Vad és vidám lány volt ez a Klió.

Miként említettem, barátom jellemében nem volt hajlam az alattomoságra. Nem voltak hátsó szándékai. Bizonyos dolgokról legfeljebb hallgatott, ám ha szóra bírtam, akkor beszélt. Ha valamit el akart érni, akkor nem kerülőutakat választott, mert akinek nincsenek hátsó szándékai, annak a lelkiismeretét se árnyékolja büntudat; egyenes úton megy. Moziba akart menni Klióval, de azt akarta, hogy én is ott legyek. Biztos vagyok benne, hogy nem állt más a szándékában, arányérzéke vezette, arra azonban mindig el lehettem készülve, hogy bármikor változtat a szándékain. Nedvesen tapadt a tarkójukra és a fülük mögé a hajuk. Feketéek voltak, szépek, egymáshoz valók. Klió három évvel volt idősebb, de a barátom valamivel többet mutatott a valóságos életkoránál, én meg jóval kevesebbet. Nagy volt a szenzáció, minden jegy elkel, csak az első sorban kaptunk helyet. Elfeküdtünk az üléseken, de még így is majd kicsavarodott a nyakunk. És a barátomat valószínűleg ugyanabban a pillanatban moccantotta ki az ösztöne, amikor megszületett az elhatározása. Fellállt a helyéről, kiment.

A Trapéz című filmet néztük Gina Lollobrigidával. És nem jött vissza. Néhány perc múltán nyugtalankodni kezdtem, mert túlságosan jól el tudtam képzelni, mi történhetik, ha magunkra hagy. Éreztem, szándékát most úgy fordította, hogy könnyű dolgom legyen. Lábunk előtt ott hevert Klió kockás sporttáskája, egy olyan közönséges darab, melyet közös szerelmünk soha nem vett volna a kezébe, benne a törülközők és a fürdőruhák. A csillaghegyi strandra jártak, kivettek egy kabint, ott csinálták. Tudtam, amit tudtam. Barátom a szándékával porig alázott. De azt is tudtam, hogy arányérzékének bölcs találatkonysága elől nem fogok kitérni; élni fogok azzal, amit fölkinált. Mintha a bőre alá engedett volna be, és mégis a lehető legnagyobb árulást kéne elkövetnem. Eltaszított, de ennél közelebb semmilyen más módon nem engedhetett magához. Akárha démonát hagyta volna bennem, és magával vitte volna gyorsan az enyémet, ne lehessenek többé önmagam akadályai.

Hiába szerettem volna, nem sikerült szépnek látnom a Lollobrigidát. Alaposan be volt fűzve a trikója alatt, alig kapott lélegzetet, a melle meg jól fölnyomódott, s miközben állandóan úgy kellett tennie, mintha tényleg olyan lenne, mint amilyennek mutat, nem lehetett látni, milyen. Az érette vetélkedő

férfiak pedig soha ki nem engedték volna a levegőt a mellkasukból, a hasukat ennek érdekében, amint lehetett, behúzták, a feneküket kitolták. A trapézon ezzel szemben szépen és veszélyesen mozogtak, csakhogy azok, mint tudni lehetett, nem ők voltak, hanem a dublörjeik. Klió aléltn hevert, tarkóját az ülés támláján nyugtatva meredt a vászonra; minden további nélkül bevette a színes maszlagnet. Mondtam, kimegyek, megnézem, hol marad. Pillantásával se moccant, csupán a szája suttogott nekem. Hagyjam a fenébe, majd visszajön.

Többször és alaposan lekurváztuk, amikor viselt dolgairól beszéltünk. Ami már csak azért is igazságtalan volt, mert éppen esztelen hűségéért és örvöngő ragaszkodásáért szerette őt a barátom. Egymás tükörképei voltak különös hűségükben. Mert kiszámíthatatlan lépéseikkel nemhogy nem vonták kétségbe a ragaszkodásukat, hanem kifejezetten erősítették. Klió a barátomba volt szerelmes, de tudta, hogy ő nem szerelmes belé. A kölcsönösség tartós hiányától mások többnyire megtébolyodnak, bosszút állnak, önmagukban vagy a másikban keresik a hiányzó egyenlőség okát, ám akár önmaguk, akár a másik tulajdonságai között kutatva találnak rá ezekre a vélt vagy valódi okokra, a kielégítetlenség és a féltékenység játéka egyre pusztítóbb. A hiánytól tébolyodott belső beszéd, amely nem más, mint az önmagunk vagy a másik tulajdonságait illető megannyi szemrehányás, lassan kikezdi az alkat egészét. A tulajdonságok tébolyult elemzése, vezessen hamis, vezessen helyes eredményhez, a részletben vész el. Az elemzés azt az egészet pusztítja el, amelyet a megértés által el szeretne érni. Egyszer csak azon kapom magam, hogy egy olyan embert szeretek, akinek a tulajdonságaival mélységesen elégedetlen vagyok, következésképpen méltatlan a szeretetemre. Vagy olyan mértékben megvetem magam a saját tulajdonságaim elégtelensége miatt, ami által kérdéssé válik, ilyen méltatlant miként szerethetne a másik. Akár így, akár úgy, egyremegy. Hiszen akár a másikat óhajtanám úgy megváltoztatni, hogy kedvezőbbek legyenek a tulajdonságai, akár önmagam, erőszakot kell tennem az alkatomon, illetve az alkatán.

És még az sem segít, ha a jó polgári bölcsélet útmutatásával élve, szemrehányásaimat, elégedetlenségemet és kielégítetlenségemet elaltatom, és arra törekszem, hogy olyannak fogadjam el, amilyennek tébolyult belső beszédem elemzése szerint mutatkozik. Tudjam hát, hogy rossz, s ez a tudott rossz legyen jó az érzéseimnek. Ez a hajmeresztő művelet tényleg nem segít. A szerelmi érzés ugyanis nem ismeri se az elfogadás, se az elutasítás ellentétes fogalmait, mivel nem a rossz szempontjából néz a jóra, és a rosszról se a jó szempontjából ítél. Ha az alkatom a tulajdonságaival megfelel a másik ember minden tulajdonságának, bár nem azonos vele, akkor a jó a jóval egyeseül. S ha valakinek az alkata éppen a tulajdonságai által jó nekem, mint ahogy én is a tulajdonságaim által vagyok jó neki, akkor mi szükség lenne arra, hogy a rosszat keressük, avagy a jót még jobbá tegyük. A szerelmi érzés ezért se alkalmas az elemzésre.

Nem tudni, miként jön létre az egymásnak megfelelő alkatok találkozása, de létrejön, s ha valaminek nem tudom elemzéssel kimutatni se a kiváltó okát, a rendszert alkotó feltételeit, akkor sorsról és végzetről beszélek. Valamiről, ami nem rajta és nem rajtam áll. Ezzel szemben, ha valaki olyannak óhajtja elfogadni a másikat, amilyennek elemzéseinek eredményeként látja, akkor azon tulajdonságok előtt hajt fejet, amelyek a kölcsönösség akadályát képezik. S így tesz önmagán erőszakot. A másik ember szolgájává válik, s

furcsa módon éppen azoknak a tulajdonságoknak a kiszolgálójává, amelyeket elemzése szerint nem szeret.

Klió úgy őrizte magában a barátom iránti szerelmét, mint valami örök tüzet. E tűz táplálásának érdekében mindent megengedett magának, csak hogy ne kelljen erőszakhoz folyamodnia. Szolgává nem tette magát. Sok fiúja volt, ám nem gondolkodás nélkül feküdt le velük, hanem éppen gondolkodva. Nem volt számtalan fiúja, de sok. S miközben azt gondolhattuk volna róla, hogy könnyű prédája bárkinek, ez nem így volt, mert nem csak adott, hanem a számára legfontosabbat kapta: másokkal is egyetlen szerelmének tűzét őrizte. Mintha valakinek sikerülne a lehetetlen, nem keverte össze a dolgokat és nem is választotta szét. Barátom bármikor fölhívhatta, vagy minden előzetes bejelentés nélkül odamehetett zárás után a Malomtó presszó elé, ahol Klió dolgozott, s egyetlen szemrehányó szó se érte az elmaradásai miatt. Klió nem táplált magában szemrehányásokat, nem vette számba barátom jellemének gyöngeségeit, nem alkalmazott semmiféle erőszakot. Még azzal se ügyeskedett, amivel minden hozzá hasonló helyzetben lévő szerelmes nő élt volna, hűségével se hivalkodott, hiszen bevallottan hűtlenkedett. Különben is, a hűség erénye bizonyos mennyiségű önfegyelemmel gyakorolható, de a hűség legbensőbb magja, a bizalom és a biztonság, aminek a személyes önfegyelemhez nincsen semmi köze, a sors kezében van.

Racine szavait hívom tanúnak arra, hogy ez bizony így van.

*Már nélkülöznöm azt a gyönyört lehetetlen,
Hogy mindennap megint lássam, és neki tesse.*

Mert szerelmesének küllemét, a szépséget minden rendelkezésére álló szavával, napestig dicsérheti a szerelmes, mégse tud többet mondani annál, mint hogy szerelmesének szépsége tartja fogva. Ha e képtelenségen elgondolkodik, akkor még annyit tehetne hozzá, s a költő szava is erre utal, miszerint mindig is azt akarta, úgy tessenék ő másnak, amiként a másik neki tetszik. Arról azonban, hogy ennyi tömördek ember közül, miért éppen ő a tetsző, és mért épp a másik tetszik neki, már bármennyi gondolkodás után se tud semmit mondani. Igaz, az élőlények természetének ismeretében annyit megjegyezhet, hogy nincsen, ki ne azt akarná, hogy a másikkal való egyesülésében semmi ne zavarja. És a tetszés biztosítja a zavartalanságukat.

A kölcsönös tetszésben jóvá alakul a szép, illetve emberi érzékekkel immár nem eldönthető, hogy a szépség romlékony burok-e a jóság testén avagy a jóság tápláló magmája-e. Ám minden napon, minden óra minden percében meg kell bizonyosodnom arról, hogy bírom-e még szerelmesem szemében azt a tetszést, amit ő kihívott belőlem és bír az én szememben. S erről meg is bizonyosodhatom, mert amint eljő a pillanat, még szebbnek lát és még jobbnak látom, mint ahogyan gondolta, mint ahogyan gondolhatom. Az egymásratalálás élményében ez állandóan megtörténik, miközben semmi nem változik, holott minduntalan másként történik ugyanaz velünk. Az egymásratalálás élményére azonban mindig újra várni kell. A várakozás örökkévalósága pedig nem is lehetne elviselhető, ha nem tartalmazná az egymásratalálás szünetjelét: nélküle nem múlik el az idő, üresre telik a hiányától; úgy megsűrűsödik vele, akárha megállna velünk. Az egymásratalálás örömeiben a kölcsönös tetszés üli a nászát, és ez a várakozás minden kínját elfeledteti. Tíz évet, száz évet is feledtet.

A kölcsönösség hiányától szenvedő szerelmesek várakozását is ugyanezen reménység élteti. Reményüket azonban az egymásratalálás hiánya kikezdi; bármiként ügyeskedik, a végzet arcába kell néznie. Mert az ilyen szerelmes hiába találkozik szerelmesével, ha szerelmesének testi jelenlétében is arra kell várakoznia, hogy viszonzásra találjon az a tetszés, amit ő érez iránta. Nincsen vége a várakozásnak. Így azonban a megelőző várakozás ideje éppoly értelmetlenné válik, a végzet elleni ágaskodás rögeszmés idejévé, miként az elkövetkező várakozás idejét is megkeseríti a találkozás pillanatának reménytelensége. Visszamenőleg és előre, reménytelen, miközben kínos a jelen. Tetszését, hiába múlik az idő, nem nyerhetem el, holott múlik az idő.

Ha nekem tetszik valaki, és én nem tetszem neki, akkor a várakozások idejét, mely mégis mindig reményteljesebb, mint maga a találkozás, azzal fogom kitölteni, hogy keresem és igyekszem megszüntetni a nemtetszés okát; avagy olyan alattomos taktikai lépésekre szánom el magam, amelyekkel nemtetszését netán tetszéssé hevíthetem. A kölcsönösség hiányától szenvedő szerelmesek órákat töltenek el a tükör előtt, de bármiként mesterkedjenek magukkal, csupán az önmagukról alkotott képet tudják ilyen vagy olyan irányba elmozdítani, hiszen éppen az a kép nincsen a birtokukban, amelyet a másik alkot róluk.

Ha ugyanis valakinek legalább annyira tetszem, miként ő tetszik nekem, akkor a másik ember képe olyan jelentőségre tesz szert bennem, hogy önmagam képének jelentősége csaknem teljesen elenyészik, viszont óriásira növekszik annak a képnek a jelentősége, amit kizárólag általa nyerek: közös képünk, mely az ő vonásaival írja át az arcomat. Ha a kölcsönös szerelemben élők önmagukra gondolnak, akkor a másik képe jelenik meg előttünk, s ezért ha tükörbe tekintenek, akkor az arcvonásaikon fölfedezik a másik arc vonásait. Legfeljebb a másikat látják önmaguknál tökéletesebbnek a saját arcukon, de a magukénál semmiképpen nem kívánhatnak annál tökéletesebbet, mint amit a tükör mutat. Tökéletességük a másakra van bízva, miként a másiké reájuk. Ennél nagyobb bizalommal nem lehetek a működő világ iránt, és ezért a saját testem világában való biztonságom se lehet nagyobb.

Nem így a kölcsönösség hiányától szenvedő szerelmesek. Az ő képüket senki nem hordja a tökéletesség földi hasonmásaként a szemében. Ha pedig nem lehetnek tökéletesek senki szemében a saját arányaik szerint, akkor a tökéletlenség földi hasonmását kell fölismerniök magukban: a monisztikus világ olyannyira áhitott biztonságából vissza vannak vetve a dualisztikus világ örök bizonytalanságába. Ha az általam szeretett lény vonásait nem fedezhetem föl tökéletességként a saját arcomon, ha a mozdulataim nem az ő bensőségesen ismert és magamban hordott mozdulatainak a meghosszabbításai, ha idegen alkatom féltestvéreként nem íródott belém ismerős alkata, akkor valami olyasmit szeretnék elérni, a tetszését, amit nincsen és nem lehet hatalmamban elérni.

Hiába int várakozó vágyam a sorsnak, ha senki vágyát nem irányítja rám a sors. Tán így akarja.

A tökéletlenség lesz így a sorsom, vágyakozó testem az aránytalanság földi mása, orcámon kiűt az öntudat teljes hiánya, vonásaim, bármiként igazítanám edzésekkkel és szerekkkel úgy, hogy a saját magam által fabrikált szépség eszményének megfeleljenek, neki nem jók, nem is jók semmire, miként láthatnám hát másnak, mint csúnyának. Ha meg csúnya vagyok, akkor miként tetszhetnék neki, a szépnek. Ha nem tetszhetek annak, aki tetszik nekem,

akkor az egész működő világ siralmas tákolmány csak, mást nem lehet tenni vele, nagy ívben köpni rá, mert miként lehetne egy olyan világban bizodalmam, amely csúnyának teremtett és szépet nem ad; a jó hiányától pedig gonosz leszek. A teremtés cáfolata vagyok. Rövid szárán kilendülő levél ebben az értelmetlen vegetációban. Undort kelt a napfény, mindenki gonosz, undorítók az üzekedő állatok.

Klió testi öntudata volt kikezdzhetetlen, amivel mintha azt mondanám: a világ működése iránt érzett szellemi bizalma. Ez a nő millió évek óta érintetlenül hordta magában az állatot. Nem volt szép, nem volt csúnya. Inkább csúnyának láttam először, de amint a szemébe pillantottam, nem kis megütéssel vettem tudomásul, hogy jóval több annál, amit még szépnek lehet mondani. A szemrése eleve úgy volt az arcába metszve, hogy méltó helyet foglalhasson benne kivételes pillantása. Vagy tán azért volt oly meglepő a pillantása, mert kivételesen volt a szemrése vágva? Hol kezdte benne a teremtés a munkáját? Mit és miért alkotott? Ha kifürkészhető lenne terve, akkor a szavakkal is biztonságosabban nyúlhatnék tökélyéhez. Ennek hiányában hasonlatokat keresek mindahhoz, ami a pillantás számára a vonások és a színek keresetlen harmóniája az anyagban.

Madár tolla lehet csupán olyan fényesen fekete, mint amilyen a haja. Egyenesszájú és erős, simán fogta hátra, tiszta maradt a homloka, picit eltakarta a fülét. Bőre barnájában megfoghatatlan sárgás árnyalat. Óhatatlanul az volt az ember első benyomása, hogy földrészek, éghajlatok és fajok találkoznak a tagjaiban. Minden hosszúra és nyúlánkra volt méretezve benne, bár valójában nem volt magasabb az átlagosnál. A csontokhoz tán valamivel kevesebb izomzat ízesült, minthogy egyetlen tagjának formája is telt legyen. A hasa se volt telt, e kerekésre egyébként hajlamos, hanem gyöngéden magasba törő gótikus boltozat, a feneke meg gömbölydednél tökéletesebben gömbölyű, de kicsi; csipőcsontjai szikár szírként hegyesedtek, és emlőjének megpillantásakor valóban nem juthatott más az ember eszébe, mint egy kösziklákön szökellő növendék állat; csaknem semmi másból nem állt e két büszke emlő, mint a bimbók hatalmas, mályvaszín holdudvarából. Meredt és nézett és kiáltott és kívánczozott.

Ujjatlan, kereken kivágott, nagyon egyszerűen szabott, házilag készített ruhákat viselt, lapos sarkú szandált vagy szintén lapos sarkú, divatos papucscipőt. Karja és lábszára oly inasnak tetszett e ruhákban, mint egy napégette pályamunkásé, ki szívós és erős. Semmiféle bizsut vagy ékszer nem viselt magán. Kopár volt, miként egy szelektől lecsiszolt fennsík. Éjszakai fagyban repednek és pattannak a nappali forróságtól fölhevült lávakövek.

Örületos bozótban nőtt az ölen a fekete, selymes tapintású szőr; sós tengeri lápnak, partra vetett halaknak van ilyen illata. Olyan tisztasággal nyílt meg alatta, miként egy síkos húsát kínáló gyöngyházfényű kagyló.

A szeméről és a tekintetéről még mindig nem sikerült semmit mondanom. Csontos és élesgerincű, hajlott ívű orr meredt elő hosszúdad arcából, s tán ez tette olyanná, hogy az első pillantásra, de csupán a legeslegelső pillantásra ne legyen fölfogható a szépsége. Férfi orra, vagy egy őskori ragadozómadár csőre is lehetett volna; e kettőre emlékeztetett. Ilyen lényeket küldhettek az istenek a teremtés tűzét eltulajdonító Prométheusz leláncolt testét megkínózni. Csak a szépség, a csúnyság soha nem másokat kínoz. Meg túlságosan sok bennünk az előítélet arra vonatkozóan, hogy egy női orrnak mi legyenek kell lennie. Akkor mutatkozott teljes szépségében, arányainak és vo-

nalának fensége, királynői pompáját akkor nyerte el, ha körötte az arc minden vonása az öröm és a fájdalom határára sodródva, kéjbe torzult. Mintha a tudó táplálásának közönséges föladatát a bőre vette volna át, nem vett többé nyílásain lélegzetet. Minden más, ez az egy nem. Az élvezet pírja minden hegyet és völgyet ellepett, ezt a büszke szirtet nem. Érinthetetlené változtatta a minden ízében érintkezőt. Magányos szirtként magasodott ki abból a ködtengerből, amelyben testének minden porcikája alámerült.

Bármilyen hasonlatot keresnék, elvéteném. Legyen hát az, ami először eszembe ötlött a szemérl.

Ósei tán Alexandriából származtak át Athénba, vagy athéni ősei hajóztak oda, hogy magukba oltsák az egyiptomi nők szemét, nem tudom. Nem tudom, hogy a festés segítése nélkül, milyen lehetett az egyiptomi nők szemének metszése, de ehhez hasonlóan metszett szemet csak szobrokon és festett múmiákon láttam. Hangsúlyozom, nem festette magát, nem kellett és nem is lehetett átigazítani, amit a természet adott. Szemrésének alsó vonala csaknem egyenesen futott ki a halántékára, s a felső vonallal háromszöget képezett. A szemgolyó túlzón hatalmas gömbje ebbe a háromszögbe volt bezárva. Lusta, súlyos szemhéj záródott rá. Ugyanilyen lusta és súlyos volt az ajka. Abban inkább fekete ősei hagyhattak magukról nyomot. S az a megfoghatatlan sárgás árnyalat, mely bőrének barnáját elszínezte, az íriszében mutatatta meg magát izzón; ha nem hűtötte volna valamennyi zöld, tán lánggra kap. És nem csak vonalak, hanem barna pöttyök is ültek benne, ezek kötődtek mélyre nyúló gyökerekkel a szürke agyhoz a sugározást. Bagolyszem. Amelynek az volt a legjellemzőbb tulajdonsága, hogy mélyebbről nézett ki, mint ahonnan látott, és messzibbre, mint ahová el kellett látnia. Athéné szemét képzelnénk el ilyennek, akit nem véletlenül társítottak a világító szemű bölcs bagolyhoz. Ami megint nem más, mint egy kulturális hasonlat.

Mély volt a hangja, s ha nem ugyanolyan ostoba gondolatok és felszínes érzések megformálására használta volna, mint valamennyien, akkor senki nem hitette volna el velem, hogy közönséges anyától és még közönségebb atyától született halandó. De engedjete még a szemérl beszéltem.

Mindannyian azt látjuk, amit nézünk. Mintha látta volna az előzményeket és látta volna a következményeket, mintha a beláthatónál tágasabb térbe nézne bele, akárha nem a tárgyakat és a jelenségeket, hanem a felületükön múlt időt látná; nem azt, ami a látszatával van jelen. Közömbös volt a tekintete és derűs. Amire puhán rápillantott, ridegen vette tudomásul. Tárgyat látott a szemem, az ő szeme árnyékát látta a tárgy helyén, egy ősfurma árnyékát. Árnyékot látott a szemem, az ő szeme a fényforrást figyelte a tárgyak árnyékában. Nem értettem a világot, hogy miért éppen ez a nő hordja ki a zaccos kávékat, a hamisított rumot és a dohány füstjétől izló süteményeket a rondáknak és az ostobáknak, amikor ennek fordítva kéne lennie. Igaz, éppen csak átbukdácsolt az alsóbb iskolák osztályain, képzetlen volt és műveletlen, e róla szóló himnikus elemzésből például egyetlen szót se értene, s még azt se lehetett elmondani róla, hogy más, testközelibb forrásokból ivott volna magába bármiféle életkultúrát. Görögnek vallotta magát, minden sejtjében különbözött mindenkitől, s így jelenthette ki büszkén, hogy nem ugyanolyan, de magyar árvaházban nevelkedett. Szüleit menekülésük közben lőtték agyon, s a szülők emlékét őriző menekülő társaknál kapott alberleti szobát, ám a görögség kultúrájához sem volt több köze, mint annak a nyelvnek a kultúrájához, amelyen beszélt. Mégis mindent tudott. Mindent tudott a bará-

tomról és rólam. És bárkire ránézett, mindent tudott. Mindent tudott barátommal közös szerelmünkről is, aki hozzá viszonyítva olyan volt, mintha nem is a természet műhelyében, hanem egy jobb belvárosi szalonban állították volna elő. Mégse Kliót szerettük. Egymást szerettük közös szerelmünkben és egymásban magunkat szerettük, erről viszont semmit se tudtunk. Klió mindent tudott arról, hogy mi ez a mégse; tudta, mi történhetik és mi nem történhetik, ha e mégse nem enged. Testvéries viszonyban élt a démonokkal.

Volt egy vele azonos korú fiatalember, aki olthatatlan szerelmével szegődött a nyomába. Artatlan, gyermekarcú óriás, egy bamba birkózó. Mi, a többi közönséges fiúk, bármilyenek voltunk, csúnyák, mint az ördögök, avagy angyali szépségűek, végül is valamennyien ilyenek szerettünk volna lenni; megformázott izomzatú óriások, kiknek pusztá megjelenése az erő iránti elismerés és a visszaközö tisztelet nyelvcsettintéseit hívja elő. Állandó edzésben volt, állása névleges, edzésről jött és edzésre ment. Untatta Kliót. Mintha beszélni egyáltalán nem tudna; ilyen buta volt vagy ilyen butának tette magát. Akkor lélegezhetett föl Klió, ha a fiatalembernek a bajnoksági fordulók miatt vidékre, vagy külföldi versenyekre kellett utaznia. Máskülönben megleszte, követte, várt rá és váratlanul állt elébe, az erős emberek végtelen jóindulatával mosolygott rá, rögeszmésen csüngött minden szaván, nem lehetett lerázni és még kevésbé megérteni. Tejfehér bőrén a legkisebb szeretetként értelmezhető elismeréstől átfutott a szégyen bíborpírja, s ha Klió gyöngéden elutasította vagy elzavarta, gyakran könnyekre fakadt.

Belsőséges történetükről a barátomtól tudtam némely részletet, bár e történetet akkoriban nem fogtam föl ésszel. E mindannyiunk által irigy tisztelettel kísért óriás férfiasságában valami hibádzott. Amint lámpafénybe lépett a szőnyegen, alkoholtól öblös, dohánytól elrekedt férfiak és hisztérikus nőszemélyek bálványimádó kiáltozása és sikoltozása kísérte. Véghetetlen szelídsége és türelme elbűvölte és kíméletlen tréfákra ingerelte a társait. Özvegy édesanyja a halott apát kényeztette és becézte benne. Tán nem is lehetett semmiféle hibáról beszélni, csupán arról, hogy ostoba emberek között nagyok voltak a reá leselkedő veszélyek, hiszen ő se volt okos. Bajnok volt. A győztes viadalok látványától felingerelt nőszemélyek bizonyára arra vártak, hogy ugyanolyan legyen velük, mint amilyenek a szőnyegen mutatkozott. De miként kelhetett volna velük vad birokra, ha kemény edzéseken arra készíteték föl a testét, hogy hozzá hasonló erejű férfiakkal viaskodjék, ám szelíd maradt a lelke. És ugyanakkor mit kezdetett volna nélkülük a szelídségével, amire ezek az elvadult képzeletű nőszemélyek nem tartottak igényt. Társai hergelték, biztatták, vadították, s ő alvajáróként kereste a közönségesnél közönségesebb nők társaságát, de kerülte, hogy igazi kedvükre tegyen, hiszen megalázták, ha alkati adottságainak ellenében nem tudott a kedvükre lenni. Tévedhetetlen ösztönrel talált rá aztán nagy bajában Klióra. Klió azonban legalább ilyen tévedhetetlen ösztönrel igyekezett elkerülni őt.

Ha minden további nélkül engedett volna a birkózó ostromának, akkor ugyanannyit ártott volna neki, mint amennyit önmagának. Hiszen éreznie kellett, hogy a fiatalember ugyanazt akarja, mint minden más fiú, de ennek nem arra, hanem az egész életére, az alkat megnyilvánítási lehetőségének egészére vonatkozó jelentése van. Többet kér, mint amennyit a mozdulataival elárul. Nem engedhetett, mert akkor valami olyasmit kellett volna adnia, s itt kezdődik a több, ami a barátom tulajdonába tartozott. Az örületbe kergette a fiatalembert, mert ragaszkodott az érzések egyenlőségéhez. A tomboló ra-

jongásból a reményvesztett közömbösség szakadékába taszította, mert az erőszaknak aztán nem engedhetett. És csüggedten szenvedő állapotában lett igazán veszélyessé a birkózó; rajongásával a saját nyers erőin kívül, semmi másba nem kapaszkodhatott. Megfenyegette Kliót, hogy meg fogja ölni. Kést hordott magánál, meg is mutatta. Klió nem rettent el. Nem tetszett neki a birkózófiú.

Senkinek a szépségét nem dicsérhetjük büntetlenül. Ha valakinek a szépségét dicsérjük, akkor valójában a közös sorsunkat dicsérjük. Ha összetévesztünk egy személyt a sorsával, akkor nem maradhat el a büntetés. Mert dicsérhetjük a türelmét, a bátorságát, a műveltségét, a szorgalmát, dicsérhetjük a hűségét, a figyelmességét, az önfegyelmét vagy a kitartását, dicsérhetjük hát mindazokat a tulajdonságait, melyek sorsadta alkatának részei, de megnyílvánításuk minőségét illetően befolyással lehet rájuk a szándékával és az akaratával; és dicsérhetjük azért, mert tetszetős asztalokat készít, tartós tetőket ácsol, ügyesen ágál a színpadon, dicsérhetjük hát munkájának kiválóságáért, hiszen szakértelmét dicsérve, valójában a tapasztalatait és a tudását dicsérjük, s így kizárólag olyasmit dicsérünk, amit a tulajdonságainak tudatos használatával ő maga szerzett meg. És ugyanezen tulajdonságok helyes használatának hiánya miatt szidalmazhatunk másokat; szidalommal illethetjük valakinek a türelmetlenségét, a gyávaságát, a műveletlenségét, szidalommal a lustaságát, hűtlenségét, figyelmetlenségét, a fegyelmezetlenségét és a kitartásának hiányát, mert mindezek alkalmatlanná teszik arra, hogy megfelelő mennyiségű tapasztalatot és megfelelő minőségű tudást szerezzen, következésképpen semmiféle kiválóságra se tehet szert.

Am kinek jutna az eszébe a csúnyaságáért szidalmazni bárkit? Szidalmazhatjuk azért, mert elhanyagolja magát, a teste ápolatlan, a bőre tisztátalan, rendetlenek a ruhái, kellemetlen illatot áraszt és mosdatlan száján bántó a szó. De ki vehetné a bátorságot magának ahhoz, hogy elálló füle, kurta lába, vizenyős szeme vagy szúrós tekintete miatt illessen szidalommal másokat? A szépség és a csúnyaság mibenléte kivonja magát az emberi ítélkezés alól, holott ezeken alapszik a tetszés, mely a lehető legvégletesebb és változtathatatlan ítélet. Viszonyunk éppoly aránytalan ezekhez, miként a sorsunk se a mi arányossági igényeink szerint adja vagy nem adja; illetve adja az egyiket, de nem adja a másikat, vagy valamicskét ad az egyikből, ám hozzátesz a másikból is.

Nem tetszett neki, és ezzel vége. Helyesebben vége lett volna, ha a birkózónak nem tetszett volna olyannyira ő. Szépségének dicsérete pedig még akkor is elkábit mindenkit, ha a dicsérővel kölcsönös a szerelme és szerelmesének szépségét hasonló szavakkal dicsérheti. Mert szépségének dicséretével azt állítom, hogy valami olyasmivel rendelkezik, amit a saját hajlékony tulajdonságaival se érhet el, se a szándékaival, se az akaratával nem lehet rá befolyással. Valami olyasmit dicsérek hát, ami összefüggésben áll ugyan az alkatával, a birtoka, de mégis köze alkatának egyetlen tulajdonságához se. A sors árnyékát dicsérem rajta, mivel azonban én vagyok az egyetlen lény az emberi tömkelegben, aki a sors árnyékát észrevette, birtokról lévén szó, jogot formálok arra is, hogy az egyetlen emberi lény legyek, aki a féltelmetes árnyékba nyúlva a sorsát megragadja; ha magáévá nem teheti is, legalább osztozik. A szépségéért dicsért szerelmes pedig legalább oly szívesen engedné át e rendelkezési köréből kicsúszó árnyékot, ha cserébe megkaphatná szerelmesétől a sorsát, mint amennyire retteg is ugyanettől, hiszen ál-

tala sose látott, egyetlen kincsét kéne adnia, titkát, és ismeretlen sorsot kapna érte cserébe. Titokért titkot? Vajon nem csapják-e be? Ha meg ilyen nagy értékű a kincse, akkor vajon nem adja-e értékén alul? Nem lenne-e hasznosabb kicsit kuporgatni még, mélyebbre rejteni, amit a másik így illetéktelenül fölfedezett? Am ki lenne illetékesebb? Nem ő hozta-e napvilágra, és lesz-e más ilyen szerencsés? Létezhet-e rajta kívül ember, aki látja, akit szikrázása ennyire elvakít?

Szikrázó szerelmi vallomással, szépségének dicséretével Kliót nem lehetett elkábitani. Magam is kísérletet tettem erre. Úgy nézett e bárki hiúságát méltán legyezgető, levegőégben szétfoszló szavakra, miként a felnőtt ember az építőköveiből ingatag várkastélyt rakosgató gyerekekre. Persze, persze. Aki ilyen erős a testi öntudat, nem táplál önmagával szemben hiú reményeket, hanem arra érez vágyat, amit aztán ki is elégít. Botrányt követett a botrány. A birkózó kiült a presszó teraszára, hordatta magának a konyakot Klióval. Egyszerre több érzékeny pontján fogott ki a világgal. Rendelt a vendég jogán, és kis tálcáját egyensúlyozva, legalább ezt az utat meg kellett tennie hozzá Kliónak. Kalóriapénzét elihatta, ezt nem várták tőle, de az edzésre se ment el, s így nem teljesítette, amit elvártak tőle. Elveszítette az eszméletét, és ehhez nem kellett gyilkolnia, elég volt lecsusszannia az asztal alá. Végző kétségbeesésének rohamába kergethette az özvegyet, aki néhány nap múltán színre is lépett, hogy Klió kezéből kiüsse a tálcát a konyakkal. S mintha az olcsó fém csattanása, a szilánkjaira széthulló pohárka csörrenése lenne a rettentő égi jel, a szelíd fiú kezét emelhetett a szerető anyára. És ettől kezdve arról se kellett beszámolnia, hogy hol, és mivel tölti az éjszakáit, nem ment haza. Erre jött az edző, egy elhízott, tetovált óriás, és óriás társak kísérték. A kísérők odakinn maradtak, és az edző, anélkül, hogy pillantására méltatta volna az eltévelyedett fiút, a pulthoz ballagott. Halkan, hosszan, ajkához lélegzetnyire hajolva beszélt Klióhoz. Annak súlyos szemhéjai félig ereszkedtek rá a túlzón hatalmas szemgolyókra, tán a tekintetével se akarta a koros férfit zavarba ejteni. Kopár feje olyan volt, mint egy fekete madáré, alig mozdította ki a büszkeségből, ám a kicsi mozgás azt jelentette: nem és nem. Az edző beszélt és beszélt. Addig beszélt, addig csavarta, míg egyetlen ajánlatával óvatlanul elpattintotta Klió kényes ízlésének húrját és visszakezéből kapott egy jókora pofont. Minden vendég talpra szökkent. S miközben az odakintről be-rontó óriás társak elcipelték a felbőszült óriást, a szelíd óriás vigyorogva nézte őket és ülve maradt, mert nem is tudott fölállni. Klió átöltözött, a raktárból kizengett az üzletvezetőnő ordítása, Klió köszönés nélkül távozott, a nő vijjogott utána. Felmondtak neki, s hogy véres női bosszút álljanak rajta a történetekért, elárulták lakásának címét a birkózónak, hogy most oda menjen.

Két napig nem merészelt kimozdulni a lakásból Klió. Régi, belvárosi úri-ház volt ez, a kaputól jobbra portásfülke nyílt, melyet a házmester most mindenféle kacat tárolására használt. Le volt lakatolva. Két nap után nem látták többé a fiatalembert a ház előtt várakozni. Klió erre előmerészkedett, állás után kellett néznie, és csak késő este tért haza. Amint a világítási kapcsolót megérintette volna a sötét kapualj falán, a csuklóját egy kéz megragadta. Annak köszönheti az életét, mesélte, hogy egyáltalán nem fogta el semmiféle ijedtség. A szájával válaszolt, és éppen rátalált arra a helyre, ahol most nem erre a válaszra vártak. Nem az erőszaknak engedett, hanem az erőszaktevő ajkán tett erőszakot.

Ajka egy elalélt, indulattól és gyávaságtól reszkető ajakra talált. Nem

tudta más életre lehelni, ám egyre finomodó kísérlete elegendő volt ahhoz, hogy meglepettségéből ocsúdva ismét az örvongás törjön ki az óriási testből. Klió úgy érezte, akárha ennyi örvongó erőből a kemény köfal nyílna meg a sötétben, ismeretlen helyre zuhanna át a falon, s vele zuhant az óriás; roppanó, csikorgó, csúszó, nyikkanó tárgyak között zuhantak tovább, míg földet nem értek a fülke padlatán. Mert két nap után se tűnt el a birkózó a házból, hanem egyszerűen leszakította a lakat pántját, ide vette be magát, tehát nem is a falon át zuhantak. Pattantak a gombok, hasadt az anyag, csakhogy az igazság pillanata is elérkezett. Vágyában hiába tépte, gyömöszölte, cibálta tehetetlen tárgyát; nem érhetett el szelidségéhez az erejével, s így éppen az nem szökkenhetett ki a palackból, ami napvilágra kíváncszott. Erőszak nem közvetíthet a szelidség és az erő között, hanem felszippanította és elégette őket. Egy értelmetlen tett hamuja maradt utána.

A szelidség és az erő egyáltalán nem zárják ki egymást, hanem egymás ellentettjeként igen nagy feszültséget teremtenek. Minél nagyobb a feszültség, annál hatalmasabbá válik megnyilvánításának vágya. A vágyott test ott hevert a mancsai között, és ellentálló lelke pihegett ki hevesen belőle, az ilyen léleknek azonban nem kellemes az illata. És mit kezdetett volna egyedül a teste tehetetlenségével, ha egyszer a szelidségéből és az erejéből származó feszültségét az erőszaktevésben égette el. Önnön gyöngé lelkét kellett látnia. Vagy ölnie. Erre meg olyan erővel tört elő a gyermeki bömbölés, hogy Kliónak rá kellett tapasztania a száját a kezére, ne verje föl a házat, a baj ne legyen még nagyobb. És tán ezzel a mozdulattal váltak társakká a bajban. Nem azt akarta Klió, hogy a lármára fölriadva a segítségére siessenek, hanem elfojtotta a lármát, hogy segíthessen az erőszaktevőnek. És az erőszaktevő nyugodtan sírhatott csendesen, ha testének végre valahára, mégis méltó vigasztalója akadt. Mert ki segíthet a gyöngé embernek, ha nem az erős. És amikor e gyöngé ember feszülő izomrostjait kellőképpen meglazította a távozó fájdalom, elapadtak a könnyei, az erős fölszöktette őt magához a cseléd-szobába.

Ez sokszorosan volt tilos. Nem is tette meg különben. Padló nem recsenhetett, ágy se nyekkenhetett, nem szabadott még suttogniok sem. Az ajtót a biztonság kedvéért magukra zárta, ez lett a csapda biztonsága. Egymással szemben álltak a sötétben a kicsiny udvari szobában, ahová ráadásul bárki beláthatott a függőfolyosóról, és a függöny összevonására még csak nem is gondolhattak a várható zaj miatt. Klió minden mozdulatára, minden surranásra és pattanásra ügyelve, kíméletlen lassúsággal vetkőztetni kezdte a birkózófiút. A lábához guggolva vette le a cipőjét és ő húzta le a zokniját. Szent vállalkozásukban valószínűleg az is segítette őket, hogy nem a vetkőztetésre figyeltek, hanem arra, hogy milyen hangot ad. Nem a burkából kibomló testre és nem a test határain belül működő erőkre, hanem azokra a körülményekre, amelyeknek a test kiszolgáltatott. Aki tiltott dolgot művel, aki félelmét minden pillanatban legyőzi, az önnön szabadságáról győzi meg magát, holott körülményeinek minden porcikájával rabja; nem is lehetne jobban kiszolgáltatott. Aztán Klió is levetkezett. Lefektette a könnyen nyekkenő ágyra a birkózófiút. Mellé feküdt.

A lassú mozdulatoktól és az éber figyelemtől alig pislákolat már a testük, minden szervüknek megnőtt a füle, s ez is jó volt így, nem lehetett jobban. Egymás felé fordulva heverték, éppen csak a térdük ért össze és a kezük. Sokáig nem moccantak, nem is lélegeztek. Talán addig, míg rá nem jöttek,

hogy itt hevernek és nem is lélegeznek. Ne érje olyan levegő a másikat, amit nem szabad elhatározásából enged magához. És ettől Klió kezdett el sírni. Hiszen a fiatalember most még erre is vigyázott, s lehet-e teljesebb a győzelem, ha így megfékezzük a tomboló erőszakot? A vigasztalásban pedig a birkózó volt a soron. Ekként alakult közöttük az új arány, a vigasztaltból lett a vigasztaló, bár ő még hathatósabb vigaszra szorult. Következésképpen ő is sírni kezdett. A végeérhetetlen sírásoknak és vigasztalásoknak, a vigasztalásból nyert vigasznak, és a meglett vigasz öröméből kicsorduló sírások vigaszának az vetett véget, hogy a birkózónak szüksége támadt. S ettől mindaz, amit a lelkük mozgásával eladdig fölépítettek egymás között, hirtelen visszaomlott, mintha eddig se lett volna egészen igaz.

Szerencséjükre volt a szekrény tetején egy öblös nagy váza. És még nagyobb szerencséjükre nevetni kezdett az igazságot mindig látó Klió. És legeslegnagyobb szerencséjükre amaz ötlete támadt, hogy ő segítse a birkózót a megkönnyebbüléshez. Ami azt jelentette, hogy nem csak a vázát akarta elébe tartani. Anyák teszik így a kicsi fiúkkal. Gyöngéden dulakodtak, s mivel hangosan nem szabadott nevetni, Kliót egyre erősebben ragadta el a nevetése. Amitől viszont a szükségtől szorított birkózónak is nevetethetnéje támadt, s immár a nevetését is meg kellett fékeznie. Az egyik kapkodott, a másik ugrott, mindketten fuldokoltak. Ettől meg Kliónak támadt szüksége, ahogyan kicsi lányoknál lenni szokott. Maga alá tartotta hát az öblös nagy vázát, kissé megguggolt. A birkózó tágra meredt, ártatlanságában tetten ért szemekkel bámulta az árnyát, mert valójában semmire nem volt kíváncsibb. Megszeppent csöndjében csupán az éles csurranást lehetett hallani, ami olyannyira különböző zene attól, amit egy férfi kiadhat. Amikor végezett Klió, már nem tiltakozott a birkózó. Mire végezett, s tompán koppant a padlón a csurig telt öblös nagy váza, már alig maradt annak akadálya, hogy minden erejével szelíd legyen.

Hajnalig, mignem ki kellett szökniök a szobából, nem is történt más, erő és szelídség összezúdult, minden gátat áttörhetett, és biztos vagyok ma benne, hogy ebben az áradásban Klió a szerelmét se tudta elrekeszteni. Valamennyire őt is elragadta, mert egyenesen kimentek Óbudára, és a birkózó visszavonásig tartó távozásra szólította föl a megszeppent, bár ezennel értelmesnek mutatkozó özvegyet. Ki nem mozdultak a lakásból, ették, amit találtak. Nagyon hosszú idő telt el nagyon rövid idő alatt. Négy nap múltán Klió belebújt a ruhájába. Felvette a cipőjét és fáradtan leült a konyha asztalához. Kérdezte a birkózófiút, nincs-e véletlenül egy cigarettája. S miközben annak tétova arcába fújta a füstöt, azt mondta, hogy ő ismert már sok embert, de ilyen szép emberrel még nem találkozott. Ez nem mértékét veszített szerelmi vallomás volt, hanem száraz tényismertetés. Egyetlen baj van, mondta, hogy nem szereti, mert mást szeret, és ezért most el fog menni.

Hogy kit szeret, kérdezte a birkózó csöndesen.

Klió azt válaszolta, hogy az más lapra tartozik.

Kérdezte erre a birkózó, hogy akkor ő most mit csináljon.

Semmit ne csináljon, mondta Klió, ő biztos benne és hallgasson rá, hogy most már biztosan van valaki, aki legalább úgy fogja szeretni, ahogyan ő szeret, hiszen annak nem lehet semmi akadálya, és se várnia nem kell rá, se keresnie. Ő azonban nem szeretheti úgy, mintha szeretné, mert akkor ez olyan, mintha nem szeretné, pedig szereti, de valakit még jobban szeret.

A birkózó azóta Klió árnyékává változott, követte, várta a Malomtó

presszónál, ahová Kliót mégis visszavették. De nem erőszakoskodott többé, immár nem volt mitől félnie.

Másnap kimentünk a csillaghegyi strandra és kivettünk egy kabint. Megvártam, amíg levetkőzik, s aztán én mentem be vetkőzni a kabinba. Klió jó úszó volt, én se akartam szégyenben maradni. Hideg víz ez. Elkékvült ajakkal másztunk ki, sötét bőre gyöngyösen lüdbörzött, egy ideig még kergetőztünk a fák alatt, ám öltözni együtt mentünk be a kabinba. Azóta is vágyom a testet, melyet a víz hűtött le és a futás izzított föl.

Azon a héten délelőtt dolgozott. Minden délután vártam rá. Kiutaztunk a nénikém leányfalusi házába, hajnalonta meg az első busszal vissza, hogy beérjen időre.

A barátom nem tett mást, azt adta nekem, amit Kliótól kapott. Nem láttam azon a héten, nem is akartam látni, hiszen ha rá gondoltam, akkor is Klió jutott az eszembe. Minden pórusom Klióval telítődött, s erről senkinek nem szabadott semmit tudnia, annyi Klió volt, ahány lélegzetem. De ennek a hétnek az utolsó napján, azon a napon, amelytől kezdve különben is megváltozott volna a munkarendje, ahogyan a szokásos időben jött felém, már a járásán láttam, hogy baj van, elmondhatatlanul nagy a baj. Megállt előttem, mondta, kivégezték a barátom bátyját.

Sétáltunk, aztán elváltunk.

Mintha arról értesültem volna, hogy egy távoli és teljesen ismeretlen földrészen, valakit egyetlen mordulásával elnyelt a föld, és engem szemeltek ki, kutassam föl a helyet, ássak, hozzam vissza. Téboly tette kódossá az elmém. Részvétemet csupán úgy tudtam volna megnyilvánítani a barátom iránt, ha megszüntettem volna az okot, amely szükségessé tette a részvétnyilvánítást. Vissza kellett állítanom a megbomlott világrendet. Nem volt bátorságom elindulni hozzájuk, holott napokig erre készülődtem. Nem mentem többé Klió elé se. És amint elmúlt már egy hét, vagy valamennyi, úgy éreztem, mintha megkettőzött árulásom bűne immár nem is lenne helyrehozható. Mintha azt mondtam volna magamnak, hogy nem fogok kimenni hozzájuk, és emiatt nem mehetek ki. A hűségnek nincsen logikája, az árulása hibás.

Közös szerelmünk minden bizonnyal visszatért Dömösről, ám őt se hívtam, az elárult Klió szemével kellett volna néznem, és a barátomat láttam volna a szemében. Jellemgyöngöseségem kiteljesedését ugyanakkor hathatósan segítette az a körülmény, hogy a lakásunkkal szemközti csemegeboltban megismerkedtem Jókai Mór regényének hősnőjével, a tengerszemű hölgygel. Az édességek pultjánál dolgozott és a horizontig bánatos fiatalasszony volt. Második randevűnkra magával hozta a férjét, egy hasonlóképpen bánatos fiatalembert. Ez alaposan meglepett, de kölcsönösen rokonszenveztünk egymással, s nem kellett sok idő hozzá, alámerültem bánatukban. Mindenesetre megint hárman voltunk. Egyszer tán külön fejezetet kell szentelnem történetünknek. *„... talán nincs is semmi előnyös vagy hátrányos a részletekben, ami ne felelne meg és ne lenne összhangban a dolgok összességével.”*

A papír üres

*A papír üres – Nem maradhat az
Ha így élém teszem
betűk sorok lepik be hirtelen
megkönnyülök rám száll olcsó vigasz*

*Mi benn még zajgott kinn nem ugyanaz:
a mozgó mereven
megáll formát ölt tisztán kereken
beretva-él-szélű végig s kopasz*

*Megérte? Ami fáj még sugaras:
iránya nincs határa végtelen
de szóra képtelen*

*A papír álljon inkább üresen
ha egy szót szül már ellenem szavaz
kiméletlen kamasz*

Ötven és másik ötven

*Ha szépet tudnék írni jót
valódi éteknek valót – –
De így – csak szégyellem magam
hogy tisztelegnek s annyian*

*Egy vigasztal: szűk ötven év
s ember ha tiz-húsz tudja még
hogy éltem s irtam (meglehet:
olvasni-méltó) verseket*

*Majd másik ötven év s nevem
elsüllyed végképp jeltelen
s elő csak az kaparja már
ki szükségből kíváncsi rám*

Ha csak még...

*Ha pár száz évig addig
csak még addig megy így:
sakálok népesítik
a föld határait
vagy még talán azok se
csupán egyféle korcs
rémférgék míg kiveszve
zabálják ami roncs
az ember már hiányzik
az ég – vak szem – lenéz
felbúzlik szertemászik
dögszag varas penész
az ég lenéz: üresség
fenn-lenn – emlékező
az sem lesz csak halott víz
csak por-kopár mező*

Történelem

*Agak szelek zúgása kutyafalka
falánk űzés örült űzettetés
a kutyáknak vérszomjban leng a farka
árad hullámszik dől a rettegés*

*Vérre készülnek buckák fücsomók
a föld pokolszáraz de bőven inna
Majd öntözik fölhergelt bős kopók
nyulak vérét fröcskölve dombjaikra*

*De csak nem pezsdül a halott terep:
nem sejti mi veszett el a világban
úgy véli jut még néki is szerep*

*s teremhet mint egyszervolt hajdanában
mikor falkák ritkábban jártak itt
s élet nőtt mindig a halál nyomában*

Futó

*Valahol nyilván följegyezve már
az a nap az az óra az a perc
mikor majd egyikünk . . . (vagy ő? vagy én?
találgatom – semmi értelme sincs) –
De ki lehetne védeni talán
ha összekulcsolódva szorosan
nem engednék el egymást pillanatra sem
s a Végrehajtó mindkettőnket együtt
kénytetne vinni el*

Mi volt találkoznom vele?

*Mint kisujjam körme alá
ha tévedt szálka beszalad
és egész testem gyújtja rám
az a véletlen pillanat*

*A fájdalom kés-éle mint
a gyilkosé szívembe szúr
s a vér rajtam kívül kering
elcsorran tarthatatlanul*

*Igy történik míg számvetést
- készítek: mit kaptam s kapott
Hanem dűlőre nem jutok*

*S nézem magam: szép tévedés
vagy kétes játék kezdete:
mi volt találkoznom vele?*

Erőnket meghaladó vállalkozás

Ezen a kövecses, egyenetlen talajon ilyen cipőben a legnehezebb járni: merev, de vékony a talpa, ha a középpével lépek egy körre, megnyom, ha a szélel, oldalra billenti a lábamat. Bukdácsolok a hepehupás, poros földúton, fáj a lábam, de nem lassíthatok, lihegek, a hátamon csurog a veriték. Ugyanakkor dől belőlem a forróság, a szívemben termelődik, a szívem az egész mellkasomat kitölti, száraz forróság termelődik benne, akár egy szaunakályhában, hogy mihelyt kiárad, nekiütődjék a bőrömet borító hideg nedvességnek. Mindez hatalmas dübörgéssel megy végbe, persze, nem valódival, a füleimmel nem is hallom, azt hiszem; lehet, hogy csak az idegsejtjeim falai lüktetnek. Kívül különben csönd van, az a legrosszabb fajta, kozmosz-csönd, amelyben mintha mikrofonok erősítenék fel a zajt, amit a lábam alatt megcsikorduló kövek okoznak.

Iszonyú, milyen régóta jövök már. Itt látták utoljára, tehát itt kell lennie, tehát itt kell keresnem. Jobban mondva, tudom, hogy itt van. Jobban mondva, jövök már egy ideje, meglehet, egy örökkévalóság óta, hogy megtaláljam. És nincs. Nincs, nincs, nincs. És azt is tudom, hogy ez az utolsó esély, úgy is mondható: az utolsó állomás. Ez a lakatlan föld. Illetve ez a falu, de legalábbis: település, amely mintha azelőtt nem is létezett volna, vagy igen, de félig-meddig eltűnt volna, félrecsúszott és elnyomódott volna, és most előkerült, mint egy kisimitott gyűrődés mögül a térképen. Egy ismeretlen pont. Messziről *barátságosan ismeretlen*, lakatlan, közlőlől barátságtalanul lakott. Rémlik, így szokott ez lenni.

Látják, hogy közeledem, hogy igyekszem, hogy akarok valamit, néznek rám, mintha várnának, és az utolsó pillanatban eltűnnek a házakban. Intek feljűk, megszólalnék, de ők eltűnnek. Elnyeli őket a deszkaajtó. Tátogok, rájuk kiáltanék, de nem jön ki hang a számon. Közel állok a megfulladáshoz. Az út egyre meredekebb. Meg kellene állnom egy kicsit, különben majd nem tudok továbbmenni. Közben meg tudom, hogy nem állhatok meg. Velem nem úgy van, mint Lótékkal, nekem megállnom tilos. S e parancsolat olyan, mely ellen *nem jut eszembe* lázadozni, még a remény is elkerül, hogy egy kis lázongással valaha enyhíthetnék terheimen. Harmónia lakozhatna bennem, ha nem űzne a rémület.

A házak mind eltérnek egymástól, ahogy bárhol a világon, jól látom, nincs köztük két egyforma, és mégis, valami lehangoló, sőt visszataszító egyformaság uralkodik rajtuk, úgy valahogy, mintha egy értelem és jelentés nélküli betűsor lennének, amelynek nem akar vége szakadni. Ezt az émelyítő sivárságot fokozza az utca – ha annak nevezhetem egyáltalán – céltalan tekerőzése, hogy miközben a kövek a talpam alatt, a por meg a vízmosta gödrök állandóak, az utca örökké változik, hol szurdokká keskenyedek, hol megszerűl, mint egy letaposott legelő.

A száraz forróság bennem robbanni készül, de mégis utat talál, és sziszegő hangokkal kifűj az orrlíkaimon, a füleimen, tán a hajszálaim tövéénél.

Érzem én, hogy *megváltoztam*. Túljutottam valamin, vagy képessé váltam valamire, amire azelőtt nem lettem volna képes. Nem tudom, de ahogy a sós verejtéket a szám körül lenyalom, abból tudom, hogy sok minden nem érdekes többé.

Tudok kiáltani is. Rákiáltok egy bennszülöttre, aki háza kapujában áll és merev tekintettel néz rám. Várjon meg, kiáltok rá, de ahogy közelítek, az ember egyetlen csússzanással eltűnik házának vastag kőfala mögött. Csupa kőből rakott, otromba ház. Deszkaajtók. Egy üres udvar, megint egy. Deszka-kerítések: széles deszkák, vízszintesen, nagy résekkel egymás fölé illesztve, a réseken át látom az üres, szennyes udvarokat. Érzem a kerítésdeszka szálkáit, ahogy hozzáér az ujjam. De azt is érzem, hogy a deszka több helyen mállékony, korhadt, csaknem szétesik.

Sietnem kell. Már alig bírom emelni a lábam, abnormális méretű szívem megállás nélkül termeli a hőt, a hideg verejték párolog a bőrömön, vastag gőzburokban haladok. Tudom, hogy sietnem kell. És *nyugalomra intem* magam.

Itt van valahol, csak elrejtették. De az sem számít, meg fogom találni. Ezek a merevtekintetűek nem állhatnak sokáig az utamba. Meg fogom találni, mert szüksége van rám. Nem tudom pontosan, miért. Meg van kötözve vagy valami másért nem tud fölállni s elindulni. Alszik még gyanútlanul, vagy máshová figyel. Nem érzi a veszélyt, vagy még nincs is közvetlen, látható veszélyben. Talán még el tudna indulni, csak szólnom kellene neki, hogy álljon fel és induljon.

Megyek, csúszkálva a köveken, meggömbölyve, mint egy egészen öreg asszony, csámpás, terpesztett lábakkal és – mikor nagyon meredekre vált ez az ostoba út – kézzel is. Az a fő, hogy megyek.

A merevtekintetűek ugyanolyan állati egykedvűséggel álldogálnak sivar udvaraikban, ugyanúgy eltűnedeznek a közeledtemre, mégis érzékelhető, hogy valami megváltozott. Ez a visszatartó település, a világnak ez a gyűrött csücske, amelyik fontos lett nekem, hiszen magába akarja olvasztani azt, aki fontos nekem, szóval ez a hely most mintha arénává vált volna. Az éles csönd, amelyben a lépteim csikorgása mintegy erősítőből harsogott, hirtelen kivettázódott. Szuszogó figyelem, ezrek vagy tízezrek egy irányba forduló, éledező izgalma vattázta ki. A lépteimet már nem hallom, ellenben meghal-lom a lihegést a hátam mögött.

Nagy állat, hatalmas csatakos szügye a szemem magasságában, loncsos rút feje szinte az égen. Kacsázó, mégis lebegős tevéjárásáról ismerem fel. Sárga fogai csattognak, szájából nyúlós nyál és bűz ömlik.

Ha ez elér, megöl, és nem tudom hazavinni a gyereket. Üvölteni kezdek, őt hívom, szólongatom, kiáltozom neki, hogy induljon, ne várjon, használja ki hamar az időt, míg ez itt énvelem van elfoglalva. De nem hallom, hogy válaszolna. Kis szüneteket tartok, de aztán megint és megint kiabálok, amilyen hangosan csak tudok. A teve bűzös lihegése már a nyakamat éri, mintha a fejével odahajolt, utánam nyúlt volna, a nyála a hátamra csorog, elkeveredik párologó izzadságommal, aztán érzem, hogy a ruha mállik széjjelfele a hátamon, mintha kénsavat öntöttek volna rá. Nem számít, sőt, *így mintha könnyebb* lenne futni. Én is olyan kacsázó léptekkel rohanok, mint ez a szörnyeteg, de nekem csak két lábam van, és most ennél a nagy tempónál semmi hasznát nem veszem a kezeimnek, még a legmeredekebb részeken sem. Száll-nom kéne inkább, nem araszolni. Szökellek is, nagyokat ugrok, mikor a szörny hozzám ér. Érzem, hogy a lábamon nincs már cipő. Szétfoszlott az is,

vagy leesett, mindegy. A kövek máris felsértették meztelen talpamat, de ez sem baj, a fájdalom arra serkent, hogy még szaporábban kapkodjam a lábaimat. És közben ordítok, szölongatom a gyereket. Istenem, csak hallaná meg! Lehetetlen, hogy ne hallja meg.

Mikor elhallgat a saját hangom, hallom üldözőm lihegését, amely valahogy mekegésre hasonlít, ezt a ritmikus hörgést szinte komikusnak érzem, és szinte komikusnak az egész figurát, esetlen mozgását, csatakos igyekezetét, azt, hogy nem képes egy elegáns csapással leteríteni áldozatát, és már komikusnak érzem magamat is ezzel a nesztelen szökdécseléssel, foszlányokká vált öltözkéssel, eszelős sikoltozásommal. Buzgó menekülés közben is tudom, hogy nincs már kedvem ellenállni, s ha meghallom végre *a hangot*, azonnal feladom majd, és hagyom magam eltaposni. Én magam akartam hazavinni a gyermekemet innen, de ez már biztosan nem fog sikerülni. *Vadásztak lépéseinkre úgy, hogy nem járhattunk a mi utczáinkon; elközelgetett a mi végünk, beteltek a mi napjaink, bizony eljött a mi végünk!* Igazából tudtam, hogy vannak erőnket meghaladó vállalkozások, de ezt a tudást nem tartottam értékes tudásnak.

Nem is félek már üldözőmtől, mi ketten ugyanannak a dolognak két fele vagyunk, összetartozunk. De ami a szörnyeteg fújtatásának közeiben a fülembe és a szívembe szivárog, attól egyszeriben félni kezdek. Vágyakozás van ebben a visszafojtott lihegésben, mely egyetlen óriás tüdő tompa lélegzésének tűnik, vágyakozás a vérre, a kőre. Az aréna közönsége még nem moccan, de már egy ütemre lélegzik. A feszültség szinte elviselhetetlen. Nem látom őket, nem tudom, hol állnak, talán a háztetőkön, honnan néznek, de néznek, lesnek, figyelnek, hallom lélegzetvételüket, a lebélyőzött izmok patogását, a megfegyverezett torkok nyeldekését. Ez már nem is félelem bennem. Nem is tudom, minek nevezzem. Talán elég annyi: egy sikoly. S olyan émelyedés, amely képessé teszi az embert, hogy futtában, alkalmas helyzet híján ne a száján át, de a pórusain keresztül okádja ki magából, ami nem bír benne megmaradni.

És tökéletes szinkronban, egymástól mégis kristálytisztán elkülönülve érzem egyszerre a tagjaimban: fölsebzett lábamban a fájdalom hasításait, gerincemben az összetörés elfogadását, fejemben eme harmadikat, melynek nem tudtam nevet adni, és szívemben a már nem is evilági aggodalmat azért, akiért idejöttem.

A cselekvésnek és az elviselésnek ebben a tömény állapotában, amely normális idővel nem kifejezhető, hisz egyszerre állóképszerű és kibíratlanul hosszú ideje történő, egyszer csak valami leválik rólam, elrugaszkodik és fölroppen, mintha a verejtékemből és a bennem termelődött forróságból összesűrűsödött gomoly, ami mindeddig annyira egy volt velem és annyira belül volt, hogy *akár léleknek is nevezhetném*, tehát ez mintha önálló életre kelt volna, önálló pályára állt volna, mely egyelőre követi az én mozgásomat, de jóval fölöttem, védett magasságban. Egy bolygó, de ha kihült a Nap, majd meglátjuk, mi lesz azután. Az esemény megkönnyebbít, úgy érzem, sikerült kipréselnem magamból az egyetlen, aminek értelme volt. Ennél több magyarázatra képtelen lennék, de a megkönnyebbülés majdnem boldogsággá válik, amikor hallom a saját hangomat, magasán a fejem fölött, tőlem immár elválva, kiáltozik a hangom, szölongatja a gyermekemet, és – hála az égnek, gondolom magamban: – bátorságra buzdítja.

Hála az égnek, gondolom boldogan, és ekkor érzem, hogy elfogy az erőm, nyilvánvaló, hogy nem tudok tovább futni, s érdekes, máris tudom, mit

kell tennem, nekirontok egy deszkakerítésnek, és emlékezve, hogy tele van korhadt, málladozó darabokkal, a megfelelő helyen öklömmel átszakítom és átbukom mögéje. Átcikkan rajtam a mulékony érzés, hogy megmenekültem. Talán csak valami ki nem bomlott emlék gyanánt. Ezer és ezer torokból szakad ki a sóhaj, az aréna közönsége egy emberként ereszti ki visszatartott lélegzetét, az iszonyú település minden lakója ott áll idomtalan háza tetején és figyel. A csámpás teve átzöttyen a kerítés fölött. A földhöz simulok, éppen egy trágyadombon fekszem, a langyos, puha trágyához simulok, beszívom csípős, de jó szagát. Kés van a kezemben, honnan került, nem érdekes, egyáltalán nem is meglepő, hanem természetes. Ahogy tűnik el felőlem a fény, úgy hallok a saját hangom messziről, és *mintha, mintha egy másik hangot is* hallani vélnék! Biztosan tudtam, hogy a gyermekem megmenekül, gondolom csaknem tárgyilagosan, mert már semmiféle érzelemre nincs idő, a rámsuhanó tevébe dőföm a késemet, valósággal édes, sose sejtett könnyűség fog el, érzem, hogy az iszonyú bűz azonnal beborít mint egy harang, és rámsuhan a kibuggyanó belek, belsőrészek síkos, meleg, súlyos tömege, zuhan, zuhan, zuhan, ájultató szag, testmeleg, szerves formák: spirál, vese és ellipszis, nyák, vér és izzadmány, ömlik és zuhan és loccsan rám mindez, akár egy bőség-szaruból, és végre elveszíthetem az eszméletemet.

TOLNAI OTTÓ

A szabadság jelképe

*brutus róma felszabadítója krisztus előtt 44-ben
dénárokat veretett melyeken képmásán kívül két kard között
egy kalap látható*
A SZABADSÁG JELKÉPE
*a svájciak címerében is kalap van
noha a svájci sapka nem kalap
a horgolás és a nemezelés egyesítésével készítik
a szükséges alakzatot bő méretre horgolják
majd mácsonyozzák begyűrják
a kátrányfesték felfedezése előtt
a tintakészítés is a kalaposipar munkakörébe tartozott
a berzsenyből készített kalapfesték üledéke adta
a tentát
a szövetből posztóból és egyéb kelmékből készült nőikalapok
a masamódsághoz szakadtak
a sisakgyártás is elszakadt a kalaposipartól*

a 19. század első felében készültek először
 tornász- lővész- és dalárda-kalapok
 az összekuszáltan fekvő egymást szabálytalanul
 keresztező szőrszálak mozgását rázását gyúrását
 nemezelésnek nevezzük
 a szőrfélék közül jól nemezelhető
 a láma- és a tevegypajú az angóryanúl a nyérc róka menyét
 majom szkunsz mormota görény és vadmacska szőre
 (a házimacskáé kevésbé jól nemezelhető)
 a legjobb minőségű velour-kalapok szörkeveréke
 mezeinyúl pácolt téli hátszőre
 mezeinyúl pácolatlan vágott hátszőre
 pácolatlan hódhas
 pácolatlan hódhát
 fénytelen sima kalapok szörkeveréke
 szürke házinyúl szőre fehér páccal
 kékes házinyúl szőre fehér páccal
 szürke és fekete rövidebb fehér páccal
 fekete házinyúl szőre fehér páccal
 fehér házinyúl szőre fehér páccal
 különleges kemény kalapok szörkeveréke
 pácolatlan nutria- vagy hódhasszőr
 sárga páccal félig pácolt érett mezeinyúlhát
 mezeinyúlborða sárga páccal
 üreginyúlhát és borða sárga páccal
 tarka- vagy mezeinyúlszínű házinyúlhát sárga páccal
 két fajta nyúlszőrziláló gép ismeretes
 a belga és az amerikai
 a teljesen megtisztított fuvatott laza nyúlszőrből
 lemérik az egy tomp részére szükséges anyagot
 és az erre a célra szolgáló szőrtartályokban helyezik el
 a szőrszálakat erős légszívókészülékkel rászívattják
 egy forgó likacsos rézlemezharangra
 a szőryananyagot úgy kell a harangra rázilálni hogy
 a készülő nemez teteje legyen a legvékonyabb
 lejjebb vastagabb a karima töve pedig a legvastagabb
 a harangról lefejtett vizes nemezréteget
 összehajtogatják kettesével rongyba csomagolják
 és melegített asztalokra rakják
 ahol óvatosan addig ringatják amíg össze nem zsugorodik
 a fekete kalap festéséhez berzsenyt rézrozsdát zöld dióhéjat
 salzburgert gubacsot és borkövet használnak
 a legkedveltebb kalapkeményítő a tragant gumi
 amely egy görögországban honos vadcsérje váladéka
 a szalmakalapot enyvével vagy zselatinnal keményítik
 a tomp fejét belemártják a keményítőbe
 s egy lassan forgó formára helyezik
 a formán a tompot két oldalról egy-egy párnázott pofa veri
 a fej és karima nyújtása után a tomp szárítóba kerül
 majd a formázóban (plattírozóban) kapja meg a végleges
 tejalakját

a karima és a fej előcsiszolása célja az hogy
 a kalap felülete finomfogású legyen
 minden kalapot forgalombahozatala előtt el kell látni
 belső bőrszalaggal (a legfinomabb kalapbőr a kecskéé)
 valamint diszítő- és szegőszalaggal
 (a legjobb minőségű szalag hernyóselyemből készül)
 olykor béléssel esetleg szélzsinórral is
 a szalag csak disze a kalapnak de fértikalap
 el sem képzelhető szalag- vagy zsinórdiszítés nélkül
 a szalagot ott ahol összeér csokorba kötik
 a hátsó csokor két végződését néha ollóval levágják
 a végső csinosítás (bizsonírozás) eszközei
 a gyenge gőzölés az utánacsiszolás a száraz szivaccsal való
 szálirányítás és homokzsákolás
 itt válik a kalap teljesen készzé
 szállíthatóvá
 eladhatóvá
 ám
 míg a kalap körvonala rendszerint szabályos ellipszis
 esetleg szabályos tojásalakú
 addig az emberi fej alakja úgyszólván sohasem teljesen
 szabályos
 és így gyakran előfordul hogy a vevő fejére ráillő kalapot
 sehogyan sem lehet találni
 ezért a keménykalapokat és cilindereket
 a fej alakjához kell idomítani
 ezt az idomítást nevezik konformálásnak
 az erre szolgáló műszert pedig konformátornak
 a konformátor segítségével az olyan vevő fejformáját
 akinek feje szabálytalan (csak a kalapkereskedők
 a megmondhatóí milyen furcsafejű figurák szaladgálnak
 a világban)
 pontosan le lehet formálni
 a konformátor 60 billentyűvel ellátott koszorú
 a billentyűket rugók tartják össze melyek
 a szerkezetet a fejhez szorítják
 a konformátor tetején a billentyűk hegyben végződnek
 s ezek a hegyek adják kicsinyített képből a fej alakjának
 enyhén torz rajzát
 a konformátort úgy kell a vevő fejére rátenni
 ahogy a vevő a kalapot különben is viseli
 (szemébe húzva hetykén hátratulva félreccsapva cowboyosan)
 ha a műszer csapját leszorítják
 a drót hegyei a papírlapot átszúrják
 a redukciót kivágják ráillesztik a nyeregdeszkára
 ha a redukció jól volt fölveve a konformált kalapnak
 A KONFORMIZMUS JELKÉPÉNEK
 pontosan rá kell illenie a vevő fejére
 legyen az kockaalakú vagy hatszögletes akár

Lágyan kopogtat...

– Előbb csak egy kapu sarokvasán vettem észre azt a puszta behatolást, ahogy a felkelő nap fénye redős hajlatokat nyitogat a fémen, s a fénytörés játékaik simulnak újra és újra, mint szűz jegyek egymáshoz. Talán a legbelső szobában az első szerelmen rég' túlesett szép hölgy kutat emlékeiben, idegen ujjak érintésére már nem rándul össze, számára is kifejezhetetlen ez a türelem, s mint az elvonuló árnyék, amint otthagy egy pászma fényt, valami törött zuhanás vonul át arcán: „ezt önmagam jobban tehetném”.

– Nem sirtam, nem akartam sírni, de azt láttam, hogy minden ház sarokvasához ugyanúgy verődött a fény, *bele se hullva, tova se lengve*, és nem csikordul egyetlen kapu sem abban az s-alakú utcában, amely követi a belsővár falainak ívét.

Buja vágyrejtegetésnek tűnhet, mondta, drága Hermina, hogy szememhez így érkeztek el akkor azok a reggeli fények. De a közvetlenül előttem zajló árnyék-kapaszkodások, majd nyomban kihunyásuk ijesztettek engem akkori helyzetemre. Mert emlékszem, hogy kissé jobbra fordultam, és vállam fölött, magam sem tudom minek engedelmeskedve, de visszanéztem. S így utólag arra gondolok, hogy akkor arra gondolhattam, engem fölvilágosítottak. Csak talán olymód, hogy mint abban a helyzetben is, mindig féljek a másiktól. Mert talán a másik irányt-adó képzelete, mint rám vetődött hosszú árnyék ütközött össze és titokban. *A határtalan szenvedélyről sohasem lehet „megfelelően” hírt adni.* Ideje lenne magammal vinni ezt a nehézséget. A kaputörténetekben sohasem cinkosodik a mindenkori jelen. Nem mondhatom, *hogy sohasem lesz jó semmire.*

Megfordul ilyenkor bennünk, ó, szép Hermina, miért is gyönyörködünk egy *eltördített* karszákon, mi faragványként maga a tökéletes. Ha karfaíval párhuzamosan állna az ajtóval szemben, a belépő a faragásokban keresne hibákat.

– *Elég valószínűtlen*, de alig értek már abból a beszédből, vagy csak homályosan, ami számomra, amíg magam vagyok, zavartalan. És a szembejövő is elbizonytalanodik, bár csak egy pillanatra, mert rám néz, tudom. Talán valami hosszú történet egyetlen mondata hasított fülébe, s hagyta ott árnyékát a szeme alján.

Elindult akkor, szép Hermina, kopogó lépteit a polgári leányiskola falai verték vissza. A reggeli fények már elhagyták a kapubejáratokat, s a kazetás ablaküvegektől újból fényleni kezdtek a gázlámpák. A verődő sugarak lebújtak aztán a pincerácsokig, s a hosszúszoknyás lányok éppen csak érintve fenekükkel az iskola előtti korlát vasát, nevetve figyelték egymás selyemharisnyás bokáját. A szoknyák öbleiből már alig bújhatott elő a fény, vagy éppen csak annyira, hogy az elcsavarodott harisnya-varrások vonalát még szívet markolóbbá rántsa.

– Hosszú, sötét posztókabát zsebében kezét rejtegetve egy lány állt ott, kissé távolabb társaitól. Se ő, sem azok nem figyelhettek arra a most már így utólag beállított fényképre, hogy én lehajtva fejem, szerettem volna észrevétlen elmenni valami kamera előtt.

– Talán nem értem el az utca végét, de hogy megálltam, abban sem vagyok bizonyos. Semmi reményem sincs, gondoltam, ezek a verődő zajok lélekvesztőként dobálnak engem. Még az a lány is, aki a többiektől kissé távolabb állt, úgy szorította kabátja felső gombját, hogy kezéből kifutott a vér. De miért is történhetnének másként a dolgok, ezt a zajt én keltettem, s most tőlem függ, ahogyan a fülekbe hull.

Nem tudom miért lényeges, vagy lényegtelen, amire Ön, kedves Hermína, csak később emlékezett, hogy azok az árnyak olyan szorosan simultak egymáshoz, mint a perverz beszéd, amit kimondatlan is ért a másik.

– Elszóródott homok-folton állhatott az a lány, mert valami kívánt teher nyomásának engedve, támasztékot kereső sarka alatt meg-megcsikordult a macskakő. Az utcagörbület takarhatta el, vagy a megrekedt árnyék, de a lovak patkójának hangjából ítélve még ott kaptathatott egy homokkal teli szekér. Mintha az embernek *két lelke* lenne, ahogy az a stráf-kocsi elhaladt a „barátok temploma” előtt, ahol ilyenkor még hűvösek a házfalak, s a homokszemeket a reggeli fény-meleg kapja föl és hordja szét, úgyhogy a lélegzetvétel is földhöz ragasztja az embert.

– Talán megálltam, de hogy visszanéztem, arra emlékezem. A hosszú posztókabátos lányt társaitól csak a járdaszegély választotta el. Abban a vakító erős fényben mintha megnőtt volna sziluettje. Melle és csípője behúzódtott a mögötte lévő kapualjba, ahová már nem fordulhat utána a kíváncsiságát alig legyűrő, egyszer elhaladó kopogó tekintet. A lehullt vakolat mögül kibukkanó kő és téglá fúgázta bejárati fal, vagy kapuoszlop redői szinte visszfényeskedtek, hogy testének árnya felszabadult játékba kezdjen önmagával.

S mint régen, ahogy mesélte, kedves Hermína, az a kislányos megzavarodottság „napot öntöztetett a vizes homokra” Önnel, hogy a lyuk meginogjon, s ha szépen csúszik belé a sugár, még egy lyukat ás magának, akkor talán az előzőt elfelejti.

– Megállni, most már, ahogy visszagondolok, mégsem állhattam meg, mint a combtőig érő hullámverésben a lányok, amikor vissza se néznek a mögöttük jövőre, csak érzik, hogy elért a másikhoz didergő hajlataik hullámremegése.

– És át szerettem volna karolni ezt a várfalat bizonytalanul követő utcát, de hajam a feltárt vizesárok homokjából nőtt bokorra akaszkodott. S már majdnem téptem, hogy szabaduljak, amikor észrevettem, hogy valami más hajjal gabalyodott össze. Miért nem éreztem utálatot, nem tudom, de hagytam volna, hogy akár testem is beborítsa az a haj.

Nehezen szokik, ó, drága Hermína, szemünk a fényhez, ugyanúgy, mint a sötéthez. *Itt vagy még*, kérdezzük minden esetben, s nem tudjuk, hogy magunkat hívjuk-e valóban, vagy hiányzik a másik. S az elviselhetetlenségig kínozz a kétely, mint az esőverte táj a kutató tekintetet, ahogy nem tudja fölmérni a távolságot, de ami közel van hozzá, egyszerre valótlanabb számára, mert éppoly elérhetetlen, akár az elképzelt messze, hát szemébe dőlt vizes haja mögül hagyatkozik a távolra, s a lépéseket csikorgó zajokkal követi a közel. És szaporodik *a tompa nesz a fülben*, s rövidet is látunk, szép Hermína, ami az orrunk előtti látványból adódhat, s ha kipereg néhány homokszem a cipőnk sarka alól, az már nem a látvány, mint tudja Ön is, talán csak arra való, hogy süketségünk erre a zajra végleg eltemetkezzen.

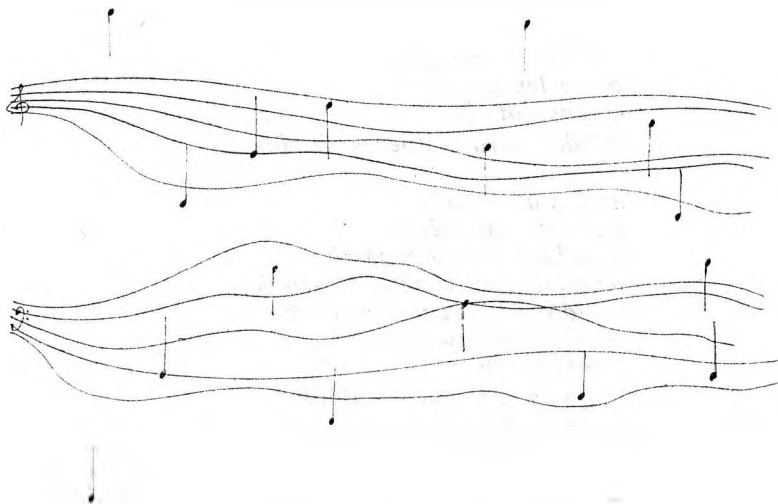
– Olyan meglepő volt mégis akkor a hajam, mint a hálósobákba behallatszó csengetés. Talán *kisebb a szerencsétlenség, ha megosztja másokkal*

az ember, de hogyan engedjem el hajam a hajamtól. Rádásul melleim, mint a zárva tartott spaletták mögötti szobák önlehellete, még nagyobbra tágitották magukat. „Fájdalmat okoztál nekem” – kiáltott volna föl ilyenkor anya. „Hát itt vagy, de jó” – akartam szólni akkor. „Majd kinyitok minden ablakot, hogy bejöjjön a levegő. Addig is más mellé fekszem, tudod, ő úgyis elmegy, s ha reggel felébredsz, tudom, nem fáj neked, amikor szemközt annyi láb ér szemedhez. Talpainkkal tefeléd alszunk ilyenkor, mint a tépett ruhájú gyerek-lány, akit a fényképész perverz vetélése hívott elő ily örökre sután-meztelen-nek, s feje, mert fordítva képez mindent a blende, jobbra billen, s leendő ágybabújos kedvét könyökével támasztja a megbízhatatlanságra.”

Lehajol, ó, kedves Hermina, az ember ilyenkor, mert valami tárgyra lelt talán, gondolja örömmel, cipője előtt. Kerekded fényfolt csúszott ki valamelyik kapu kulcslyukából, apró áldozata a benti homálynak, és aztán csak motyog magában. A madarak is így jártak, próbál megalkudni a káprázattal a képzelet, mintha remélhetőleg ők is ezt a fénycsomót szedték volna össze. És szeretnénk pontosan megmondani, hogy tényleg csak kísérlet, mert arra emlékezünk oly súlyosan, hogy miért hajoltunk le többször azért a fontosnak hitt foltért, amit valamivel összetévesztettünk. Mert hangok is érkeznek ilyenkor innen-onnan, mint abból az íjból, amihez nem tartozik nyilvessző.

– Előre hajolva, mert hogy is tehettem volna másképp az utánam érkező kedvéért, hiszen ő élni látszik, körülbelül úgy, mint a *boldogság, amely csak nyögés a produkció után*. Akár a fogvacogás testetlenharapása. És mint a lágy kopogtatás, *igenekkel meg nemekkel*, gondoltam megmondom, hogy abba az irányba láttam elmenni őt.

„És visszánézett, mint aki öröktől örökre a várfal melletti utcában, valaki más helyett látta volna azt a fényt” – akarta még mondani, ó, drága Hermina.

FAUST AM SPINN RADE"

17 1981. 11. 10

Zárt kabin avagy a magában beszélő

*A külvilág már néptelen,
de kocsma-zajt rejt ez a hősnő,
ki élni többesszámban képes,
pedig e játék egyszemélyes.*

*Hol árva ő, hol mostoha,
és ő a hóba kitett gyermek,
meg nem álló kerék sodorja,
ki nem szeret, kit nem szeretnek.*

*Látogató e lélek-zárkán
e zárt kabinba ritkán lép be
hát nem szűnő sirámaid
rábizza lénye egyikére.*

*Nem monológ ez, párbeszéd
és váltakoznak a személyek.
Perelve, sirva és vitázva
vég nélkül ér e dráma véget.*

Az elmondatlan

*Valahol, por a porral,
por a levegővel
elkeveredünk
valahol újra testvérek leszünk*

*az érc az érczel
gyökér a gyökérrel
olvadunk és ölelkezünk
valahol újra szeretők leszünk
az idő ráér, és mi az időben
légy a borostyánban
várakozunk
vagy múzeumba kerülünk
vagy eltűtenek
a más testének meleget adunk*

*de hova lesz az elsuhintott sóhaj
hol támad fel, milyen alakban,
hol, nagy kosárba gyűjtve
a meg nem tett, az elmondatlan*

Szakítások

(regényrészlet)

Hát ezért hagytam el Ildit. Biztosan tudtam, hogy előbb-utóbb meg fogok bolondulni mellette, noha igaz, én is kiábrándító alak vagyok, s aki ilyen marhaságokat álmodik, s még gyereket sem tud csinálni a feleségének, jobb, ha szedi a sátorfáját. Nem tudtam szeretni többé Ildit. Amíg élt az apám, nagyon szerelmes voltam Ildibe, aztán az apám ebbe belehalt, én meg nem szerettem tovább Ildit, s ez mintha az ő bosszúja lett volna; mégis túljárt az eszemen, még holtában is. Régóta külön aludtunk már. Ha lefekvés előtt, amikor a tévéműsornak vége volt, benéztem a szobájába, s láttam, hogy az ágyán hasalva a Bibliában lapozgat, úgy éreztem, menten megőrülök. Persze az ember ne a legjobb barátja feleségét csábítsa el: az ilyesmi rossz fényt vet rá. Ha lett volna értelme, elmagyaráztam volna Pálóczinak, hogy nem én kezdeményeztem ezt a viszonyt, hanem Olga, ami ugyan mit sem változtat a lényegen, de azért érdemes lett volna elgondolkodnia rajta, mit ér az olyan házasság, amelyben az asszony éppen a férje legjobb barátjával kezd ki.

Tavaly nyáron meghívtam őket két hétre az intézetünk nyaralójába, minden hátsó szándék nélkül, csak azért, hogy jól érezzék magukat, mert a barátaim, és én szeretem, ha a barátaim jól érzik magukat, és tehetek nekik valami szívességet. A saját kocsimon vittem le őket, s ők mindenáron meg akarták fizetni a benzinköltséget. Főleg Pálóczi erősködött, mintha emiatt a vacak benzinpénz miatt fölborulna a havi költségvetésem. Kevés Pálóczinál tehetetlenebb és gyámoltalanabb férfit ismerek, noha az ilyen alakokból elég sok futkos az utcán. Csakhogy ezek mind többnek és másnak látszani, mint amilyenek, és a balfácánságukat igyekeznek elleplezni vagy harcolnak ellene, s ezért néha sikerül is nekik ez-az az életben, például vesznek egy kocsit és megtanulnak vezetni, nem úgy, mint Pálóczi. Pálóczinak csak ideológiája volt, meg illúziója a szürke és eseménytelen, de harmonikus, boldog és kiegyensúlyozott életről, amely olyan, ahogy a fűszál nő a réten vagy a sztyeppén. Én a barátságunk kezdetétől fogva bolondnak tartottam őt, kedves, de azért ravasz bolondnak, aki azért képmutató, hogy elterelje mások figyelmét az élnélhetlenségéről és gyávaságáról. De az idiotákon kívül kit lehet ma még az orránál fogva vezetni? Nagyon kedveltem Pálóczit, de átláttam rajta, és Olga is átlátott rajta, s miközben közeledtünk közös nyaralásunk úticélja felé, és a síkságot fokozatosan felváltották előbb az erdős dombok, majd a távolban feltűnedezett a Fehér-Kárpátok hegylánca, egyre nyilvánvalóbbá vált a számomra, hogy Olga szenved mellette, s hogy nem való Pálóczihoz, hogy Pálóczihoz egy másik bolond lenne való: talán Ildi a szenteskedésével és az infantilizmusával. Igen, ők ketten nagyon szép pár lennének.

Pozsonytól a Fehér-Kárpátokban épült nyaralóig, egy indulatos szóváltástól eltekintve, egész úton csöndben ültek egymás mellett. Ismerem ezt a csöndet. A csöndnek és hallgatásnak sok változatát ismerem, az övük a legrosszabb változatok közül való volt. Későn indultunk el, szó sem lehetett róla, hogy bóbiskolnának. Kemény, ellenséges csönd feszült közöttük, az országutat könnyebb lett volna szóra bírni. Egyszer csak odaszól hozzám Pálóczi:

– A teniszütőket elfelejtettem... Mondtad, ugye, hogy van ott teniszpálya is?

– Van. Forduljunk vissza?

– Most már nem érdemes.

– Visszafordulhatunk.

– Nem, nem érdekes az egész. Csak bosszant, hogy elfelejtettem a teniszütőket. Elfelejtettem kikészíteni tegnap este... Bosszant, hogy kezdek szklerotikus lenni.

– És fogat mosni is elfelejtettél – vágott a szavába Olga. A visszapillantó tükörben azt is láttam, ahogy finnyásan oldalra hajtja a fejét.

Pálóczi arcát nem láttam, de magam elé tudtam képzelni azt az ártatlan, mentegetődző arckifejezését, amelyet sokszor láttam már, ha olyasmin kapták rajta, vagy olyasmit művelt, amit a barátai és főleg Olga nem helyeselt.

– Mostam fogat – mondta.

– Rossz a leheleted.

– Nem tehetek róla. Mostam fogat, te is láttad.

Makacssága csak olaj volt a tűzre.

– Akkor rohadnak a fogaid. Mindennap könyörgöm neked, hogy menj el fogorvoshoz.

Szörnyű jelenet volt. Szegény Pálóczi! Én ilyenkor már emelem a kezeimet, ezt a hangot én sohasem engedném meg, de Pálóczi megint csak azt tette, amit százszor vagy ezerszer tett már, amit az egész életében tett, s a hülye fejével még büszke is volt rá, és mint külön bejáratú filozófiáját népszerűsített: beadta a derekát. Többet nem szóltunk az úton egymáshoz. Kerültem Olga tekintetét, s arra gondoltam, ez az a típus, akivel soha és semmilyen körülmények között... Aki ellen csak úgy lehet védekezni, ha az ember vesz egy tajtékpipát, beül a fotelba, és úgy tesz, mintha nem is látná, s ha hisztériázik, lekever neki egy pofont, aztán pipázik tovább, este megnézi a soros krimit a tévében, aztán valahogy majd csak megöregszenek mind a ketten. Szegény Pálóczi! Szegény barátom! Egy ilyen nő mellett tényleg nem engedheted meg magadnak, hogy ne mossál napjában négyszer fogat, s ha rosszak a fogaid, az első utadba eső fogorvost fel kell keresned. Ez a véres valóság!

Löttek az ő házasságuknak is, de akkorát, hogy Pozsonytól a Tátráig elhallatszott, s a puszkapor büze csavarta az orromat a volán mellett. De még a puszkapor büze sem tudta elnyomni bennem azt az érzést, hogy Ildi kirohanása másodfokon (de az is lehet, hogy elsőfokon) nekem szánt jeladás volt, alantas célzás. S nem jártam messze az igazságtól. A következő napok eseményei ezt fényesen igazolták.

Jó időnk volt. Pálóczi és Olga minden délelőtt fürödtek. Nekem gyerekoromtól fogva vízisznyom van, még csónakba sem ülök be, a napozás pedig a legunalmasabb időtöltés, amit ismerek. Ezért szemlét tartottam a parton. Vigasztalanul sütött a nap, folyt rólam az izzadság, de szeretem a fürdő-

ruhás lányok nyüzsgését és vidámságát. Hamarosan vén szatír leszek, gondoltam, de hát a szatír is Isten teremtménye, a természet mindent csodálatos összhangba hoz, s így szatírnak lenni nem rendkívülibb dolog, mint, mondjuk, a FÖGUMI vezérigazgatójának lenni vagy bokrétának Isten kalapján. Vártam a soromra a parti büfé előtt. A büfé környéke kész szeméttelen volt, megszámlálhatatlan papírpohár hevert a lábam előtt szanaszét, s a fél tartomány összes darazsa ott körözött fölöttünk. Egyszer csak valaki megérintette a derekamat. Olga állt mellettem.

- Megszomjaztam - mondta.

- Andris?

- Ő csak akkor jön ki a vízből, ha megéhezett.

- Sört? - kérdeztem.

- Limonádét.

Alighogy a sörrel és limonádéval kivackalódtunk a sorbanállók és konyerálók hadseregéből, égető szúrást éreztem a lábamban. Káromkodtam, és ahogy a lábszáramhoz kaptam, elejtettem a nagyobb poharat, amelyben a sör volt, végigöntözve a lábszáramat, és ez most jólesett, mert egy pillanatra enyhítette a darázsszúrás égető fájdalmát; csak a darázs sajnálhatta, hogy elszállt már.

Olga leguggolt, és szakszerű gyengédséggel megvizsgálta a szúrás helyét, s ezzel mintegy lehetővé tette nekem, hogy eddig nem látott perspektívából nézzem a szépen lebarnult, a válla és a nyaka tövében enyhén szeplős hátát.

- Veszedelmes lehet - mondta. - Nem vagy allergiás a darázscsípésre?

- Nem tudom. Még sohasem szúrt meg darázs.

- Van nálam kenőcs a házban - mondta.

Elindultunk a házba úgy, hogy lerövidítettük az utat az erdő felé.

- Igazán köszönöm, hogy olyan lovagias voltál - mondta Olga

- Lovagias? ... Ugyan miért?

- Hogy a söröspoharat dobtad el, és nem a másikat. Mintha tudtad volna, hogy én utálom a sört.

- Aha - mondtam.

Hirtelen nagylelkűséggel odanyújtotta a maga poharát.

- Igyál, ha szomjas vagy.

Utálom a limonádénak keresztelt ragacsos maszatokat, de tényleg szomjas voltam, másrészt olyan szelíd erőszakkal kínálta, hogy megsértődött volna, ha visszautasítom. Megálltunk egy pillanatra, de abban a veszedelmes testközelen, amely egy életre el tudja dönteni az ember sorsát. Félrekaptam a tekintetemet, s ittam két kortyot az undorító lötyyből. Lirai pillanat volt: madarak csicseregtek körülöttünk, s szemben az ösvényen egy fiatal anyuka bukkant fel bilivel a kezében.

- Megfulladhat, aki allergiás a darázscsípésre - mondta Olga.

A faházban vastag tömbbe sűrűsödött a hőség, s szerelmes ágybabújásra csalogató félhomály volt, de Olga egyelőre az ápolónői hivatását gyakorolta bámulatos hozzáértéssel és fürgén a lábamon. Mi tagadás, megkívántam a felebarátom feleségét, de gondoltam, most mégis felkerekedünk és visszamegyünk a strandra, s a kísértésnek a jövőben sem engedünk. Olga azonban keresztülhúzta a tervemet.

- Mondd, mért csinálod ezt? - kérdezte.

Nem értettem.

- Mit miért csinállok?
- Mért futkosol örökké nők után, csak ezt akartam kérdezni... Van egy rendes feleséged. Kicsit flúgos, de rendes, nem?
- Bonyolult - feleltem.
- Ez blabla. Jó neked így?
- Nem jó.
- Ha már nem tudsz együtt élni Ildivel, mért nem hagyod ott? Mért nem keresel egy másik nőt, akit szeretni is tudsz, nemcsak hemperegni vele?
- Azt teszem - mondtam. - Egy másik nőt keresek.
- Hogyne. Kurvák között.
- Is.
- Nem valami meggyőző - mondta.
- Ezek tanulmányutak - feleltem.
- Olga-ból kipukkant a nevetés.
- És mért nincs gyereketek?
- Ez is bonyolult.
- Persze. Én meg egy buta liba vagyok, aki úgyse értené meg. Aki csak ahhoz ért, hogy mások seggébe injekciós tűket döfködjön.
- Egyáltalán nem vagy buta - mondtam.

Eközben, mint egy rakás szerencsétlenség, Pálóczi caplatott fel a lépcsőkön, s arca csak úgy sugárzott az együgyűek önelégültségétől, melyet ő minduntalan összekevert a boldogsággal, de erről igazán nem én tehetek. Olga kikapta kezéből a lazán összegöngyölt törülközőt és pokrócot meg a kis buzitáskát, amelyben aprópénz volt, kis tükör és fésű, és magunkra hagyott. Beszámoltam Pálóczinak a sebesülesemről. Pálóczi csöpögött a részvétől, s olyasmit mondott, hogy ne izgassam magam, engem egy lódarázs sem tudna leteríteni, én ahhoz a fajtához tartozom, amelynek az ükapja volt az első, aki lemászott a fáról egy szép napon, és két lábra állt. Egy darabig habozott, hogy maradjon-e, vagy bemenjen Olga után a házba. Végül kinyitotta az egyik nyugágyat, és elhenteredett benne. Nagyon ingerelt a jelenléte.

- Te, ugye meg vagy elégedve magaddal, Andris - kérdeztem.
- Megelégedve? ... - Micsoda kérdés!
- Felelj!
- Meleg van - mondta. - Igazán nem kellene félned a víztől. Fogdoshatnád a csajok lábát a víz alatt.

Nos, egészen biztos voltam benne, hogy nem az ő ükanyja kedvéért mászott le nevezett ükapám a fáról.

Hamarosan mindnyájunkon jelentkezni kezdtek annak a betegségnek a tünetei, amit összezártásnak neveznek: nem tudom, milyen fóbiának, de azt igen, hogy a legtanácsosabb hisztériás rohammal levezetni. A magány hiánya egy időn túl éppoly elviselhetetlen, mint a magánzárka. Vasárnap volt, éppen megreggeliztünk, s Pálóczi kapta magát, és elment újságot venni. Meg sem fordult a fejemben, hogy ez csapda is lehet. Összegyűjtöttem egy tányérra a szalámihéjakat és a paprikacsutkákat, hogy a reggeli maradványait eltüntessem a pedálra nyíló műanyag szemétládjában. Olga azonban rám szólt:

- Ez nem férfimunka.

Mire észbe kaptam volna, a nyakamba csimpaszkodott, és megcsókolt. Nem csókolt szenvedélyesen (azt hiszem, semmit sem tud igazi szenvedéllyel csinálni), de hosszan csókolt, s valami olyan fejedelmi eleganciával, ahogy

a nagyon szomjas sörivő a szájához emeli a korsót, s bár egy hajtásra issza ki a tartalmát, egyáltalán nem siet, hanem egyenletes és lassú kortyokban eresztí le a torkán az italt. Úgy is mondhatnám, eltökélten csókolózott. Fürdőruhában voltunk mind a ketten, s amikor a bőre érintését megéreztem a bőrömön, kezembe fogtam a fejét, s az ujjaim araszolva végigfésülték a haja bozontját, s a tarkóján találkoztak és összekulcsolódtak, mintha imádkoznák. Más nőkkal az ujjaim nem ebbe az irányba haladtak, hanem arra, amerre Olga ujjai most, s ujjaimnak ez a szokatlan viselkedése zavarba ejtett: csak nem vagy szerelmes, te marha, gondoltam. S aztán úgy szeretkezünk, hogy a feje a bal karomon feküdt, mintha óvni akartam volna, óvni, igen, de mitől? ... Ha esetleg a fejünkre szakadna a tető közben, aminek a valószínűsége persze egy az egymillióháromszázhuszonnégyezer-hétszázhetvenhathoz volt, de az igazi szeretőnek akkor is ébernek kell lennie.

Amint az előre látható volt, nem a tető szakadt a fejünkre, hanem Pálóczi hozta vissza idő előtt az ördög. Olga pánikba esett.

– Hiszen ma vasárnap van, ma nincs is újság – kiabálta.

Milyen igaz, gondoltam, s a pánik átragadt rám is, csak én jobban fegyelmeztem magam, noha tisztában voltam vele, hogy a legbárgyúbb, legmálébb férfi is kiszámíthatatlan egy ilyen kényes helyzetben. Ami azt illeti, Pálóczi eléggé „mindenre elszántan” állt az ajtóban, nem lesújtva, hanem inkább megizmosodva. Megnyugodtam, hogy nincs se kés, se balta a kezében. Többször is elismételtem magamban: tűzoltó leszél és katona, vadakat terelő juhász.

– Ne üss – mondtam aztán szelíden. – Előbb felhúزم a gatyámat.

– Nem kellett volna levetned – mondta ő szárazon.

– Megverekszünk?

Épületes eszmecsere volt, egyszerűen nem értettem Pálóczi észjárását: ahelyett, hogy őrjöngött volna, a gatyámról kezdett el filozofálni.

– Szűk a gatyád. Kihíztad – mondta.

– Hát igen, az utóbbi időben hizásnak indultam.

– Szépen fogalmazol.

– Un style, c'est l'homme même – feleltem.

Az első percekben megszégyenített Pálóczi hidegvére, s először éreztem törpének magamat mellette. De ami még rosszabb, nem volt semmilyen stratégiám, és sokáig úgy látszott, hogy Olgát is elveszítettem. Hármásban töltöttük el az időt kora délutánig. Nagyon jól tudtam, hogy még semmi nem dőlt el, és egészen elanyátlanodtam, ami bizonyára nem kerülte el Olga figyelmét sem. Azt is láthatta, hogy igen, meg akarok futamodni. Nagyon férfiatlan lehettem. Olga pánikérzése hamar elmúlt, kimért volt mind a kettőnkhez, s egyáltalán, úgy tett, mintha ő volna a helyzet ura, s így mind a kettőnket rászédett. Kíváncsi lettem volna rá, mit gondol, de a beszéde és gesztusai annyit sem árultak el ebből, mint egy krumpliverem mélye az éjszaka közepén abból, hogy hány óra van. Holott a helyzet ura Pálóczi volt. De Pálóczi nem tudta, hogy ő most a helyzet ura, és én sem tudtam, hogy ő a helyzet ura, csak Olga tudta. Kinok között telt el ez a néhány óra. Olga pedig várt. Várta, hogy kiben pattan el előbb a húr, s azt hiszem, sejtette, elvégre én edzettebb voltam, mint Pálóczi, s ennek az eredménye nemsokára meg is mutatkozott. Még mielőtt én rájöttem volna, hogy mi nyertünk, Pálóczi tudta már, hogy ő viszont veszített, s csak rövid ideig merített erőt magának abból, hogy erkölcsi fölényben van. Ha nem utazik el olyan váratlanul, talán minden másképpen alakul.

De délutánra Pálóczi fölalta a harcot.

– Az ördögbe! – mondta. – Azt akarjátok, hogy még tapsoljak is nektek?

Felajánlottam, hogy hazaviszem a Ladámon, s ennél nagyobb sületlenség az eszembe sem juthatott volna. De zaklatott lelkiállapotban a legvalószínűbb és legképtelenebb dolgokat is másképpen látjuk, mint kellene. Olyasmiben törtem a fejemet, hogy útközben mindent elmagyarázok neki, s fel sem fogtam, hogy ezek megmagyarázhatatlan dolgok, s a játékszabályokat most nem az értelem diktálja, hanem az az ősi erő és ösztön, amelyről máskor olyan lefitymálón mondjuk, hogy kivetköztet emberi mivoltunkból, ahelyett, hogy azt mondanánk: a társadalmi szerepeink képmutatásából visszavezet igazi emberi mivoltunkhoz. Pálóczi tisztábban látott most nálam, és logikusan cselekedett. Vagy halomra gyilkol bennünket, vagy lelép. Örülöm kellene, hogy az utóbbi választotta.

Elment, de én még sokáig kételkedtem benne, hogy valóban elutazott-e. Talán az erdő szélén megfordult, gondoltam, s megkerülve a nyaralókat, visszaosont a házunk környékére, s most valamelyik közeli fa vagy bokor mögül leselkedik, s gyűjti magában az erőt, hogy leszámoljon velünk. Sajnáltam őt. Férfinak nem szabad úgy belehabarodnia egy nőbe, mint ő Olgába. Pálóczi sokat vívódott, s talán élvezetet is nyújtott neki, ha tépelődhetett.

Olga sem találta a helyét. Jött-ment a házban, s nekem az volt az érzésem, hogy az útjában vagyok, és nem kíván még látni sem. Amilyen hidegvérrel csinálta végig a dolgokat Pálóczi távozásáig, olyan feldúlt volt most. Kinyitottam az egyik nyugágyat, és félrevonultam a terasz árnyékosabb felébe. Nemsokára megjelent Olga, lemegy a tóra és úszik egyet, mondta.

– Elkísérlek.

– Ne kísérj el. Most egyedül akarok lenni... Kérlek.

Hát jó, maradtam. De azért bosszantott, hogy minket más fából faragtak, én éppen egyedül lenni nem akarok. Megint megijedtem, hogy Olga talán olvas a gondolataimban, s hogy reggel óta alighanem megváltozott a véleménye rólam. Belém nyilallt a gondolat, hogy talán éppen most veszítettem el. Egyáltalán, hogy ebben a néhány órában mindent elveszítettem. Azelőtt a kisebb-nagyobb depresszióimon mindig átsegített a biológiai erő, amit élni-akarásnak neveznek, s ami az én esetemben még valami mohósággal és türelmetlenséggel is párosult. Mint alapjában véve egészséges ember, a depressziót éppúgy, mint az ábrándozást, időpocsékolásnak tekintettem, és szent meggyőződésemmel, hogy igazam volt. Kudarok persze gyakran értek. Ám a kudarokat mindig is kissé félvállról vettem, és ha lehagoltak is, úgy tekintettem őket, mint az étellel velejáró szükséges rosszat, s eszembe sem jutott volna napokig vagy hetekig tépelődni miattuk. Ebben viszont Olga hasonlított rám, és értékelte is ezt a képességet. Mind a ketten tudtuk értékelni azt, hogy élünk.

Most azonban valami egészen más dolog történt, hasonló ahhoz, amit Pesten éreztem egyszer: hogy nincs ésszerű magyarázat a létezésemre. De akkor éjszaka volt, az orrom hegyéig sem láttam és fáradt voltam. Most viszont nappal volt, s ha kinyitottam a szememet, az élet látszata vett körül minden oldalról, mozgás, erő, lendület és dinamika, s távolabb, az erdőben, talán a természet roppant lélegzetvételét is hallani lehetett. És mégis, most feleannyira sem bírtam tárgyilagos lenni, mint akkor Pesten, kívülálló pedig végképp nem. Most nyoma sem volt bennem annak a fölényérzetnek, amely-

lyel akkor megállapítottam, hogy nincs ésszerű magyarázat a létezésemre, sem annak az iróniának, amellyel ebbe beletörődtem. Vak voltam. Csodálkoztam magamon, hogy olyan sokáig, egészen mostanáig vak voltam, s tudtam élni úgy, hogy nincs ésszerű magyarázat a létezésemre. Félttem magamtól. De nem attól félttem, hogy öngyilkos leszek. Tudtam, hogy nem leszek öngyilkos, tudtam, hogy holnap és holnapután ugyanolyan magától értetődő természetességgel fogok járni-kelni a világban, mint eddig. Csak éppen egy hajszálnyival bizonytalanabban, mert többé nem voltam biztos benne, hogy olyan magától értetődő és természetes dolog az, hogy járok-kelek a világban, hogy étkezem, szeretkezem és pénzt keresek. Egyáltalán nem volt rá ésszerű magyarázat, hogy én most itt ülök a nyugágyban, s arra sem, hogy esetleg hamarosan fölkelek, lesétálok a tópartra, megiszom egy korsó sört vagy elrejtőzöm estig az erdőben. A vereségeimre éppúgy nem volt ésszerű magyarázat, mint arra sem, hogy apámon megbosszultam a képmutatását, s hogy szakítottam anyámmal és a testvéreimmel. Nem volt rá ésszerű magyarázat, hogy hajdan halálosan szerelmes voltam a feleségembe, s arra sem, hogy már régóta nem vagyok szerelmes belé. Semmire sem volt ésszerű magyarázat. Nem értettem, hogy mi keresnivalóm van ezen a helyen, hogy mi keresnivalóm van a világon, hogy mért kellett a legjobb barátom feleségével lefeküdnöm, hogy mért kell egy napon majd meghalnom, s mért töröm ezeken a dolgokon a fejemet, ha egy napon úgyis meg kell halnom.

Amikor a szünyogok első felderítőraja megérkezett az erdő felől, be mentem a házba, s hozzá láttam a vacsora elkészítéséhez. Örültem, hogy valamivel elfoglalhatom magam, s ezért legalább két vacsorára és egy reggelire való paprikát és paradicsomot vágtam fel, s a negyed szalámirudat is meghámoztam és folszeleteltem a csutkájáig. Majd hosszú ideig tétlenül álltam a művem fölött, mert attól félttem, ha lépek egyet, elbotlok a saját lábamban. Egyik kezemben a fanyelű konyhakést szorongattam, s merően fölfelé néztem, akárha valami rejtett kamerába, amelyről tudom, hogy hová szerelték be. Mint egy elmebeteg hentes, olyan vagyok most, gondoltam. Egy feminizálódott skizofrén balfácán, aki csak azért figyel ilyen feszülten, mert csöng a bal füle.

– Pudingra van gusztusom.

Olga olyan nesztelenül lépett be a szünyoghálós ajtón, hogy összerementem a hangjára. Bevonult a szobába, akár egy primadonna, s csak egy kurta pillantást vetett a megrakott asztalra. Kétségtelenül jót tett a közérzetének az úzás. A bőrén már majdnem megszáradt a víz, csak a hátán árulkodott néhány csepp arról, hogy valóban fürdött. Felfoghatatlan volt a számomra, hogy tényleg a vízben töltötte ezt az egy-két órát, hogy volt kedve pancsolni, amikor körülötte minden összeomlóban van.

– Szentségesen jók az idegeid – mondtam.

– Holnap reggel veszünk pudingport meg tejet – mondta.

Elállt a lélegzetem. A holnap reggel számomra messzebb volt, mint a jövő század. Elindultam utána, de a küszöbön megtorpantam. Olga éppen az ablakot sötétítette el, és meggyújtotta mind a két asztalilámpát.

– Ma még melegebb volt a víz, mint tegnap – mondta.

Kikapcsolta a fürdőruhája melltartóját, majd egy gyors mozdulattal megszabadult attól a pirosvászon vacaktól is, amely testének azt a részét takarta, ahol reggel a birtokháborítást elkövettem. Megbűvölten, a lélegzetemet visszafojtva álltam a küszöbön, mint egy esperes, akit temetésre hívtak és

lagzira érkezett. Olga most a hátával fordult felém, s törülközőjével szárazra dörzsölte testének azt a zsebkendőnyi felületét, amely miatt a Pálóczihoz fűződő sokéves barátságom ma hirtelen megszakadt.

– Én nem szeretem a pudingot – mondtam.

Beljebb léptem, s mivel rajtam is csupán fürdőnadrág volt, nem leplezhettem el a hatást, amit Olga meztelensége tett rám. Nem vagyok szégyenlős, most mégis szégyelltem magam, és nem mertem egyenesen Olga szemébe nézni. Egy pillanatig azt hittem, felöltözik. S mintha ez a szándék valóban ott is lett volna a következő mozdulatában, s valami futó meghökkenés abban, ahogy rám nézett. A következő két lépést már könnyű volt megtennem, mint káromkodni, vagy követ hajítani egy ablakba. Olga átkarolta a nyakamat, s bár egész testében reszketett, nem sírt és a hangja is kemény volt.

– Gyűlölöm őt – mondta.

– De hát miért?

– Nem tudom. Gyűlölöm. Talán azért, mert semmit nem ért. Mert egy szürke egér... Mert olyan, mint egy boldog idióta.

– Igazságtalan vagy vele – mondtam.

– Lehet... De nem megyek vissza hozzá. Soha többé.

Kibontakoztam az öleléséből, leültem az ágy szélére, és azt mondtam:

– Veled akarok élni.

Most tanultam meg, hogy ha eljön az ideje, szinte egycsapásra meg tudunk változni, s nincs szükségünk hozzá ésszerű magyarázatokra, csak nyers és őszinte beszédre, amely átfogalmazza az egész lényünket. Arra gondoltam, ha tegnap valaki azt mondja nekem, hogy én Olgával akarok élni, kinevetem. Most pedig a legkisebb kétségem sem volt afelől, hogy Olgával akarok élni. Egyszeriben úgy éreztem, már nagyon régen megszületett bennem ez az elhatározás, csak valami köd ült az agyamon meg az érzékeimen. Nem értettem, hogyan tudtam eddig Olga nélkül élni. Hogyan viseltem el, hogy ezt a nőt, akit a sors a születése pillanatában már nekem rendelt, egy olyan balfácán bitorolja, mint Pálóczi. Nem kizárt, gondoltam továbbá, hogy Pálóczi-val is csupán azért barátkoztam, hogy Olga közelében lehessenek, s most nem egy fontos barátságát veszítettem el, hanem megnyertem életem legfontosabb játszóját. Úgy éreztem, hogy néhány óra leforgása alatt egészen más ember lettem, aki ezekben a pillanatokban ismeri meg igazán magát. Arra ocsúdtam fel, hogy Olga leül mellém, engedi, hogy megsimogassam, s érzékeim és érzéseim olyan hevületével és extázisával tegyem a magamévá, amelyet eddig nem ismertem. Hajnalban, mielőtt elnyomott volna az álom bennünket, azt mondta:

– Gyereket akarok tőled.

Élők között oly létezőt

*Angyal, szép örült, mondd, ki vagy,
hogy egyre csak és mindig te kísértsz?
A szépség kényszerétől zaklatott
hívás útjaimon együtt kísér*

*veled, hogy átragyogd, amerre csak
tapint és néz az élet . . . Így emel,
két test között suhogva szárnyad,
mióta sejtve megismertelek . . .*

*Élők között oly létezőt, akit
hozzánk termékeny, tiszta sejtek
kötnek és úgy szólítanak,
hogy szerveimben sem felejlhetek.*

*Lényedből az üzen, az itti túl
sohasem fogható tere.
Ha mellém ülsz, a poharamba
bár fénylő mérget cseppentesz bele,*

*de így és épp ezért vagy az enyém,
ha jössz, mint évszak vagy a test szava . . .
A szárnyad szívemmel suhog
a vad Egész élő rácsaiba.*

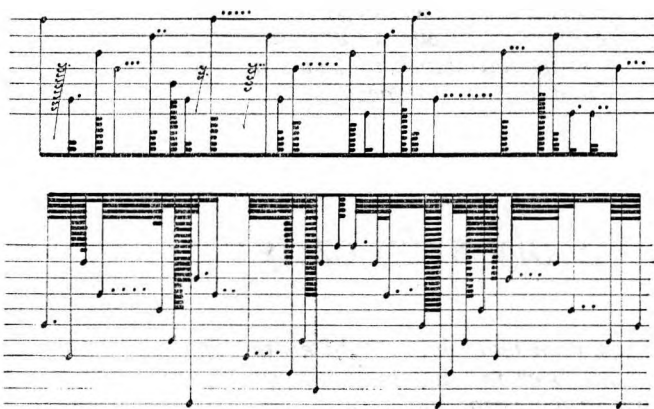
S oly szép ez így

*Ezek nem levelek . . . Zöld ég feszül
és szebb ez mindig, mint a kék.
Az örült angyal ege ez.
Együtt lobog vele a bükk
s a cigányarcú berkenye . . .
Kocsim és fecskéink fölött
zizeg az élő, tiszta szárny,
s e kék alatti hűvös, zöld világ
tornyai sokszor rám köszöntenek . . .*

*Köztük lobog és tollamhoz teszül
elhagyva magas ablakát.
Hasított ablak és piros
rajta a rács s a jel suhog
zöld égen és a testén át...*

*Fölöttem megszámolja a palát,
ahonnan nem is hajdanán
zengő szögekkel, mint a szilofon
a verseimre rázuhant az ács.
S oda, ahonnan akkor ő,
az angyal, mint egy vérző denevér,
létrám fokára odanő,
mert zöld egéből deres hajnalig
a tornyon és erdőn kívül lakik...*

*Hogy emlékezzem, most rózsák helyett
szőlőfürtökből kötött a csokor
s hogy asztalom újra verssel teli
e fürtcsokor hozzájuk emeli
s oly szép ez így, hogy már a rettenet
szakállas horga fogja szívemet.*

RYTHMISCHE ÜBUNGEN

17 1921 11.10

Cédulák egy könyvhöz

Naplótöredék

„A gép az ördögé: így érezte ezt mindig az igazi hit.” (Oswald Spengler)
Hát igen, az ördögnek nincs személyes köze az emberhez. És örökké a személyiségről beszél. Ezt jól látja Simone Weil. Személyes köze csak annak lehet a másikhoz, aki el tudja veszíteni magát a kapcsolatban. Elveszíteni magunkat az „ördöggel” való kapcsolatban? Megpróbáltam, és most azt kérdem: szent-e az ördög szentje? Vagy ha nem, akkor mi? Mert embernek már nem ember. Elég fogas kérdés, ha skolasztikusan tesszük fel; a válasz aligha lehet más, mint teológiai csűrös-csavarás. Engem nem ez érdekel, hanem a szervezetem működése. Mire mit felel. „Plutonikus” korszak az életemben: cimborálás az emberi aljassággal – áldozat formájában, egyszerűen mert nem értek máshoz, csak az áldozathoz. Ha most vagy egy esztendő múlva meghalnék, töredékben maradna az életkísérlet: hogy valamiféle teljességet lássak. Most nem láthatok mást, csak az „ördögöt”, dehát tudom, hogy a gonosz órája is múlandó. Csakhát az én életem is múlandó. Eszembe jut a bibliai „emberfia”, aki ha igaz, istennek tartotta magát, legalábbis csak ebből a pozícióból állíthatta, hogy aki őerte elveszíti az életét, annak örök élete lesz. Nos igen. Hát aki az „ördögért” veszíti el az életét? Annak mije lesz? A semmi. Dehát nem nagyobb vonzás-e a semmi, mint az örök élet? Vagy legalábbis nem elegendően nagy-e ahhoz, hogy a másikat kiüsse? Az igazi vonzás persze az IGAZSÁG. Azt kellene tudni (megtudni), mi van. Hogy valójában, ténylegesen MI VAN. Ez a kíváncsiság visz a halál közelébe. A mitikus ös-kép régóta megírva áll: a paradicsomi alma esete. De a mítosz se csak az almáról szól, ott létezik folytatás is. És az én történetem (bukásom) folytatása? Valami folytatása mindennek van, nekem is, még ha teljesen el is vesz-nék. Csak a remény szivárgott el. A remény, hogy az IGAZSÁG így is, úgy is napfényre kerül. Holott ez rendíthetetlen törvény, akár a kétszer kettő. A matematikusok pályája derékba törhet, eltemetik őket Pesten vagy Texasban, a lelkük elkárhozik, mert TUDNI akartak és gépet konstruáltak az ördögnek. A matematika azonban folytatódik. Akkor is, ha legkésőbb kétmillió év múlva kihal az emberiség. A világegyenlet létezik, még ha senki sem tudja leírni (Heisenberg). Miért oly fontos, hogy vagyok vagy sem? Hogy én írom-e le az egyenletet? Úgysem tudom megtenni.

*

„Nem oly könnyű dolog érteni a pillanathoz, és aki félreérti, az természetesen életre szóló unalmat kap.” Így Kierkegaard. A szüziesség: mint önmagáért való kegyetlenség; a nő mint „másért való lét”. Ennek az elmélke-

désnek a kategóriái szerint én valóban nő vagyok: az volt a szüziességem is – az a másért való létezésem is. Vagy időleges szereposztásról van szó? Mind-egy mennyire időleges. A lényeg, hogy ez valóban egy (társadalmi) szereposztás. Kierkegaard megírja e társadalmi szereposztás mitológiáját. Ennek a mitológiának a beteljesülése: a férfi szövetsége az esztétikával – és a nő elárultatása. A férfi a saját technikáját szemléli; a nő áldozatot mutat be. Végül: „ha isten lennék, megtenném neki azt, amit Poszeidon tett meg egy nimfával; férfivá változtatnám”. Vajon nem ezt tette velem is „Poszeidon”? Egy ember, aki képes „úgy megköltetni önmagát egy lányból”, hogy kimondhatja, „ő volt az, aki megunt a viszonyt”. Az utam: a kegyetlen szüziességtől a „másért való létezésen” át a saját technika szemléletéig: egy férfi, aki eredetileg „lány” volt; ennek kétségkívül megvan „a maga pszichológiai érdekessége”, és tagadhatatlanul „sok erotikus megfigyeléssel” gazdagított. Talán úgy is mondhatnám, „keserves emelkedés” (Grotowski) volt számomra, míg megtanultam érteni a pillanathoz. S ha ebbe a kalandba belevágtam, csak azért tettem, mert féltem az unalomtól. Az emberré érésem – a nimfa férfivá változása – nem kis árat követelt: magát az elárultatást. És még Kierkegaard: „Az a melankólia, mely megtévesztő módon ködfüggönyként dereng a férfierő felett, hozzátartozik a férfierotikához. A nőnél ennek bizonyos búskomorság felel meg.” Eljutok-e hát a búskomorságtól a melankóliáig?

*

„*La rage des phrases t'a desséché le coeur.*” Allitólág Flaubert anyja mondta vagy írta ezt a fiának. A mondatok szenvedélye? *La rage* – ez számomra inkább veszettség és düh. Flaubert is a tűz jegyében született, s a szavak kiegészítették a szívét. A szavak! A megfogalmazás tüze, amely csillapíthatatlan – és amely lehetetlenné teszi a visszatérést; ami már egyszer kifeslett és belülről megmutatta magát, többé visszavonhatatlan – ilyen a világ. Ő művészek, kik úgy gyűjtitek a (külső) impressziókat, mint a színes faleveleket! Azt mondhatnám, szívből irigyellek benneteket. Ha még lenne bennem érzés. De a megfogalmazás vágya, ami azt követelte tőlem, hogy behatoljak az anyagba és megértsem, ami történik, *m'a desséché le coeur*. Egész nap ezt a sivárságot hurcolom magammal, a sivárságot, mely elsősorban nem is a lelki törpék gyűlöletét jelenti (inkább azt kérdelem most magamtól: hogy jövök én ahhoz?), hanem „beavatottságot”, azaz értést és az illúziók hiányát. Igen, igen, az illúziók. Hisz ez az az anyag, amit szétboncolunk és megmutatunk. Az illúziók: bennük inkarnálódik az élet. Szemlélhető-e maga a pusztaság – mindennemű inkarnáció nélkül? Úgy tűnik pedig, csak egy-egy ilyen kontemplatív pillanat segíthet. A szemlélődés és a belső sivárság elválaszthatatlan, ezt minden valamirevaló misztikus tudta már. Flaubert is. Mindig a legmélyebb ponton érzem őt testközelben.

(1979–80)

Wartburg airlines

(Mintamondatok O.)

*szerelmesem úgy ülsz a szám
szélén a tű élet halál
zöldelleném mozdítanám
befül a nyár szerelmesem
befül a nyár.*

*legvékonyabb mosolyodat
rajzolja föl az alkonyat
hallgatok dongó ferde csönd
akiben elcsúszott a rend
a tökesúly s hogy tántorog
tántorog rajta mosolyod
a lámpák pici agya fölforr
mit is világítok meg én
e kikötői villanygyöngysor
fonáljavesztett költemény.*

*ha verset szemcsés nedvet granulál
az ember hentes trubadúr
a szájam minden vért kiadtam
könnyű dalt csattog kilazul
ládd badacsonyan szállanak a felhők
tevegarázs az ég tevegarázs
rongy púpjaival szárnycsattog a felnőtt
a tücskök mint egy wartburg legalább.*

*csukott nyugágy e júniusi tótlán
vasárnap este mint egy dézsa szóda
légcillagokat dajkál ama tó
csak lóbálom a szívem szörnyű szótlan
míg tükre nélkül bűg az armatúra
kicsi vonatszág kicsi balaton.*

*ez a vasédes nyári város
e képtelen ragyoghatóság
hisz tudtam én hogy átszivárog
és kiűt bőrünkön a jóság.*

*mögöttes te mögöttes én
az arcom szép töröttesén.*

villanyt oltok hogy jobban lássalak
ó szőlőpartok lomha éjjele
ó meddőhányók csillagos salak
még hány dömpernyi lira tér bele.

a nyárta és az oszlopok
a szőlőzöldje és a nyár
ahogy a nagy kilopkodott
cseresznyefához odajár
a tücsökteknő és a szél
belétekvése és hasa
az egész csihadó tüdő
zörgése sóhajtásosa
ahogy a holdfény eltörik
s a rezzenésben mintha géz
pólyálná össze az örök
félfényt valami egész
világgá s minden ök-ben ő
a momentum mely exegi.

hajnali arcod hol marad
szőlők rigók csollány közé
egészen zöld és csudavad
álmok lazítanak száztelét
ez még talán az emberé
a zöldhajnali kicsi hab
alig is rángó száz élé
ha babkendőként kiakad
ez még talán a magadé
s nem nézed vissza kirakat
üvegében tükörzselé
vadszilva pillantásodat.

hűvöskéllik a szél és szvettereződik az éjszaka mond én
nincs tafotából az ember bárha lafogna s bőrezizegne
és te ki még ügyebben vagy a bőrből mennyire volnál
épp tafotából s én mért zörgés és suhogás elegyek mért
hűvös kéklík az erkély rogyvás korlátja fehérlik
csallánszövetében az égnek roszogunk szikracukorka
ó nem feled el s nem ereszt ki e forgó hangzagy a szívből
akkora szárnyú bogár repül át akkor hogy közepettük
köz csak a teste hallali szárnyközi műrepülés
s hűvöskéllik a tunk melyből szivacsát ha kimártja
súlyosan húz el a lelke a strucc aki airlines.

Versek közlő

Babits Mihály: A csengetyűstíu

*Minden reggeli látomásból
szemem mögött dal erjed, érik
mint nyílt hordóban aromás bor.*

*Azik az utca friss aranyban
reggeli csengő csengi végig:
ezüst hal az arany folyamban.*

*Ó, reggel, gyermek, gyönyörűség!
kertek falán át egy karaj lomb
tán a csengő szavára hajlong
ó, szent reggeli csengetyűség!
a kapu árnya aranyat vág.*

*Gyenge a nap, szelíd az árnyék
s a lombok zöldje halovány még
kacag a csengő tiszta zajjal
s nyíló kapukból friss leányok
csengetnek vissza vig kacajjal.
Nyíló kapukba mind kiállnak
sortalat állva mint királynak
hónuk alatt egy kicsi teknő:
hódolni drága adományok
(drága nap aranyozza reggel)
s a csengő egyre közelebb jó
a nagy csengő a kis gyerekkel
s mögötte súlyosan döbög*

*a méltóságos nagy szekér
rejtelmes szürke fűdelekkel
a verőfényes távol utcán
s megáll, ha egy kapuig ér.
S az egyik leány közeleg,
teszti mellét, nyújtja karját;
s nyílnak az ajtós fűdelek,
melyek a tág kocsi takarják.*

*Ugy tartja, nyújtja válla karja
az adományt, a drága ládát
mint antik urnát régi szobrok;
s amint a vak szekérbe önti
ezüstből látsz tellengni fodrot
a por gyémántját, füst ezüstjét,
szent áldozatnak ritka füstjét
nap felé szállni a szekérből.*

*Ó, mit nekem hogy a szeméből!
Isten szemében nincs szemét:
fűtődnek, melyből borod erjed,
ne hanyjad el rohadt szemét:
attól édesebb lesz a bor.
Inkább gyönyörködve figyeljed,
hogy napban gyémánt lesz a por
s hallgasd a szemetes-zenét
amint utcádon csengve terjed.*

Hogy miről szól a vers, világos, bár némileg meglepő. A szemetesszekérről, amely reggelente összeszedi a felgyűlt napi hulladékot. Nem a súlyos, a monumentális filozófus-költő szólal meg itt, nem a Jónás könyve prófétája, nem is a fiatal kori versek tündöklő tárgy-képeinek mestere; a vers Babitsnak kevésbé ismert arcát mutatja. Abba a verscsoportba tartozik, amelyben a költő közvetlen környezetét ragadja meg, főként a modern, nagyvárosi élet új, eddig versbe nem került jelenségeit, az automobil, a lighthófé, a kis mozikat limonádé-filmjeikkel, a városvégi szállodákat. Nem is teljesen szándéktalan ez a verscsoport Babitsnál, nem is csak egyszerűen a benyomások rögzítése. Babits éppúgy, mint társai, a Nyugat nagy első nemzedéke, kifejezetten törekedett rá, hogy a nagyvárosi környezetet, a technika új csodáit is beleemlje versébe. Századfordulói modernségük egyik jegye volt ez, egyfajta rejtett (vagy nyílt) szembeszegülés a Petőfi-Arany-epigonizmus kötelezően falusi témaválasztásával, amely szerint a gémeskút költészet-képes volt, a gázlámpa nem. A versnek rejtett polémikus éle van, mondhatnám, irodalompolitikai irányulása.

Mi, 20. század-végiek, ezt a ki-nem-mondott polémiát, költői előőrs-funkciót szinte egyáltalán nem érzékeljük a versben. Miért is volna modern, olyan nagyvárosias a szemétszedésnek ez a szekeres módja? – gondoljuk magunkban. Az igaz,

hogy itt inkább a város pereméről, falusias széléről van szó, a cseléd lányok, pesztónkák, háziasszonyok még kert-kapukban ácsorognak a szemétládákkal, s ha megszólalnak, egész biztosan falusi izzel szólnak egymáshoz. Átmenet ez a reggeli kép a falu és a kertváros rajza között, ahogyan Pest nem egy része is átmenet még – édes, századeleji átmenet – Nagy-Budapest felé. Az viszont, hogy egyáltalán összeszedik a hulladékot, hogy nem adják az állatoknak, nem dobják a szemétdombra, határozottan városias igényt jelent; ha nagyképpen akarnánk fogalmazni, a termelői család-funkció áthajlását jelenti a fogyasztói társadalomba. A szemetes városi jelenség. Tanú vagyok rá, még az én gyerekkoromban is, a 20-as, 30-as években, így járt a szemeteskocsi házról házra a nagy bérházak között, egy vén pejlo húzta, a szemetes pedig csöngetett vagy kurjantott.

A vers témaválasztása azonban nemcsak a magyar költészetben jelent hitvallást az újdonság mellett. Polémia mélyebb: szembeszegül mindazokkal az előítéletekkel, amelyek költői és nem-költői, szép és csúnya rétegekre bontják a világ jelenségeit, s amelyek szerint a költészetbe csakis a költőinek, a „szép”-nek elfogadott tárgyak léphetnek be. A rütért mint új költői területért való küzdelem már a romantikában elkezdődött, de nem ért véget vele. Folytatódott tovább a realizmussal, a naturalizmussal, sőt a szimbolizmussal; a baudelaire-i *Dög*, a szépségnek, a szerelemnek ez a szembesítése a biológiai rothadással, a harc egyik állomása. Babits verse is voltaképpen a „rothadás és szépség” témát választja, de teljesen más alapállásból. Baudelaire-rel ellentétben éppen azt akarja megmutatni, hogyan lehet megfelelő költői alkímiával a szemétből is aranyat csinálni. Nem is véletlen, hogy az arany, az ezüst mint szín, mint kép, mint jelző itt minduntalan visszatér. Ez a vers színben aranyra és ezüstre van komponálva, a két alapszínt csak kiegészíti a lombok halványzöldje, a kocsi fedelének szürkéje, amely itt mintha az ezüstnek tompább, oxidált változata volna.

Hogy aztán mi módon történik meg az átváltozás, a nagy metamorfózis szemétből színarannyá, azt leginkább a vers középső részén, törzsén tudjuk kitapintani. A bevezető rész után, amely helyzetrajz, hangulatrajz, amelyet már végigpermetez a szemetesfiú csengettyűje, egyszerre megjelennek a „friss leányok”; „Nyíló kapukba mind kiállnak / sorfalat állva mint királynak.” Figyeljünk erre a „király” szóra. Itt kezdődik (a király szó hangulati udvarával) az a leírás, amely lépésről lépésre, egyre világosabban játssza át a mindennapos szemétszedést valamely ókori, áldozati szertartás látványába.

*S az egyik leány közeleg,
teszti mellét, nyújtja karját;

Úgy tartja, nyújtja válla karja
az adományt, a drága ládát
mint antik urnát régi szobrok ...*

és íme, ott látjuk a tisztviselőtelepi szemeteskocsi körül a Parthenon egyik frizét. Hányszor, de hányszor idézte meg Babits a művelődéstörténet egy-egy pompás korszakát, különösen az antikot, még különösebben a görögöt:

*A kedvesem kétezer éve alszik,
kétezer éve meghalt s vár reám.
A neve Hegeso. – Lábhegytől arcig
márványszínű, – s komoly, görög leány.*

Vagy ott van egy másik szép szerelmes verse, a *Sugár*:

*Úgy nyúlik karcsú két karod
a válladtól a türtödíg,
mint antik kancsó két tüle,
ha könnyed ivben tölszökik.*

És ott van a *Danaidák*, ott van maga a *Laodameia*, a görög típusú dráma, meg a többi, meg a többi. Ez a nem szűnő, mindig-újra megjelenő görög élmény buggyan fel a szemeteskocsi mellett – csak teljesen más funkcióban. Babits ezegyszer nem a görögséget, az antik márványokat, a nosztalgikus, hatalmas európai kultúrélményt emeli a szemünk elé, ellenkezőleg, a telepi cseléd lányokat ünnepli, a szemetesgyereket mintázza bele a mítoszba, ócska, fanyelű vascsengettyűjével együtt. Egy proletár-idill úszik bele a görög hitregékbe a telepi utcán.

A metamorfózis teljes. És nagyon jellemző. Éppen Babits az, ki más is lehetne, akinek görög látomása támad akár a szemetesládák között. S nem is csak görög látomás az, hanem egy szertartás víziója, egy istentiszteleté. Ragyog itt az arany, ezüst, gyémánt, száll az áldozati füst az ég felé, a nap felé, a legmagasabbakig kanyarodik fel a vers és a képzelet, ameddig egyáltalán eljuthat: a megszentelődésig, a szakralitásig:

*... ezüsből látsz fellengni todrot
a por gyémántját, tüst ezüstjét,
szent áldozatnak ritka tüstjét
nap felé szállni a szekérből.*

S erre az ezüstös megszentelődésre csap rá a zárórész két első sora:

*Ó, mit nekem hogy a szemétből!
Isten szemében nincs szemét:...*

A magyar irodalomnak nagy verssora ez: Isten szemében nincs szemét. Felemelkedünk vele a vers tetőpontjáig, amely – mint Babitsnál annyiszor – filozófiai tetőpont is. Babits nem bírja megállni, hogy ne emelkedjék a legmagasabb bölcselétig, akár a legköznapiabb tárgy ürügyén. Méghozzá szinte-szinte tételesen, tanulságként megfogalmazott bölcselétig, ami pedig versben veszélyes. Azám, de ez a bölcselati tétel az érzékletesség egyre emelkedő hegyormára van ráhelyezve, a mindennapi utcakép reggeli üdeségére, aztán a mögüle egyre jobban előtűnő mitikus, antik látomásra. A vers nemhogy tanulsággal lapulna el ebben a verssorban, ellenkezőleg, új dimenzióba lép. Kitérnek belőle, hogy az impresszionistán induló, annak tetsző versben szó sincs impresszionizmusról, itt valóban látomás nyílik ki előttünk, egy hatalmas panoráma, amelyből lefelé tekintve egybemosódik a Tisztviselőtelep és a Parthenon, a görög papnő és a cseléd lány, a király avagy ministránsfiú és a szemetesgyerek, s a rothadó szemét mintegy alkatrészévé, szükséges elemévé válik az egésznek. Az arisztotelészi harmónia-elméletet érinti itt a vers, – s még annyi más hasonló bölcselati feltételezést –, amelybe a tragédia, a pusztulás összetevőként van belekombinálva.

A katartikus szemét – erről szól Babits Mihály verse. Sőt úgy is fogalmazhatnám a vers tárgyát: az életet segítő szemét. Mert ott van a vers elején és végén – amiről még eddig nem beszéltem – a bor-hasonlat. „Minden reggeli látomásból / szemem mögött dal erjed, érik / mint nyílt hordóban aromás bor” ... így kezdődik a vers, s ez, a bor, a szőlőfűrt képe tér vissza a zárórészben: „fűrtödnék, melyből borod erjed, / ne hányjad el rohadt szemét: / attól édesebb lesz a bor.” A rothadás mint az életnek egy segítő funkciója, a halál mint a feltámadás feltétele jelenik meg itt, megint csak messzefutó szakrális képzettársításokat hordozva. A bor mint az isteni vér jelképe egyszerre foglalja magába a meghaló és feltámadó isten képzetét. Nyilvánvaló, ezen a ponton nagyon közel esik egymáshoz az antik és a keresztény szimbólumvilág, a széttépett Bacchus-isten és a misebor; Babits versében szét sem választhatók. S mindkét, egyébként oly mélyen különböző hitvilág mintegy visszaemlékszik egy sokkal ősbib, archaikusabb élmény-fokra, a természet körforgásának mély, testi-lelki tapasztalatára az emberi tudatban. A minden évben elhaló és minden évben megújuló természet élménye olyan mítosz-termő talaj, amely a legkülönbözőbb régi és új vallások, filozófiák, költészetek közös vonatkozási pontja. Sőt, bár

nem kívánok egy verselemzés ürügyén aktuál-politikát űzni, még azt is mondhatnám, mintha Babits verse a mai természetpusztítás problémacsomójára is előre utalna. Hiszen nem utolsó sorban a szemét, a hulladék növekedett meg, torzult el úgy a mai kemizálás fokán, hogy a természet által többé nem dolgozható fel. Elvesztettük a klasszikus szemét, a hagyományos pusztulás egyensúlyát. Azt a kényes egyensúlyt, amelyet Babits verse olyan csodálatosan talál meg – igaz, nagyon magas, nagyon meredek kilátásponton találja meg. Isten szeme kell ahhoz, egy kívülre-felülre helyezett világszem, amely ezt a panorámát átlátja, befogadja, s amelyet égboltunkra vetítve kimondhatjuk a katartikus-megrendítő szentenciát: Isten szemében nincs szemét.

Mindenképpen nagyon érdekes a versben ez a bor-hasonlat és vele szoros kötésben a szem-szimbólum. A *csengetyűsiú* görög mitológiája világos; lépésről lépésre ugyan, de élesen, egyértelműen bontja ki az antik szertartás képét a szemétszedésből. Sokkal kevésbé éles, kevésbé racionalizált a verskezdet és a verszárás bor- és szem-jelképe, külön kell figyelniük rá, hogy észrevegyük. Nem tudom, hogy nem ez-e a súlyosabb. A szemeteskosci körül két mitikus képzetrendszer hullámzik: egy görög és egy általános-mindenkori. Az első kiugró, tudatosan megcsinált, a második rejtettebb, más képzet-síkokkal, képekkel kereszteződő, mintegy önkéntelen, hogy aztán a vers zárórészében fölerősödjék.

De ennek a második rétegnek, az általános-mitikusnak, vagy bölcseletinek nemcsak a bujkáló-erősödő mivolta érdekes itt, hanem az a szótartomány is, amelyben megszólal. A szavak, a szavak a versben. Szinte-szinte nincs is ennél fontosabb, ha költészetről beszélünk. A megtalált, a helyettesíthetetlen szinonima, a hangtest, a szó helye a versmondatban, és így tovább, és így tovább: ezek azok a nehezen fülöncsíphető faktorok, valamik, micsodák, amelyek egy verset remekké vagy vacakká tehetnek. Nos, Babits versében mintha egy rejtett szójáték-bokor sarjadna a „szem” szó körül. A verskezdetben még a költő szeméről van szó, igaz, mindjárt egy merész szünetstétikus hasonlatba átcúsúszóan: szeme mögött dal erjed „mint nyílt hordóban aromás bor”, hogy a vers végén Isten szemévé formálódjék a tekintet, nem utolsó sorban a szőlőfűrt „szemével” szorosan összefonódva. Hogy ez a többértelmű „szem” olyan élesen egybehangzik a „szemét” szóval, az a nyelv véletlene. Nem magyarul, más nyelven a két szónak semmi hangzásbeli összefüggése nincs. Dehát ez magyar vers, magyar költő használja benne anyanyelve véletleneit (mint más nyelven, más költő, más nyelvi akcideneciákat), s amelyek – versben – sohasem csak véletlenek. Micsoda ereje van ezen a helyen az egy-hangalakú, de teljesen eltérő értelmű „szemét-szemét” rímnek, micsoda evidenciát ad a nagy kijelentésnek: „Isten szemében nincs szemét” a beléfoglalt monumentális szójáték! – Persze ne képzeljük, hogy az efféle versbeli „szójátékokat” ki lehet agyalni; ezeket valóban a vers istene hajtja le a költőnek; mély belső indokoltság, majdnem fájdalmas hitelesség nélkül azonnal silány szófaragássá lapulnak. De... de azért a szóval való játszadozást se vegyük semmibe. A költők örök manipulációja, elemi ösztöne a szavak forgatása, megkocogtatása, ide-oda görgetése. Hogy aztán mikor, hogyan, a psziché mely síkján egyesül ez a játékosztón a belecsapó, tízezer voltos érzelmi feszültséggel, azt jobb, ha nem firtatjuk. Eléggé reménytelen vállalkozás volna. Fő az, hogy egyesüljön.

Még egy szó-párosítást szeretnék kiemelni a szövegből, a rímfunkció közelebbi megtekintése céljából. A rím-dívat, vagy rím-törvény térben és időben változó, azon túl, hogy van bizonyos megkerülhetetlen alapja is, a nyelv tudniillik, amelyben megnyilvánul. Egy nyelv rímkészlete adottság: vannak rímsegény és rímgazdag nyelvek; a mi ragozó nyelvünk a gazdagok közé tartozik. No persze azóta, amióta Arany János egyetlen bűvész-mozdulattal, az asszonánc törvényerőre emelésével, szegényből gazdaggá változtatta. Most éppen a rímtelenségnél tart a világlíra, a szabadversnél, az avantgárd különféle változatainál. Ez azonban mit sem változtat azon, hogy a rímhasználat a költészet egyik nagy lehetősége. A szimbolizmus, s benne a magyar szimbolizmus – tudjuk – nagyonis fölgazdagította, mintegy gyorsan fölpompáztatta a rímet a szabadvers világhulláma, gátszakadása előtt. Most azonban nem ilyen jellegzetesen szimbolista-szecessziós, pompás rímet emelnék ki a Babits-szövegből, sőt

egy nagyon egyszerűt. Azt a rímpárt ugyanis, hogy: „bor” és „por”. Egészen közönséges egybehangzás ez, ezerszer leírták (és le fogják írni) a magyar irodalomban. Könnyű is összekapcsolni a két szót tartalmilag; milyen játszva dobja egymás mellé őket Kosztolányi: „poros-boros Bácska”. Hogyan hangzanak Babitsnál?

*... türtődnek, melyből borod erjed,
ne hányjad el rohadt szemét:
attól édesebb lesz a bor.
Inkább gyönyörködve figyeljed,
hogy napban gyémánt lesz a por...*

Itt, persze, nem az „általános” borról van szó, nem is tokajiról, villányiról, avagy falernumiról, itt arról a bizonyos borról esik szó, az átváltozás italáról, amely rothadásból-erjedésből szakrális borrá, új létté érik, úgy, ahogy azt előzőleg a vers egésze meghatározta. A por sem az utca pora, a sportpálya pora, nem is az a por és hamu, amivé leszünk, ez a szemét pora, amint a napban megdicsőül. A *bor* és a *por* asszociációs íve – a vers által – szorosan párhuzamos, s ezt a párhuzamot patantja ki, igazolja a rímpár. Nem a rím a legfontosabb a rímben, hanem az az út, ahogyan a rímig eljut a költő. Az a mód, ahogyan a nyelvi véletlent szükségszerűvé teszi, az ingyen-rímet, a semmi-rímet a vers szövege, egésze, sugallata által determinálja. A rím rendkívül érdekes helye, pillanata az emberi szellemnek: az esetleges és a szükségszerű keresztkezési pontja. Ha nem az, nem is igazi. A rím indokolt-sága fontosabb, mint a rím maga.

Most pedig gyorsan térjünk vissza a szemeteskoscihoz, a Tisztviselőtelepre. Világos, hogy a leginkább kiszolgáltatottak, cselédek, gyerekek apoteózisa szól a Babits-versben, a mindig-legrosszabb munkát végzőké, a pócegödörök, szennycsatornák szolgáinak himnusza. És szól ugyanakkor más is: a tisztítás-megtisztulás, rothadás-feltámadás nagy mitológiája. A szópárok második felén van a hangsúly, a fel-emelkedésen, a feltámadáson. Babits verse boldog. Pontosabban: a létörömet, a közérzet indokolatlan gyönyörűségének egy pillanatát ábrázolja éppen a szemeteskosci jelenetével. Említettem már máskor is: mindnyájan ismerjük ezt a pillanatnyi, okatlan örömet, amely akkor és ott a legbanálisabb apróságot, a szaladó foxit, a tejesembert, a villamos színét hirtelen felragyogtatja. Ismerjük persze az okatlan ellenérzelmeket is, bár, ha bal lábbal keltünk fel, azt – a világ természete folytán – könnyebb megindokolnunk. Bármiféle, jó vagy rossz, ilyen vagy olyan tagolatlan émo-cióinkat tagolják szóvá a költők, értelmet, magyarázatot, indokot csúsztatva közérzetünk alá, nevet adva a névtelen érzelmeknek; hogy milyen nevet adnak neki, az alkalmanként változó és költőnként különböző. Babits például a szemétszedés látványát – jellemző módon – szakralizálja. Egészen másképp is beleírhatná, belevetithetné a maga boldog közérzet-szeletét a jelenetbe: elhajlíthatná a verset, mondjuk, valamely szerelmi élmény, az erotika felé – van is ebből a versben, a fiatal lányok sürgölődésében, egy csipetnyi. Elhajlíthatná a gyerek-szimbolika ugyancsak elemi öröme felé, – ebből is van itt egy csipetnyi. Hiszen nyilvánvalóan tetszik Babitsnak az a kis kölyök, ahogy büszkén rázza a nagy csengőt. Meg is tarthatná a verset színek, mozgások, villanások forgatagának, amúgy impresszionista módra, – és így tovább. Gondolom, bármelyiket választotta volna az ábrázolási módok közül közérzete igazolására a költő, mindegyik álmagyarázat volna, saját, létrehozott, versben megvalósult magyarázatával együtt. S ugyanakkor mindegyik magyarázat mélységesen igaz volna, a megvalósult – már megvalósulása által – különösen az, egy teljes életmű személyes hitele szavatolja. A létérzetnek ugyanis tulajdonsága, hogy magyarázhatatlan, a költészetnek viszont tulajdonsága, hogy mégis, mindennek ellenére, artikulálja a nem-mondhatót. Ezért dőcöghet a Tisztviselőtelepről egyenesen az ég felé ez a mitologikusan boldog szemeteskosci.

Hazugság

*Micsoda vakító hazugság!
Te már hamu – (Vagy az sem?)
S habzó-tajtékzó szíromáradat,
azúr diadal fölötted.
Szégyentelen gyönyör, kihajt
az ágak kihívó szerelme
Micsoda ércörök hazugság,
Micsoda tébolyult igaz!*

Megvársz-e?

*Atvilágítod még a létet,
röntgen a húst, hogy megmutasd,
mind ami van, s mind ami vár még?
Kiméred-e a szűk utat,
ahonnan nem fordult még vissza,
akinek megnyílt? – Azon az órán
velem maradsz-e? Megvársz-e ott,
a legutolsó fordulónál?*

Csillagod föl nem kél

*Az alkonyati keresztútnál,
liturgia ez: némán várlak.
Seblüktetéssel megidézlek.
Boldogtalan konok varázslat.*

*Ünnepre terítve az asztal
Kenyered szikkad megtöretlen
Borod alvadó vér sötétje
csillagod föl nem kél az estben*

*Az eget fölsebzik fölöttem
könyörtelen késpenge-szárnyak
Igazabb minden ércvalónál
érinthatetlen, foszló árnyad*

Ostorok

*Konok eső veri a földet,
monoton ima záporoz
Keresztfák meredten állnak
Szétnyiló, vérző húsba tépnek
a nagypénteki ostorok.*

Mintha

*Szavak koppannak, kavicsok.
Mintha egy madár törött szárnya
verné a vérző ablakot.
A mélyből kiáltás szállna.
Mintha egy befalazott emlék
vergődne a faltól falig.
Mintha egy sírbolt éjszakája.*

Egy lepke száll

*Egy lepke száll a csönd fölött.
Egy lepke száll a bronzkor óta.
Minden égen és délkörön,
száll, míg kigyúl, s elég a rózsa.
Száll, amíg megáll minden óra,
száll, hogy már megvakult a Nap,
száll, száll az elmerült időben.
A mozdulatlan múlt alatt.*

A kéz

Ezen írás azonos ezen írás történetével. Mikor valaki nincs, csak a róla szóló mende-mondák – és ez ő. Közismert poétikai tekli-mekli, ha kicsit unjuk is immár.

A másik XX. századi kézre álló effektus, amikor az írás éppen megvalósítja azt, amiről beszél, példaszerűen előállítja a „most”-ot, a regény, amint írja önmagát – klasszikus példa Bulgakov: A Mester és Margaritája, ahol a Mester regénye, amiről a regényben szó esik, éppen az a regény, amit a kezünkben tartunk. (Kevésbé klasszikus példa a Ki szavatol a lady biztonságáért? könyv Ágnes része.)

Itt ez a következőképpen valósul meg: * minthogy előregedett a körülöttem

lévő, rendelkezésemre álló idő, összezsugorodott és megfonnyadt, ahogy magyarul mondják: kifutottam az időből, ezért nem maradt időm, hogy a szöveget – ezt – elküldjem valamelyik német fordítómnak, Kolleritsch nyakam köré fonódó határideje kétséges lépésre késztetett, amit nem biztos, hogy megbocsáthatok neki.

Apámat kellett megkérnem, hogy lóhalálában fordítsa le mindezt.

Eltekintve attól, hogy nem volt más választásom, illetve *nincsen* más választásom, minden jelen idejű nekem, hisz most nem tudhatom, mi lesz később, milyen lesz az a szöveg, amit te, drága Olvasó, olvasol (így jutottunk a XIX. sz.-i mindentudó írótól a mindentudó olvasóig), tehát azt remélem ettől a kényszerű apai beavatkozástól, hogy az írás majd kilép eredeti idejéből, az enyéméből, és rászítál valami az apám szép, szürke öregebb idejéből, a folyamatos Spiegel-olvasással frissen tartott, 20-as években tanult arisztokratikus osztrákon a szöveg kicsit elegánsabb, gömbölyűbb, ódonabb és simább lesz – amitől amúgy falra másznék, most azonban szépen simulva kapcsolódhatna az adott témánkhoz. Mit szépen! Paradigmatikusan.

E tény nehéz árnyként lebeg itt e lapok fölött – de idevaló árny. Végül is az apám (és itt egy szókapcsolat erejéig az én fals németem szóljon, kivéve a

* Valljuk be, *itt ez nem valósul meg*. Ezen írás tudniillik azonos ezen írás történetének történetével. Történt ugyanis, hogy Alfred Kolleritsch, a grazi „manuskripte” költő főszerkesztője fölkért, írjak a lap ünnepi, 100. számába, téma: az öregedés. Minden további úgy esett, ahogy azt a szövegben olvashatjuk, csak ott a szöveg németnek gondolja magát, németre fordul épp, míg itt: nem mozog, áll, magyarul áll. Szóval: mikor valaki nincs, csak a róla szóló mende-mondák – és ez ő.

hatalmat az ő kezéből, örök fiúi álom), tehát hogy rendben ez így, az apám végül is *mein alter Ego*, föltételezve, hogy az Ego nevelője *der*, de amilyen pechem van *das*,* s akkor nem csak oda a felületes szójátékom, de már most

magam előtt látom apám fölényesen derűs arcát, ahogy nagyvonalúan elnézi ezt a hibámat (is).

Határozott oidiposzi koordinátákat kapunk lassacskán. Én öcenzúrázom magamat, ő majd cenzúráz engem a fordításkor azon az ő szubtilis módján (már nyilván, ha teheti, ezt a mondatot is – és ezt is: elég!), és én majd legvégül, mikor már nem látja, visszacenzúrázom – szóval én vagyok az ő kezében és ő az enyémben. Mint a rendőrségi kihallgatás, ott is úgy van, hogy a kihallgatott is kihallgatja a kihallgatót, vagy ahogy Heißenbüttel írja:

*Üldözők üldözik az üldözötteket
üldözöttek viszont üldözők lesznek
s minthogy üldözöttek üldözők lesznek
lesz az üldözöttből
üldöző üldözött
s az üldözőből
üldözött üldöző.*

Vagy ahogy Karinthy Frigyes írja: álmomban két macska voltam, és kergettem a farkamat(?).

Próbálok előre körülbástyázni magam. Hogy őt csak ne tévessze meg az „apa” szó. Az csak egy szó. Én ugyanis magamnak teremtek apát, alig zavartatva magam a „reálisan létezőtől”. Nyugodjon bele, hogy ő egy regényhős. Vajon mit szól ehhez a fordító?

Gyanakodva kérdi, miről van szó. Fordítás, mondom óvatosan. Mennyi? (A profi.) Mennyi legyen? Kevés. Jó, *annyi* lesz. És mi ez az egész egyáltalán? – Mindig ha kérdez, van benne kis ingerültség. Hogy kérdésre kényszerítik. Jelesül én, az én kevéssé határozott magatartásom volna az ok, hogy neki itt kérdeznie kell, kérdései így mindig szemrehányások, mintha azt mondaná: Mi ez az egész marhaság? Amin meg én morgok.

Über das Älterwerden, az öregedésről. Ez a téma. És ehhez neked mi közöd? Öregedni én is öregszem, öreg. Minden bizonnyal, no de mit *tudsz* te erről, milyen *mondanivalód* van? Hát például van egy öreg barátom... Kicsoda? Nem ismered. Bár ezt megírhatnám úgy, mintha rólad volna szó, rögtön súlyosabb volna a jelenet. Na nem, édes fiam, így nem lehet játszani *élő* emberekkel. – Mire én pofákat vágok, tőle tanult-lesett arcmozdulatokkal.

Öreg barátom tiz éve, ereje teljében arra kért, szólnék neki, ha a szenilitás jeleit látom rajta. Könnyű szívvel megígértem. Most pedig, miután kiöregedett primadonnás butasággal és durvasággal harmadszor sért vérig, látom

* Valóban, a fordító megjegyzése, írta oda apám kéretlenül.

már, soha nem fogok neki szólni. Nem lehet. Ha szólni kell, nem lehet, csak akkor lehet, ha nem kell.

Megjegyzem, tíz évvel ezelőtt ugyanúgy idegesíthettem őt, s ő talán ugyanígy irritált volt, *csakhogy*: csakhogy én azt észre sem vettem. Vagy ha igen, nem törődtem vele, kaffogtam, csaholtam körülötte szertelenül, akár egy kölyök-kutya. Most pedig szentségelek. (Lényegében nem beszélünk egymással.) Mert közben elmúlt tíz év, megjegyzem.

Így gyűjtögethetném a múlt idő jeleit, bíróságon fölhasználható tárgyi bizonyítékokat, változó szokásaimról, ahogy kényelmesebb és puhább nadrágokban szeretek már járni, ahogy nem szeretem már a strandot, ahol pedig a fél gyerekkoromat töltöttem (most egyszerűen unom), vagy ahogy szóvá teszem gyerekeim hangos zenehallgatását – kell-e mondanom, hogy ugyanazon szavakkal, melyeket annak idején apám süvöltött nekem. *Vatertum ist Parodie*.

Az öregedés mint pusztulás –

Az öregedés mint érés –

Az öregedés mint minősíthetetlen, semleges változás –

Az agg fiatalok –

Az örökifjú aggok –

Test és lélek és szellem és idő négyes mozgása –

Az ártatlanság is csökken –

„Minden az öregedésről szól. Nem veszed észre? Nem. Te ezt még nem veszed észre.”

Van, aki állandóan reflektál az öregedésére, árgus szemekkel figyel, mikor gyűri maga alá az idő, és van, aki mint egy liftfülkében együtt utazik a saját korával, viszonyuk változatlan, nincsen valami külön (az én), ami nézhetné egy másik valami (az én) öregedését, az egység van, ami menetel a halál felé; az ilyen nem öregszik, hanem múlik.

Egyetlen valódi tapasztalatom az öregedésről: a futballistáé. Mert az volnék; harmadosztályú, külvárosi futballista. Illetve voltam.

Az öregedő futballista (továbbiakban: ö.f.) többnyire családos, meghatározhatatlan korú, lassú emlős; ö.f.-nek lenni, ha nem függetlenül is a kortól: állapot, bölcsélet, világnézet. Helyünk a világban.

Ö.f. alapvetően gonosz lélek, amit csak ellenszenvesebbé tesznek az ellágyulás hullámai, a humanizmus tajtékja és az őt kétségkívül körülvevő csönd.

Ö.f. főként gyanakvó. Minden gyanús, legfőképp, ami nem gyanús. (Az övéhez képest a kommunista mozgalmak öngyilkos osztályharcos gyanakvása a harmincas vagy nálunk az ötvenes években – szóra sem érdemes kedélyes bizalmaskodás, no hát eltekintve a halottaktól. Milyen keveset tudott Puskás-hoz képest Rákosi . . .) Ö.f. dogmatikus.

Mindenkit fiatalnak lát. Eléb a húsz, aztán a huszonöt, majd a harminc

éveseket tekinti gyerekeknek. A harmincöt éveseket már nem, mert úgy gondolja (hosszú évekig), hogy ő is annyi. Megy az utcán, és nemcsak hogy szinte mindenki fiatal, de egészen bizonyosan futballista is (itt a gyanúsított kopaszága, pocakja, fél lába, női mivolta akár együttesen is – képzeljük magunk elé! – csak annyi akadályt jelentett, mint az előbb említett társadalmi tragédiáknál az igazság: azaz semmit). És akkor mindezek egyet akarhatnak: bekerülni a csapatba, s talán mondanunk se kell, ki helyére.

Ennek megfelelően megteszi az ellenlépéseket, ö.f. a Nagy Mahinátor, hosszú konspiratív telefonokat bonyolít a szertárossal és a kapussal, egyszóval a mérvadó személyiségekkel, valamint egy közelebbről meg nem nevezhető, befolyásos személlyel, nem retten vissza az edzőnek szóló névtelen telefonoktól, vagy épp az edző nevében föl hívni a nagyreményű, fiatal csatárt, hogy mondjuk a vasárnapi meccs egy órával később lesz, s aztán vasárnap nagy hangon a fiú védelmére kelni, Istenem, hát elkésett, kivel nem fordult már ez elő, de nagyon tehetséges, igaz, rendnek kell lenni . . .

Ö.f. még nem öreg. Edzésen(!) még mindent ő tud a legjobban. Így aztán kevély. A kevélység kézenfogva jár a megalázkodással, mert ö.f., aki magát az idő és a labda urának gondolván, előjogokat követel, tiszteletet, elismerést és fix helyet – s ha azt olvassa a szaksajtóban, hogy senkinek sincs bérelt helye, azt személyes támadásnak és intrikának veszi –, egyszersmind ő az, akiből az önbecsülésnek még a morzsája is hiányzik, a pályán eltölthető minden percet az Élet bőkezű ajándékának tart, ajándéknak, melyet tehát ki sem lehet érdemelni, csak megköszönni. Szóval egy ilyen ö.f. az nagyon hálás tud lenni.

Ö.f. – látjuk – egy hiszterikus, szép, viharos múltú vénkisasszony (ld. mint mindig Flaubert és Bováryné viszonyát). De mindez csak anekdota. Ö.f. természetrajzának két fundamentális pillére: a *lustaság* és a *rinya*.

Lustaságát bizvást nevezhetjük ontologikusnak. Valami mély, higgadt tompaság és ellenkezés ez, amely nem elhatározás kérdése, sokkal természetibb annál (kérdézhetjük-e a sziklát, mért nem repül, és az erdőt, hogy mért nem rohan, s az aranyat, hogy mért nem úszik), egy ideig el lehet fedni kis futkározással, gimnasztikával, de aztán eljön az igazság pillanata, ö.f. nem is megáll, de lecövekel végérvényesen, nagyot sóhajt, hogy beleremegnek a csillagok, s szinte firmamentummal együtt löki ki a szót: NEM. Egy tapodtat se tovább. Egy lépést se. Nem akarok *szenvedni* tovább. Elég. Magamtól én már többé nem futok. – Labda nélkül már eddig se nagyon, és a ritka, tíz méteren túli sprinteknél elfogta őt a hosszútávfutók rettenetes magánya, de eztán már csak álldogálni fog ott a zöld gyepen örökétig, nézdegél, gondolatait rendezi, tűnődik, közben kicsit zavarja az a rohángálás ott a pályán, ez a szeleburdi összevisszaság, melyről, rémlik, neki is vannak emlékei.

A rinya. Magyarul ez(!) a szó így hangzik: rinja. Másképp ír az ember éjszaka, másképp nappal, máshogy esőben és máshogy, ha süt a nap – és máshogy, ha egy szöveget rögtön idegen nyelvre fordítanak. (Szegény Kundera.) Mondom apámnak, hogy egy magyar szövegben ez a szó, a *rinja* volna a szervezőerő, a minden, egy magyar fül hallaná ebben a sirást is, a nyafogást is, a kényeskedést és a valódi fájdalmat, sőt még engem is hallana, s még az is jó (volna), hogy a szó éppenhogy létezik, szótárakban nincs benne, kellemetlen raritás.

A férfi, akinek, többek közt, az életemet köszönhetem, fontoskodva* ráncolja a homlokát, raunzen!, kiáltja végre boldogan, és hogy volna egy bécsi színész, az volna a raunzen maga, úgyhogy ne féltsd te az osztrák fület, Hans Moser! – és mindent tudni fognak, amit akarsz. Orrhangon utánozza, tényleg „rinja”, rettentően bécsi volt ez a Moser, teszi hozzá még kicsit később.

Ö.f.-nek mindene fáj. Ami van, az fáj vagy fájni fog. Nincsen olyan mozdulat, amelyhez ne kapcsolódna fájó múlt, fájó történet és jelenidejű „rinja”. Kötözések, ragasztások, fagyasztások, bokagumi, térdgumi, combgumi, fáslik, köt-szerek, kenőcsök, olajak, görcsoldó pirulák. Ha rendesen bemelegít, halálosan elfárad, ha nem, rásérül. Ha így csinállok, fáj, panaszkodtam gyerekként apámnak. Hát ne csinálj úgy, válaszolta egyszerűen.

Ö.f. a térdét tiszteli leginkább. Van a porcleválásnak egy fajtája, melyet úgy hívnak – így hallotta –: *porcegér*. Erre a porcegérre sokat gondol. Hogy ott bolyong a térdében, ott tanyázik – ettől ö.f. különbnek érzi magát, kiválasztottnak és sebezhetőnek. Néha szeretettel megsimítja a térdét. A porcegeret Bélának hívja, és tegezi. Ha ne adj’ Isten gölt rüg, odaszól: Jó Bélám, akkor ezt most bevágtuk... Úgy érzi, Béla a barátja, rá számíthat. A barátság fájdalommal jár, így már ezt is tudja.

A „rinya” teljességre törekszik, nagyravágyó, mindent akar: a lebegő boka hálás terep a különféle szalaglazulásokkal, az Achilles-in titokzatos gyulladási, az izomgörcsök tömkelege (vádli, comb), az érzékeny lovaglóizom, s ó a húzódások, a makacs húzódások, majd a váratlan nagy orvtámadás: hátizmok! Ki hitte volna egyáltalán, hogy léteznek; és innét már csak egy ugrás, egy rosszul sikerült, a nyakizom: mint végső árulás. S a bűnök a deréktájon...

A „rinya” legalján azonban nem az önsajnálát van, hanem a félelem. Ö.f. félelemben él.

A határon áll (ennyiben művész), billeg, akár ez az írás a saját létezése szélén. Ez a küzdelem és kettőség egy ideig elvonja a figyelmet az időről, a valódi téttről és el a halálról, de azután egyszer, már a kispadra szorulva, nézve ezt az egyre idegenebb játékot, az egyre ismeretlenebb fiúkat, szemét már-már könny futja el, rémülten vicsorogni kezd, mintha jeges szél fújna, s akkor egy kéz nehezedik a vállára, az apjáé, aki évtizedek óta nem nézett rá ilyen szeliden és lágyan, és azt mondja ennek a harmincvalahány éves vénembernek: Hagyd már ezt abba, fiam, mert soha nem leszek készen a fordítással, kérlek.

Két férfi arc, egyforma, nem egyforma.

* Ha nem vagyok résen, a férfi, akinek stb., elgondolkodva (nachdenklich) ráncolta volna a homlokát, időben visszajavítottam, fontoskodva. – Nem akarom föllábjegyzetelni a szöveget, a jósolt küzdelem szinte szóról szóra zajlott, alárendelésről alárendelésre, szinonimáról szinonimára, csata házról házra. A küzdelem ősi jellegének megfelelően a felek hallgattak, ő nem szólt a közbeszúrt magyarázó félmondatról, én sem, hogy kipukkasztottam valami színes, buzgó jelzőjét.

De olvassák tovább, nincs még vége.

KÉT LEVÉL SZEDERKÉNYI ERVINHEZ

Uj Hang
szerkesztősége

[gépirat]

Szederkényi Ervin
Szeged
Sztálin-krt. 2.

Budapest, 1952. október 31.

Versei eléggé fejlett verselési készséget mutatnak, szonettja és epigrammatikus megoldású kis verse olvasottságot, elég fejlett verskultúrát sejtet. De nem ez a lényeg. Versei pesszimista halálhangulatú mondanivalója nem fejezi ki népünk igazi érzéseit. A költőnek nem az a feladata, hogy magán fájdalmait, örömét, vagy ötleteit énekelje meg, hanem – és ez kezdő költőkre is vonatkozik – népének hangjaként kell megszólalnia. Folyóiratokból, ujságokból nyilván tájékozódott az irodalmunkban most folyó kérdéseiről. Azt ajánljuk, hogy alaposan tanulmányozza annak a vitának az anyagát, különösképpen Révai elvtárs cikkét. (Meggjegyzések egy regényhez (Társadalmi Szemle augusztus-szeptemberi száma), Révai elvtárs beszédének ismertetése (Szabad Nép október 26-i száma), ezenkívül Révai elvtárs a napokban megjelent új könyve, amelynek tartalmát a Szabad Nép október 29-i száma ismerteti). Próbálja a vita tanulságait a saját maga írói működésére is alkalmazni.

Javasoljuk, hogy újabb írásaival forduljon az Írószövetség lektorátusához (Bp. VI., Gorkij-fasor 10.) ahonnan bírálatot és további fejlődésére nézve részletes utmutatásokat kaphat.

Üdvözlettel
Diószegi András

Kedves Szederkényi Elvtárs!

[1962. IX. 17.]

Kritikáját elolvastam, örültem neki, köszönöm. A rólam írt legjobb (nem legkedvezőbb!) kritikának tartom. Miért? Ugy érzem, a két könyv elolvasása után nem impressziókat rögzített (ez ma általános kritikusi gyakorlat) és nem is közös vagy ellentétes érdek-szférákban gondolkodott, hanem elemezte és értékelte az írásokat. Találó megállapításai ennek az elmélyedésnek gyümölcsei. Nagyon élveztem, hogy Ön volt az egyetlen, aki (tulajdonképpen leleplezett!) észrevette, hogy a két család (Jeszenyi és Magos) ugyanaz; tehát közel öt éven át egyetlen ciklusban gondolkoztam, de helyenként belezavarodtam az időrendbe, és végül ketté kellett vágnom a gombócot, hogy lenyelhessem. Azt is elárulom, hogy többször gondoltam arra, hogy egyetlen regénnyé ötvözőm össze az egész anyagot. De aztán megnyugtattam magam: írok én még ebből regényt, nem is egyet! – Véleménye egyezik a magamról alkotott véleményemmel: nem vagyok novellista-alkat, ezekben az írásokban is a regény felé tapogatóztam. Egyenlőre további kisregényekben szeretném izmosítani képességemet, de a cél: a nagyregény! Több tervem van, készülök rájuk már most anyaggyűjtéssel, történelmi studiumokkal, de nekifogni majd csak évek múlva merek. Azt hiszem, a Kétpárevezős szerelem c. kötet sejtetni engedi, hogy milyen mennyiségű és minőségű élményanyag, mekkora időtartam, és milyen széles társadalom-rajz zsufolódik majd a regényekbe – mai elképzeléseim szerint.

Az okos és értő kritika önbizalmat és segítséget nyújt, különösen az olyan lassan nyújtózkodó írónak, mint én, aki nem képes gyors és látványos eredményekre. Bírálata ezért nagyon jól esett – ismeretlenül is üdvözlöm.

Gáll István

MÉSZÖLY MIKLÓS LEVELEI SZEDERKÉNYI ERVINHEZ

(Válogatás)

[1973 nyara]

Kedves Ervin,

hallgatásom nem „hütlenség”, – nyakig benne egy kisregényben, aminek – remélem hamarosan végére járok. No meg, pillanatnyilag le is robbantam, valami „penetráló” ulcus-félével holnap még a kórházat is boldogítom; bízom benne, hogy kés nélkül.

Amit küldök, nem az, amit ígértem. Film akart lenni, aztán mégse lett. „Szépség-hibája”, hogy pár éve rövidebb, vázlatosabb formában megjelent a Filmkultúrában (más cím alatt még) – később kibővítettem, s „irodalmibbá” tettem. Talán van benne így annyi „cúg”, hogy olvasmánynak sem unalmas. Kérlek, írd meg, hogy a formája (s az említett „szépséghiba”) ellenére érdekelné-e benneteket. Talán a film-megvalósítás „újrafelvételezését” is megkísérelhetném így.* De hát a szerkesztői szempontjaitok a döntőek, nyilván.

A készülő regényem kb. 140–150 oldal lesz. Esetleg szó lehetne – ilyen terjedelemben – a közléséről, ha megnyerné tetszéseket? Akkor küldeném olvasásra, ha pont lesz a végén.

Berlini egyéves stipendiumom tolódik – talán ősszel indulok. Gondolom – onnét majd amolyan „berlini levelekkel” boldogítalak, ha belefér ilyesmi a keretbe. –

A másik – fontos.

Itt járt nálam Marosvásárhelyről az ottani román folyóirat egyik szerkesztője Dan Culcer. Fiatal; őszinte mozgatója az egymás-közt-irodalom cseréjének. A Tiszatájjal már van megegyezésük, hogy rendszeresen közölni fognak – kölcsönösen – a fiataloktól, ők magyart, a Tiszatáj románát. Megígértem, hogy szólok Neked: nem volna-e kedved s lehetőség egy ilyen vállalkozásba bekapcsolódni. Az ügy elég fontos, jelentős – minden negatív örökséget számításba véve; s talán – éppen a fiatalok révén – lehetne oldottabb, őszintébb kapcsolat-hálózatot kiépíteni, közös munkát elkezdni. Gondolom, ha rovatszerűen – egy vagy két oldal terjedelemben szólni tudtok rá helyet, színes foltja lehetne a lapnak. Meg olyan kis szerény „misszió” féle is – az indulatok és félreértések járvány-világában. A folyóirat címe: Revista Vatra/Str. Sfatu lui 1. Tg. Mures, Románia. Tel.: 11723. – Kérte, hogy folyóirat-cserére is kérjelek meg; talán már küldik is a magukét. (Én kicsit elkéstem ezzel a híradással.) Ők úgy tudom, a felvidéki és délvidéki magyarokkal is kiépítették már hasonló kapcsolataikat – ami elég figyelemreméltó „nyitottság” a részükről. S talán azt érdemes volna hasonló nyíltsággal fogadni. Örölnék, ha sikerülne nyélbe ütni.

Válaszodat várva sok szeretettel üdv.

Miklós

[1974. I. 11.]

Kedves Ervin,

már rég készülök írni – de a levél megy mindig a legnehezebben...

Szó sincs „hanyagolásról” – csak kicsit belefűlladtam az utazás előtti ebbe-abba. Röviden: végül is fölengedtek a sorompót, s úgy fest, hogy márc.-áprilisban

* A forgatókönyv – *Ahogy lehet* címmel – Huszárik Zoltán nevére íródott. Személyi és ideológiai okokból elutasították. (M. M. közlése)

indulhatok. De addig szeretnék néhány felibe maradt írást befejezni, hogy „tisztalappal” kezdhessem Berlint. Aztán egyéb is. A Szépirodalmival szerződést kötöttem egy válogatott (amolyan félig-összes) novelláskötetre; s ezt kellett sajtó alá rendezgetnem. Mert nem állhattam meg, hogy a régebbiekről le ne fújjam azt a port, amit ma annak érzek már. (Hisz olyan kis példányszámban jelentek meg a korábbi köteteim, hogy egy kicsit „első” kiadás is lesz ez az „összegyűjtött” kötet. Ez jócskán elvette az időmet; meg az esszé- és dráma-kötet összeállítása, amit a Magvetőnek adtam le (illetve még adogatom, pótlólag, az elmaradt írásokat). No, és a Film című regényem végével is adós vagyok még magamnak... Így aztán, kicsit túlságosan is hajszolt iramot diktáltam, amiből kész-friss, közölhető írás – közben – nem született. Most dolgozom egy (a Pontos történetek anyagához tartozó) íráson; ahogy elkészülök vele, küldöm.

Amire kérni szeretnék: közben vettem észre, hogy az Írói felelősség c. előadásom szövege nincs meg nálam (csak jegyzetanyagként) – ha ezt visszaküldenéd, hogy az esszé-kötethez csatolhassam. Ha úgy látod, hogy a másik előadás-szöveg is nehézségbe ütközik nálatok, küldd vissza azt is. Semmi harag – végül is a szempontok pontos labirintusait nem ismerhetem. Bár kíváncsi volnék, milyen meggondolás alapján érzed őket kritikuskak.

Közben hallom, olvasom, hogy előfordulsz Pesten – de csak nem sikerül egyszer itt fent is összejönnünk.

Szeretnék még Berlin előtt leugrani Hozzátok (anyámat is meg kéne látogatnom Szekszárdon) – csak az idő, idő – Remélem, menni fog.

Amúgy? Meg-meg; így-úgy – sok külső-belső zűr – már amilyen az élet lenni szokott.

De – és búcsúzóul – ne legyen olyan köztünk, hogy „hanyagolok” vagy „sértődöm” – már mi a csudáért? Azt a nem túl sokat, amit termelek, közted és a Kortárs között osztom meg (lévén a „pesti” megjelenés is fontos, mert olyan sznob módon „centralizáltak” vagyunk – (s most a Kortárs elég barátságosan ajtót nyitott nekem.)

A Filmkultúra köv. számában jön a „Film és szín” – kibővítve; ebben a formájában, azt hiszem, jobb is lett. Nekik valóban „evidensebb” téma. Bizonyára vitatható gondolatsor – de mi nem az? Mindenesetre, megpróbáltam tovább árnyalni.

Hát, ennyi. Remélem, még ebben a hónapban küldhetem az Öregek, halottak c. írást.

És várnám tőled az előadás-szöveget, hogy gépeltethessem.

Sok szeretettel üdv. – és újévet is, késve – újabb, konok születésnapom árnyékában

Miklós

Kedves Ervin,

[1974. március vagy április]

még utolsó pillanatban befutott hozzám egy fiatal író kézírata (22–23 éves, Szegeden végzi a bölcsészetet)

„Kísérleti” írás (érzékeny áttűnések, áthallások, egyidejűségek és egymasmellettiségek) – többek közt azért is ragadott meg, mert az agyon-írt mai „fiatalok életformájáról-közérzetéről” – ama sokat emlegetett „csellengés-tematikáról” – sűrítve, sztorizó-Hemingway-s utánérzés nélkül tud írni; locsogás helyett szerkezeti-szuggestív eszközökkel. Ha nem is mindig egyensúlyosan. És végül is, az írás szembenéz, és le is számol a végén, élesen és jól a „csellengés” világával; küszöbén a felnőtté válásnak, életérzésben, s ami még járhat vele.

Nem lehetne útnak indítani?

Én tehetségesnek érzem; s ezt az írást is érdemesnek a közlésre.

Látod – küldök a nyakadba fiatalokat; de csak izzadj és vállald őket... Az öregek úgyis elmennek. (Bár én igyekszem visszajönni –)

Sok szeretettel még egyszer.

Jó munkát (kívánhatsz nekem is)

ölel

Miklós

Kedves Ervin –

[Berlin, 1974. szeptember 3.]

találtam egy rövid részt, ami a *Film c.* (készülő) *regényemből* kiszakítva talán önállóan is megáll – mustraként.

Menesztem a tegnapi küldemény után

Szeretettel

Miklós

Berlin, 2, 11, 74

Kedves Ervin,

épp ma beszéltem Alival telefonon – mondja, hogy megjött az új szám, s a kis forgató is benne van.* Kösz. – itt dec. elején megy a tévében – sajna, a tévé mindenütt egyforma – idő és pénz (?!) problémák – meg kellett kurtítani; s kicsit el is ment tőle a kedvem. De azért végigszenvettem a felvételt... Roppant hatásosan festettem a dög nagy téren egyedül, háttérben a Reichstag épületével, – az ember sose tudja, hogy milyen kevésbé mulatságos kútból törhet föl a röhögése. Hát én röhögtem, mikor a vágó-szobában megláttam ezt a képet. –

Különben? Rohan az idő, már több mint a fele lement.

Spanyolország félálom volt (a másik „fele” kemény ébrenlét; mégis csak szaga van, erős, ennek az örökéletű Franconak –)

Finnország (majdnem) zavartalan csudálatosság; egészen Észak-Karéliáig elkalandoztam. Volt Saulus-megjelenés, interjú, tévé, rokonai minden jó. Hívnak vissza téli vadászatra, Ski-laufen –

Itt nov. végén lesz felolvasásom az Akadémián, Mrozekkal, Tábori Györggyel – valószínűleg a készülő regényből egy részletet; s melléje néhány ilyen „vers-szerűséget”, amiket mellékelek.

Szóval, megint „rendhagyó” anyagot küldök (tőlem az) – dehát, leméred, megméred. Újabban efélék is kicsúsznak.

Otthonról a hírek, ez-az, minden, nem is tudom – kint kopog az eső, már eléggé otthon, hogy otthon-ülős is legyen, stószban a világsajtó, napjában ötször világhíradó, hírek a tévében – ülhetsz és egyre informáltabban ugyanúgy nem érted a világot.

Valenciában, a delfinek akváriumában, kopogtatásomra odajött az üvegablakhoz az egyik, és percekig néztük egymást. Ott mégiscsak megértettem valamit – csak nem tudom mit. De mégis ez volt a félév alatt a legfontosabb –

Öllek, adj életjelet Te is –

Miklós

Skurc és ontológia

A Keleti-pályaudvaron sánta a cukorkaárus.

Álmomban fekete kos a folyóparton,

a nyakában sárga csigolya-lelet;

az onkológián ma reggel operálják,

holnap ismét valaki mást.

A figyelem, sajnos, mindig megoszlik

két lehetséges egyetlen között,

s ha a kávézacban megjelenik a tegnapi holnap,

télő, hogy igazolva lesz egy új tudomány.

Mégis, a hazaszeretetnél nincs magasabbrendű,

még ha ünnepi vérátömlesztést is igényel;

bár, ha számbavettük a megszámlálhatatlant,

egy tömegsír is megteszi, az ünnepség céljaira.

* A vendég (Berlini interjú) c. írásról van szó.

*Reményteljesen és kibelevve
a pulykák, tyúkok, marhák is ésszerűsítve,
és a többi rokon.
Az Urat terített asztal várja,
így meglepetésről szó sem lehet.*

*Sőt, attól se félhet senki,
hogy esetleg nem várják az állomáson;
legteljebb a gyanú ütheti fel fejét,
hogy halvány mása a valónak,
ami van.*

*Azaz, így kerülnek sutba a félreértések és állítások
végre,
hogy helyükbe, másfelől,
félreértések és állítások kerülhessenek.*

*A terep tehát sík és áttekinthető –
csupán az a botrány, ha jelentik,
hogy ahol tal van, az csakugyan tal.
Vagy ez is átmeneti trükk csak?
A bicepszünk még skurból is félelmetes;
egyedül attól kell öltni,
ha a csavarra nem megy rá az anyacsavar.*

Kedves Ervin,

[1976. július 17.]

csak most köszönöm meg a könyvet (közben megoperálták a kezemet –)

már ismét írás-képesen – csak éppen a szárnyas angyalok segítségét várom –
Közben lefutott a Kritika-vita; szerintem nivósabb volt sok eddiginél; T. D.
álláspontja nem ismeretlen; és korrektül is fogalmazott. S mintha értené-elfogadná,
hogy (ezen a porondon) az a jó *együtt*-működés, ha mindenki a magáét; amit tud –

Most két hétre Bulgáriába, csavarogni. Ha jól emlékszem – szeptemberben
hoznád a néhány esszé-szösszenetet? Félek, hogy éppen nem ér itthon a korrektúra.
Meggkérnélek, hogy csináljátok meg helyettem – és: egynéhány apró javítást a „Ke-
gyetlen művészet” címűben:

2. bekezdés első sora:

A kegyetlenség, mint az ábrázolás jellege, a hitelesség . . . stb.

4. bekezdés 3. sor

szükségessége iránt. (innét kimarad a mondat végéig) Ez viszont . . . stb.

5. bekezdés 1. sora:

a tintával közbeszúrt „ti.” kimarad

5. bekezdés 3. sora:

érhető el (ábrázolásban: olyan katharzis), ami a cselekvésnek . . . stb.

Szeged felé megyek Bulgáriába, de visszafelé talán Pécs felé. Remélem, otthon
talállak.

Sok szeretettel – újabb „mazochista” vitáig –

Miklós

Kedves Ervin,

[1976. szeptember 1.]

megjárnám Orpheus szülőházáját (Trácia, Rodope hegység) – ismét
a mi „lankáinkon” (A „lanka” ezúttal ne legyen pejorativ-szimbolikus –)

Gyönyörű volt. A kis Citroen kocsim vette a 2000-et súroló hegyeket (térké-

pen nem jelzett utakon...) Bár lehet, hogy az ilyen kíméletlen utak az ő életét rövidítik – de...

Nos igen. Áldozat nélkül mi van?

Küldöm időben – sürgősen a korrektúrárt. A kegyetlen művészet címűben valamit vagy én írtam rosszul, vagy Te olvastad rosszul a leveletem. Csak a pirossal kihúzott mondat maradna ki; az általad bekeretezett már nem. Bejelöltem a kis spatium jeleket – mivel nem szorosan szerkesztett kis írás, talán jobb így is jelezni mozaikszerűségét a kisebb gondolat-egységeknek. (Ugyanígy a Szindbádnál –)

Kíváncsi vagyok Béla* kritikájára. Az eddig megjelentek nemcsak értetlenek – csacsik. Pedig (ritkán gondolom ezt; s akkor is tartózkodón) – a Film-mel, azt hiszem, valami kellemetlenül véglegeset hoztam tető alá. Iszom is a levét... Hogyan tovább? Az „ismétléstől” irtózom. Új kilátóra szeretném feldobni magamat. Végül is – a reményt sose szabad feladni, hogy újra és megint újra más távlatot kapnak a dolgok, a tények – az egész bűgöcsiga, ami a világ –

Hm. Nehéz. Ölel

Miklós

Kedves Ervin,

[1978. október]

ugyebár, nem szószegő vagyok, hanem... mi is? (fel kell ütni a végre megszületett szinonimaszótárt; mely teljességgel használhatatlan –)

Tehát – hét végén, gondolom, pénteken mennék anyámhoz. Jön Béládi uram is velem, és b. társaságod bizonyára hiányozni fog néminemű tanyavizitek során. De szombat estefelé vagy vas. reggel Pécssett. D'accord?

Ali tévesen informált – a fénykép szemet szűrt nekem a jubileumi számban (különben: remek szám!) – és el nem tudtam képzelni, honnét került hozzátok; s arra sem igen emlékszem, mikor csinálták.

De még ifjabbak voltunk akkoron – az kiviláglik.

Különben jól – immár. Elég sokáig nyüzött a rohadt háborús fekélyem, idén nagyon megkínzott.

Orosziban komplett a „palota” – benne, s már lassan túl a fa és bokor ültetéseken – ami ezerszer külön foglalkozás minden betűvonásnál. Már-már csábítja az embert, hogy nyugdíjba menjen. De sajnos, az agy-motor nem akar 1-re kapcsolni, és folyton újabb ezen-azon töri magát. Erről szóban.

Bütykölöm a regényt; nem hamari munka lesz. Dehát idő van (pláne, ha filozófiailag belegondolok) –

Viszlátig ölel mindannyiótokat

Miklós

+

Ali

Kedves Ervin,

[1986. október 27.]

késve hallottam, hogy mire vetemedté!!

Ehhez Ön még fiatal!

Röptében írok s küldöm ezt – hétfőn indulok, nov. közepére jövök haza.

Rádiópályázatra írtam ezt – megfelel? – Hét éve volt előzménye a Vigiliában, de átdolgoztam. – Dec. végéig kell kifizetnem az öröklakást (garszon) – hát képzelheted. De jól dolgozom, jól vagyok.

Vigyázz magadra!

Ölel, jobbulást

Miklós

* Pomogáts Béla *Fiktív forgatás* c. kritikája a Jelenkor 1976/11-es számában jelent meg.

EMBER ÉS VILÁG A MÉRLEGEN

Várkonyi Nándor *Az elveszett Paradicsom* c. könyvének, ill. példásan megkomponált szemelvényeinek közrebocsátásával a Tüskés Tibor szerkesztésében megjelenő Pannónia Könyvek sorozata kétségtelenül legjelentősebb állomásához érkezett el. Ennek a műnek a fontossága nem csupán viszonylagos, jelentősége nem csak abban rejlik, hogy ma már nehezen hozzáférhető munkák egyébként helyeselhető reprintjeinek a sorából kiemelkedik eredetiségével, vagyis az első megjelenés újdonságával; nem is egy hosszú várakozás részbeni kielégítésében, hanem ez idő szerint semmi mással nem pótolható önértékében, a hagyományos emberi értékek újjárendezésében, megcsontosodott balítéletek felülvizsgálásában, felvilágosító és útmutató jellegében. Abban az eltökélt szándékban és e szándék módszeres valóra váltásában, melynek végső céljaként maga az író egész mai gondolkodásmódunk és világlátásunk gyökeres megújítását tűzte ki. Ennek szükségét többé-kevésbé valamennyien érezzük, és pedig régóta. Ha egzisztenciális közérzetünk oly botrányosan, már-már az elviselhetetlenségig megromlott, akkor valami nagyon fontosat valamikor nagyon el kellett hibáznunk. Minél több a részekre vonatkozó kérdés (legkorábban mindig a részjelenségekre figyel fel az ember), minél több az ilyen kérdésekre adott, sokszor igen eltérő válasz, annál inkább erősödni kell bennünk a kívánságnak, hogy választ kapjunk egyszer az *egészre*. S valóban: a 20. század nemcsak a lázas iramban sokasodó kérdések, hanem az univerzális igénnyel adott feleletek kora is. De a homo theoreticus soha nem volt még ilyen kényes és nehéz helyzetben: el kell készülnie arra, hogy mindig akadhatnak olyanok, akik elméleteit habozás nélkül átviszik a gyakorlatba, s a következmények kiszámíthatatlanok. Ahogy szaporodnak a könyvek és a teóriák, úgy erősödik a fegyverropogás zaja a világban, közösségek és egyének törnek egymás életére, vádaskodásoktól hangos a földkerekség, nem ritkán még a védők is vádbeszédet mondanak – önmagukat vádolva. Ha valamikor, ma igazán tanúi lehetünk az Ige megtestesülésének: véglegesen kiderült, hogy nincs nagyobb úr a Gondolatnál. A Szellem, melyet hol nagy, hol kis kezdetűvel írnak, ijesztő valóság. Óréa figyel, Őt éhezi mindenki, akinek jelent még valamit ez a szó: igazság.

Az elveszett Paradicsom is ezek közé a könyvek közé tartozik. Írójának szándéka szerint a békét, a belső egyensúly helyreállítását akarja szolgálni, de alighanem harcot és vizályt fog szülni. Tárgya időszerű, célja ennél több: korszerű. Jobb híján használjuk ezt a megkülönböztetést. Időszerűnek neveznénk azt, ami nem szándékozik kilépni a mindenkori mának a köréből, ami anyagát és részben érveit is az akkoriban divatos, közkeletű fogalmakból meríti. (Művészeti és irodalmi munkáknál „időszerű” az a stílus, tárgykezelés, ember- és világlátás, amellyel elvben mindenki egyetért, ami bárki számára felfogható, aminek a befogadása semmi különös nehézséget nem okoz, úgyszólván magától értetődő.) Ezekről az „idő”-szerű alkotásokról, még ha egyébként értékesek is, idő múltával mindig kiderül, hogy már a maguk idejében voltaképp elavultak voltak. Ami csak a mindenkori jelenben érvényes, az legalább kétharmad részében már az akkori múlthoz tartozik, abból nőtt ki, abból táplálkozik, az tartja ideig-óráig életben. Korszerűnek ellenben utólag is azt nevezzük, ami meglepte vagy éppen megdöbbentette a zömükben értetlen „kor”-társakat. A valóban korszerű mű tehát legalább kétharmad részében már a jövőhöz tartozik, annak a látószögéből érvényes, annak életnedveiből, annak igazságából táplálkozik.

Ez a nem éppen természetesnek ható viszony a jelentékeny mű és korának tartózkodó, netán elutasító állásfoglalása között formálisan akár paradoxnak is nevez-

hető. De ha *Az elveszett Paradicsom*ot – mint másfél évtizede az ugyancsak megnyirbált *Szíriat oszlopa*it – csupán ez a paradox helyzete avatná figyelemreméltóvá, talán nyugodtan tovább is mehetnénk. Ez a két munka azonban, és kiváltképp a mostani, a nagy „tetralógia” második része, másféle gondolatokat is ébreszt. Vagy egyfajta intellektuális hangulatot, ha szabad ilyen szokatlan fogalomtársítással elnünk. Mert ha nem is elkésve, de eléggé későn jelenik meg. Magyarországon talán nem, talán épp a kellő pillanatban; a téma azonban évtizedek óta mind komolyabban foglalkoztatja művelőit szerte a világon, és ami ennél fontosabb, a dolog természeténél fogva nem kevesen jutnak – jutottak máris! – hasonló eredményre. Vagyis ez a hangulat közel áll a tragikushoz. Erről nem Várkonyi tehet. Ő megtette a magáét már akkor, amikor nem ismerte még a világ azokat a méltán híressé vált, nagy neveket, amelyek a művelt emberiség tudatában azóta szép sorjában elfoglalták megérdemelt helyüket. Sikerük persze ma sem osztatlan, nincsenek ellenfelek híján, de ott vannak az élvonalban, nem ismeretlenek többé. Amikor Várkonyi *Az elveszett Paradicsom* megírásához fogott, a helyzet még egészen más volt. Egyszál magában állott, legalábbis idehaza, maga gyűjtötte össze keserves robottal, bár remek megérzéssel a szükséges forrásokat, a szó betűszerinti értelmében tett éjt nappallá olvasással, jegyzeteleléssel, örökös töprengéssel, végeérhetetlen levelek írásával (barátjához, Kodolányi Jánoshoz), a tárgykörbe vágó, szenvedélyes hangú beszélgetéssel, egyetlen személyhez intézett, fergeteges előadással, és irt, irt rendületlenül. A hi-deg és „tárgyilagoss” kritikus minderre azt mondhatná: magánügy. Igen, az lett volna máskor, más körülmények között, másvalakinél, de nem nála. Mert nála az „emberiség ügye” volt. Amikor Laurence Olivier a maga rendezte Hamlet-filmben és -szerepben a nagy monológot, a „to be or not to be”-t mondja – az egész emberlét kérdését vetve fel –, a vásznon csak egy hullámmó, bugyborékoló agyvelő, a saját agyveleje látható. Ebben forr, susterog és kiabál a teremést faggató, roppant kérdés, mint valami felbolydult, organikus katlanban, melyben birokra keltek egymással az emberi univerzum végső választ sürgető, furor intellectualisszal töltökeztet démonai. Így született, kinlódott és formálódott ezer százból, de egy akarattal, egy módszer koncepció megszakitatlan bővületében és irányító sugallatára *Az elveszett Paradicsom*, amelynek egy részét végre kezébe veheti az olvasó. Most, amikor már nem egymagában áll, hanem társak veszik körül. Szerencse, hogy függetlenségét néhány alapvető vonásában még így is sikerült megőriznie.

Annál inkább, mert a négy részből álló sorozaton belüli önállósága ellenére minduntalan felbukkannak benne a másik háromnak a motívumai, gondolati sémái, sőt helyel-közzel a szorosabban vett tematikai elemek is. Ezek nem pusztán eszmei, hanem tárgyi rokonságot is teremtenek a *Szíriat oszlopa*ival, a *Varázstudomány*nyal és *Az ötödik ember*rel. A köteteken belüli funkciójuk természetesen mindig más és más. Ez a szerteágazó kapcsolatrendszer nagy mértékben gazdagítja, színesíti, komplexebbé teszi a művet. Kérdés persze, vajon mindig előnyére-e. Várkonyi nem tudott, nem is akart ellenállni az „anyag” (kedvenc szava) zavarbaejtő bőségének. Örökké nyugtalanította a kétség, megtett-e mindent a bizonyító apparátus teljessége és hatékonysága érdekében. Legszívesebben mindent és mindenkit idézett volna, ami és aki felkeltette rokonszenvét, megragadta és támogatta. (A jelenlegi válogatásból ez kevésbé derül ki.) De mert nem mondhatott le az olvashatóságról, és voltaképpeni célját, a végső tanulságokat, melyeket olvasóinak a lelkére akart kötni, szintén nem korlátozhatta néhány futó megjegyzésre, egyik nagy elődjének, Bachofennek a módszerét alkalmazta: hosszú, mondhatni könyvnyi terjedelmű bevezetést irt egy-egy kötethez, és ezekben szabad folyást engedett hittel és szenvedéllyel vallott meggyőződésének.

Ha korunkban a minden kulturális és hovatovább civilizációs értéket is elnyelésel fenyegető káosz lett úrrá a világon és a lelkeken, akkor joggal vethető fel a kérdés: volt-e, s ha volt, mikor és milyen volt „egy jobb kor”, mikor és miért indult meg a romlás folyamata, egyedül az ember tehető-e felelőssé a hanyatlásért, majd zuhanásért, vagy az ember csupán engedelmeskedik-e egy nála hatalmasabb, természeti, sőt kozmikus erő parancsának? Más szóval: szükségszerű és bizonyítható-e a kezdet magasabbrendűsége és tisztasága, s ugyanilyen szükségszerű-e a görbe

mind meredekebb lefelé ívelése? Vadnak született-e az „első ember”, ahogy az utolsó másfél század látja és hirdeti, vagy megfordítva, a modern tudományosságot megelőző, időtlen és egyetemes hagyománynak van-e igaza, mely tökéletesnek és harmonikusnak tudja az őst, amikor ez történelme kezdetén megjelenik? Az állati eredet biológiai ténye-e a döntő, vagy az a minőségi, ontológiai változás és elkülönülés, ami végső soron emberré teszi az embert? Pusztán természeti lénnel, a születésnek és halálnak alávetett természeti produktummal van-e dolgunk, vagy kezdettől fogva magasabb tudás birtokosa volt-e az ember, tovább látott-e természeti léte határainál, s ez a tudás – nem pedig hit, mely a tudás szomorú csökevénye – határozta-e meg viszonyát látható és láthatatlan környezetéhez? Íme: *Az elveszett Paradicsom* tárgya és a könyv írójának, Várkonyi Nándornak legszemélyesebb ügye, felelősséggel vállalt feladata.

A napról napra gyarapodó, de még így is aránylag csekély számú és kronológiailag sokszor bizonytalan tárgyi leleten kívül elsősorban a szellemi hagyomány jön számításba. Vagyis a mítoszok, a régi (prehisztorikus) ember természetes kifejezőmódja, képi, epikus vagy dramatizált előadása, továbbá az ezekhez kapcsolódó rítusok, s mindezt megelőzően a világszerte meglepő módon egyező szimbólumok, ill. szimbólumrendszerek. Azzal ma már minden tájékozottabb ember tisztában van, hogy az ún. primitív vagy természeti népek (ha egyáltalán vannak még ilyenek, érintetlen állapotban) semmiképp sem tekinthetők a régi ember közvetlen örököseinek, leszármazottainak, mert nem az eredetnél rekedtek meg, hanem – nagy számú hagyományaik, rítusaik ellenére – rég leszakadt, szanaszét szóródott, a végső hanyatlás állapotában konzerválódott utódai egykori magaskultúráknak.

A nagy és szövevényes mítoszok, amennyiben nem későbbi, valóságos történelmi folyamatokat írnak le, s így is értelmezhetők (Robert Graves pl. magyarul is olvasható, terjedelmes művében, a *Görög mítoszok*ban bevallottan és kizárólag a politikai történelem eseményeit elmondó, rejtjeles tudósításokat lát bennük, s ezért szántszándékkal profanizál egy kétségre nem vonhatóan szakrális világképet), legértékesebb részükből egy valaha megvolt, s egy tragikus bukás következtében eljátszott eszményi állapotról számolnak be, melyet más-másképp, de lényegében azonos jelentésű elnevezéssel illetnek. A vedikus iratok krta-jugáról beszélnek, s egy ritmikusan ismétlődő, négy szakaszra oszló kozmikus-történelmi folyamat első, ideális fázisaként magyarázzák, melyet fokozatosan elsötétülő korszakok váltanak fel. A Hésziodosz nevéhez fűződő „aranykor”-ról (mely azután hasonló átváltozáson megy keresztül, de az ismétlődés motívuma nélkül) mindenki hallott, ám a legismertebb mégis a Biblia elbeszélése, s Várkonyi is erre gondol, amikor könyvének *Az elveszett Paradicsom* címet adja. A héber hagyomány mindenesetre a végéig leegyszerűsíti a témát: csak a Paradicsomról és az ember elbukásáról tud, és egy Megváltó eljövételét ígéri (amit a zsidó és a keresztény vallás eltérő módon értelmez), s ezzel az emberiség történelmét lényegében üdvtörténetként fogja fel.

Mint említettük, Várkonyi Nándor munkája, főleg a tárgyalt anyag tekintetében, egyáltalán nem áll magában, de ha a pusztá tudományosságon túlmutató célját: emberképét és történelemkritikáját vesszük elsősorban figyelembe, akkor mégis aránylag kevés rokonával találkozunk. S ezekkel sem állítható mindig maradéktalanul párhuzamba. Részint többet, részint kevesebbet nyújt hasonló szándéktól vezérelt társainál, s módszere is nem ritkán eltér az övéktől. A magyar olvasónak elég Hamvas Béla nevét említenünk, s a főművének tekinthető *Scientia Sacra*t. Az egyezés is, de főleg a különbözőzés első pillantásra nyilvánvaló. Hamvast is az első ember érdekli, őt helyezi a csúcra, s őt igyekszik minél tisztábban, még a szükségyszerű ellentmondásoktól is mentesen bemutatni, s ezért módszere teljesen filozofikus, ezen belül is ontológikus. Minden történelmiséget eleve száműz a maga rendszeréből, még a történelem szónak is pejoratív jelentést ad: felülről vagy belülről, de mindenképp a változandóság és a nem tagadható változások szigorú kizárásával szerkeszti meg azt az ember- és világképet, amely felfogása szerint az „egyedüli realitás”. Egyetlen történelmi mozzanatot vesz tudomásul, éppen azt, amely a történelmiség kezdete: ettől fogva az emberiség az apokalipszis lázában és tébolyában fuldoklik. Azóta fél-

rebeszél, és sejtelve sincs már az igazságról. Hamvas döntő indításokat kapott a francia René Guénon-tól, aki mindennemű ezotéria egyik legjobb európai ismerője, ő maga azonban kevésbé kreatív szellem. Várkonyi viszont, szöges ellentétben Hamvassal, a történelmi szemlélet elkötelezett híve, a tér és az idő koordinátái alapján térképezi fel az azonosságokat és a különbözőségeket, s még a legtávolabbi, mitikus múltakban is igyekszik letűzni a változó idők jelzőkaróit. Ez azt jelenti, hogy egyik legfőbb törekvése éppen a történelemelőttiség történelmivé rendezése. Analitikus módszerrel kombinált szintetizáló szándéka sokban rokonítja ennek a sajátosan 20. századi diszciplinának talán legkiválóbb, valóban zseniális művelőjével, az olasz Julius Evolával. Evola a főművének tekinthető *Rivolta contro il mondo moderno* című könyvében (jelentősen bővített, végleges kiadása Róma, 1969) a tradicionális és a modern gondolkodás szembeállításával, mélyreható elemzéssel és elképesztően gazdag dokumentációval, hatalmas életműve összegezéséként jelenleg alighanem e tudományág legmesteribb teljesítményét nyújtja. Hatása alól az sem vonhatja ki magát, aki több részletkérdésben nem ért egyet vele. Várkonyi tanult tőle, bár az „Észak” és a „Dél” radikális antagonizmusában, a „poláris tradíció” következetes érvényesítésében és még sok másban nem követi, hanem külön utakon jár.

Valószínűleg elsősorban Várkonyi Nándor határtalan ismeretvágyával, de logikus gondolatmenetével is magyarázható, hogy nem érte be a legősibb eredetmitoszokból kiolvasható képzetek egyszerű „lefordításá”-val, hanem természettudományos megalapozottságukat is bizonyítani akarta. Sőt nemcsak az ember származását vizsgálja ilyen kettős módszerrel, egyfelől a modern természetbúvár, másfelől a mitográfus szemszögéből, hanem – még egyet lépve visszafelé – a földi élet keletkezésének a kérdését is felveti, s a maga módján (bár erre a hipotetikus megoldásra ma már egyre többen hajlanak) válaszol rá. És itt kezdődnek a bonyodalmak. Evola elhárítja a feleletet, Hamvas Béla megmarad a metafizikai spekuláció anyagtalan szintjén. Várkonyi azonban sokkal materialisztikusabb gondolkodó, mint a róla elterjedt legendák alapján hinnénk. Neki mindig szüksége volt „anyag”-ra, még akkor is, amikor ez az anyag történetesen a tiszta szellem volt, vagy akárcsak a szellem primátusát vallotta. Jellemző, hogy lehetőség szerint került a „természetfölötti” szót, és szívesebben mondott „érzékfölötti”-t. Alapjában véve monista volt, de olyan monista, aki ennek a világnézetnek egyik szembenálló irányzatát sem fogadta el teljesen igaznak, s főleg az anyag és a szellem klasszikus meghatározása ellen tiltakozott. Az egyedüli létezőt definiálhatatlannak tartotta, s amikor a dualizmus hagyományos nyelvén szól, ahhoz az asztronómushoz hasonlít, aki az égitestek felkeieséről és lenyugvásáról beszél, holott jól tudja, hogy valójában csak a Föld fordult el vele.

Azzal, hogy nem pusztán elvi-filozófiai állásfoglalását fejt ki, hanem egyszerre több modern szaktudomány konkrét vagy látszateredményekkel megerősített területére is behatol, könyvének legvitathatóbb és legsebezhetőbb tételeit formulázza meg Várkonyi. Az evolúció elméletéről van szó, melyet így vagy úgy ma már nagyjából mindenki elfogad. Mivel a mítoszok valóban nem tudnak az ember állati származásáról, ellenkezőleg, egy isteni Lény teremtményéről beszélnek, s inkább az istenek világával tartanak rokonságot, olyan természetességgel és egyöntetűséggel, amiben nyomát sem találjuk valamiféle nagyzási hóbortnak vagy utólagos családfa-szerkesztési kísérletnek, logikusnak tetszhetik, hogy *Az elveszett Paradicsom* írója, aki a mítoszok igazsága mellett tör lándzsát, maga sem gondolkozhatik másként. Ez azonban még mindig nem magyarázza meg egészen azt a heves ellenszenvet, amivel az evolúció teóriájával, egyáltalán mindenfajta evolúciós elgondolással szemben viselkedik. Tökéletesen érthető, hogy az a Várkonyi Nándor, aki könyvének írása közben már a tetralógia befejező részének, *Az ötödik embernek* a koncepcióját, az emberi szellem és erkölcs általános és végső hanyatlásának lesújtó „fejlődés”-rajzát forgatta elméjében, mélységesen idegenkedett még az élővilág létrejöttének evolúciós magyarázatától is. De alighanem komoly hiba volt egy szükségszerű természeti folyamatnak (az ember testszerinti származásának) és az emberi nem talán éppily szükségszerű romlásának pusztán formai okokból való összekeverése, s az utóbbinak tagadhatatlan

ténye alapján az előbbinek egyértelmű elutasítása. Nem is maradnak el a következmények: Várkonyi jószerével csak cáfol, de a konkrét, nemleges argumentumok után adós marad a hasonlóan konkrét érvekkel, melyek ugyanilyen meggyőzően bizonyítanak egy pozitív ellenteória igazságát, vagy legalább valószínűségét.

Azok az érvek és kétségtelen tények, melyeket a fejlődésméлет ellenében felsorakoztat, zömükben egyáltalán nem újkeletűek: rögtön Darwin úttörő munkájának megjelenése után ugyanezeket szegeztek szembe vele azok, akik tüstént észrevették az elmélet hiányosságait, a teoretikus építmény tátongó réseit, kronológiai önkényességeit, fellelhetetlen empirikus bizonyítékait és biztosítékait, az ellentmondó jelenségek garmadájáról nem szólva. Darwin azonban éppen a kellő időben lépett fel, és hamarosan kiderült, hogy elmélete nem csupán időszerű természettudományos, hanem társadalmi-világnézeti igényeket is kielégített, s a harc ezért kettőzött lendülettel bontakozott ki hívei és ellenfelei között. Ez a máig tartó háborúskodás nem tartozik a tudománytörténet legépületesebb fejezetei közé. Az elmélet pártján álló tudósok fölényesködő gőgje és lényegében szellemellenes magatartása csapott össze az értetlenkedő, nem ritkán bigott és a legalacsonyabb gúny fegyvereit is szívesen forgató ellentábor mindinkább defenzívába szoruló hadával. Darwinista részről elkezdődött, és ma is folyik az „átmeneti alak” elszánt keresése, meglehetősen kevés sikerrel. A higgadtabbak egyre több korrekciót javasoltak, közvetett megoldásokat ajánlottak, lazították a kezdetben szorosnak vélt kapcsolatokat, s ma már mind távolibb (földtörténeti) korokba helyezik az embertörzs megjelenését.

A legtöbb tévedést és félreértést az okozta, hogy az ortodox darwinizmus követői foggal-körömmel ragaszkodtak az egyenesvonalú és megszakítatlan fejlődéshez. Holott evolúció és involúció, győztes térhódítás és elsatnyulás, aránylag zavartalan virulencia és váratlan kataklizmák betörése, előre nem látható vég és látszólag előzmények nélkül felbukkanó kezdet (folytatás?) bonyolult együttesében vizsgálható csak a fejlődés, mely – főleg az ember esetében – nem jelent föltétlenül haladást is. Kissé furcsa, hogy a mutáció legigazabbnak tűnő teóriáját, mely iránt jóval több megértést tanúsít, Várkonyi elkülöníthetőnek véli a korszerűen és elfogulatlanul értelmezett evolúciótól, mintha a mutáció azt akarná mondani, hogy rejtélyes úton módon a semmiből lesz valami. De a mutáció nem az evolúció tagadása, hanem a szemmel nyomon kísérhető, töretlen fejlődés helyett meglepőnek ható, új változatot, esetleg valamely korábbinál magasabbrendűt, mindenesetre bonyolultabbat hoz létre. A „hogyan”-ra ez idő szerint nincs válasz, kérdés, lesz-e valaha is. Az élet faggathatja önmagát (mást sem tesz), de nem válaszolhat önmaga. Amíg mi lázasan kutatunk, a természet csendben működik. Teremtményei vagyunk valamennyien, kíváncsi gyermekek, de szülőanyánk nem árulja el „titkait”. Hogyan is árulhatná el, ha nincsnek titkai? Ilyenek csak tudatosan gondolkodó és cselekvő lénynek lehetnek, márpedig „ő” – a természet – a tudatosságot nekünk tartotta fenn, ránk bízta, mit kezdünk vele. De a tudatosság nem azonos a tudással.

A mutációkkal tovahaladó evolúció elfogadása, úgy tűnik, sokszor csupán vérmérséklet dolga. A Leibniz-féle közismert tételt: „natura non facit saltus”, mindig is csak a rokon mentalitás tette magáévá. Mint például az egyensúly és a rend ideálját valló Goethe, aki végig kitartott a neptunikus hipotézis mellett a plutonikkussal szemben, s Alexander v. Humboldt iránt érzett nagyrabecsülése ellenére kételkedő fejcsoválással fogadta ennek vulkánikus téziseit. Az ellenkezőre példa a nagy George Cuvier, aki konokul tagadta az evolúciót, és mert föltöbbébb indultatos természet volt, mondhatni alkati kényszerből folyamodott a kataklizma-elmélethez, csakhogy megmagyarázza a tagadhatatlan tényeket. A Bibliát oly sokra becsülő Várkonyinak észre kellett volna vennie, hogy a Genézis 1–2. elbeszélése szintén evolucionista. A mítikus köntös lehántása után szabályszerű – még hozzá „modern” – fejlődési sorrend tárul elénk; de mert a mutáció elfedi a folyamatok mélyén, rejtekben munkáló erőket, mindig csak a végeredményt regisztrálja, s a vallásos világkép szellemében minden kritikus fordulat egy személyes isten személyes-cselekvő aktusaként fog fel. A Biblia azonban – s ez már a mítikus gondolkodás gyengülésére utal – oly mértékben antropomorfizálja mind a teremtés művét, mind a Paradicsomban (a leg-

ősibb állapotban) lejátsszódó eseményeket, hogy a továbbiakban, egészen a legújabb időkig, semmi nehézséget nem jelentett ezeknek a szövegeknek szó szerinti, racionalista értelmezése. De hogy az evolúció gondolata egyrészt mennyire nem újkeletű, másrészt milyen jól megfér a theisztikus-keresztény felfogással, arra már a korai kereszténység egyik legnagyobb alakja, Szent Ágoston a példa: nála tűnik fel először a teremtő Isten úgy, mint Első Mozgató, aki a végtelen világ időben kifejlődő minden változatát, az embert is, eleve beoltotta a természet rendjébe. Vagy hivatkozhatnánk Aquinói Szt. Tamásra, aki az averroista filozófia integrálása céljából azt mondja, hogy Isten öröktől fogva, (!) örökké teremti a világot. P. Teilhard de Chardin tehát egyáltalán nem szűkölködik neves elődökben, s a sor alighanem folytatni fog.

Jobb nyomokon jár, s helyesebb irányban tapogatódzik Várkonyi Nándor, amikor Lakhovsky teóriájának bő ismertetése végén a földi élet keletkezésének a problémáját, ill. annak lehetséges megoldását nem korlátozza csupán a Földre, hanem más, kozmikus erőknek is döntő szerepet juttat. Mert ha az evolúció hipotézisét a részletkérdések vitathatósága ellenére *posztulátumnak* kell neveznünk, ugyanilyen szükségszerű követelménynek minősíthető az a száz oldalról megtámasztott feltevés is, hogy a Föld nem valami érzéketlen és izolált égitest az univerzumban, hanem – ami főleg az élet általunk ismert formáit illeti – szerves középpontja távolabbról és közelebből ható, kozmikus erőknek. Ez nem „badarság” (mint Vekerdi László mondja utószavában), hanem mindennapos tapasztalat, amire a nyakig begombolkozott Tudomány is kezd végre felfigyelni. Apropos, a tudomány és a tudományosság.

Várkonyi Nándor munkái ellen mindig az volt a fő kifogás, hogy nem tudományosak. Ezt oly sűrűn hangoztatták, hogy olykor már maga is elhitte. Holott művei sosem a tudományt, hanem legföljebb a tudósokat és az ő céhbeli gyanakvásukat sértették. Babona, hogy van par excellence haladó tudomány. A tudósok között éppúgy találhatók haladó és konzervatív elmék, mint az élet bármely más területén. Az intézményes formákba tömörült tudományosság pedig mindig eleve konzervatív. Új ideákat és felismeréseket csupán azoktól a tagjaitól fogad el kénytelen-kelletlen, akik először tagok, és csak azután újítók. Sokszor még az ilyenektől sem. A laikus abban a naív hiedelemben él, hogy tudományos kérdések igazsága tekintetében a tények a meghatározók. De már az ókori görög mondás leszögezi, hogy nem a dolgok, hanem a dolgokról alkotott vélemények irányítják az emberek gondolkodását. S hogy milyen véleményük legyen az embereknek a dolgokról (a tagadhatatlan tényekről), a tudomány írja elő. De a (hivatalos) tudomány sem egységes, minden időben vannak uralkodó irányzatai, melyek a mindenkor elfogadott vagy (rosszabb esetben) kikényszerített szemléletmódhoz igazodnak, s vezérképviselői döntik el, mi tudományos és mi nem az. Már az ún. egzakt tudományágakban is napirenden vannak a konfliktusok, azokban pedig, melyekben a szemléletmód a tudományosság meghatározó kritériuma (mint például a mitoszkatásban és -magyarázatban), a ma is többségben lévő 19. századi elmék rendre elutasítják a szó fentebb kifejtett értelmében korszerűen gondolkodókat. És a világ még a mai tekintélyromboló korban is ösztönszerűen a tekintélyek szavára hallgat. Sorolhatta Várkonyi Nándor százszámra a tényeket, élhetett a legkifogástalanabb bizonyító eljárásokkal, végezhetette munkáját a legkorrektebb módszerességgel, más szóval eleget tehetett a tudományosság összes formális követelményének, nonkonformista gondolkodása eleve alkalmatlanná tette a tudósi cím elnyerésére. Ráadásul munkáit sem jelentethette meg, vagy csak kis részükben és nagysokára, s ezért a tárgyilagosságot, a komoly és sokoldalú bírálat helyett egyfelől a tájékozatlan lelkesedés, másfelől a gőgös lenézés lett az osztályrésze. Ez a bánásmód még egy jóhiszemű, kisstilű műkedvelőt is joggal sérthetne, Várkonyi Nándor azonban nagyformátumú, lelkiismeretes kutató és rendszerező volt. Nem gúnyt, nem kuncogással vegyes tiszteletet, hanem értést és méltánylást érdemel.

Az *elveszett Paradicsom* nagyobb részében a régi embernek azokat a mitoszait tárgyalja, melyeket eredeti, ősi állapotukról és annak elvesztéséről őriznek a földkerekség népei. Ez szó szerint értendő, mert Várkonyi valóban földkörüli utat tesz,

hogy felkutassa, összehasonlítsa, rendszerezze és értelmezze ennek a monumentális szellemi hagyatéknak a maradványait. Persze nem hiánytalanul, mert a teljes anyag vaskos köteteket töltene meg, de mindenképp a legfontosabbakat és „irodalmi” tekintetben is kiemelkedőket. A mitológiákat a racionalizmus és empirizmus útját választó, újkori európai tudomány egészen a 20. század elejéig a régi ember alapvető tudatlanságával, féktelenül csapongó képzeletével, babonás félelmeivel és mesélő kedvével magyarázta. Ez a tudomány nem is látta értelmét annak, hogy különbséget tegyen az eredeti formák grandiózus, lényegretörő drámaisága és a kései korok agyoncicomázó, humanizáló vagy éppen ironikus-játékos időtöltése között. Gyökeres fordulatot csak a 20. század hozott, de ehhez a szemléletmód gyökeres megváltozására volt szükség. Annak felismerése, hogy Európa nem a világ közepe, s főleg a 19. század a maga kétségtelen, de teljesen egyoldalú anyagi-civilizációs eredményeivel, technikai forradalmával, politikai és kulturális imperializmusával soha nem látott válságokat idézett elő elsősorban ennek a civilizációnak a szülőföldjén, párhuzamosan haladt a világ politikai és társadalmi átrendeződésével, mindenekelőtt pedig a pusztulásba döntő ideáloktól való elfordulással. Márpedig valahányszor leértékelünk valamit, szükségszerűen felértékeljük annak ellenlábását. Ez történt többek közt a mitikus gondolkodással és a „primitív”-nek tartott régi ember szimbólumokban és átfogó mitológéimokban gazdag, szintetikus világképével. *Az elveszett Paradicsom* szervesen illeszkedik ebbe a nagyszabású, szemlélet- és kultúraformáló folyamatba, melynek tudományos megalapozottságát és korrekt módszereit csak a vonhatja kétségbe, aki mesterséges és öncsonkító korlátok közé szorítja a tudomány fogalmát. Vekerdi László sajnálkozva jelenti ki, hogy a mítosz és a modern tudomány összeegyeztetésére irányuló kísérlet heroikus, de eleve kudarcra ítélt vállalkozás. Az elmúlt jó félszázad eredményei azonban nem ezt igazolják. Magától értetődik, hogy minden tudománynak saját metodikára van szüksége. Az anatómia módszertana nem alkalmazható a csillagászatban, a matematikáé a botanikában. Minden azon fordul meg, értjük-e a mítoszok rég elfelejtett nyelvét, megalkotóinak képlátó gondolkodását, komolyan vesszük-e az emberiség egykori kollektív-intuitív adományát, közvetlen megismerésre képesítő adottságait. Ha igen, ha le tudjuk fordítani a mi fogalmi-racionális, modern-természettudományos vagy történeti nyelvünkre, akkor majd kiderül, hogy a nagy mítoszok, arányaikban és időtlen felismeréseikben, legalábbis egyenrangúak a mi egymást váltogató, induktív módszerre alapozott hipotéziseinkkel. Ki fog derülni, mint számos esetben máris kiderült, hogy az egészen új egyre inkább fedi az egészen régit, sőt a jövő legmeglepőbb felfedezése éppen az lesz, hogy a modern tudomány hosszú kitérő után, mint egy kör kezdő- és végpontján, a maga ezakt eszközeivel ismét visszatér a kezdetekhez. Akkor majd létrejöhet és kézzelfoghatóvá válik a *coincidentia oppositorum*.

A látszólagos ellentéteknek ehhez a jövőbeni találkozásához nyújt méreteiben is imponáló anyagot *Az elveszett Paradicsom*. Egyelőre több az értékelésre váró ismeretanyag benne, mint a föltétlenül meggyőző, konkrét bizonyíték. Erre a könyvre is áll, amit Rohrbach, korunk egyik legkiválóbb fizikusa és filozófusa mond: elég sötét van még ahhoz, hogy aki nem akar látni, ne lásson, de elég világos van már ahhoz, hogy aki látni akar, az lásson. S még valamit: gyakori, fontosnak hitt kitérőink ellenére mindvégig magáról a könyvről beszéltünk. Egy rövid terjedelmű, kritikai írásnak egyébként sem az a feladata, hogy hosszadalmas és vázlatosságukban elégtelen tartalmi kivonatokkal legyen olvasója terhére, hanem egy nem titkoltan polemikus céllal is írott munka elsősorban szintén hasonló tárgyalást kíván. Arra való maga a könyv, hogy az érdemi érdeklődést kielégítse. Lehet, hogy több olvasó nem találja majd eléggé objektívnek, azaz hiányolja az ellentétes nézetek kellő számú és súlyú figyelembevételét. De képtelenség volna felrónunk Várkonyinak, hogy mindig a saját igazát támogató érveket részesíti előnyben. Az a hivatásos tudós vesse rá ezért az első követ, aki nem ugyanígy jár el, amikor új ideákkal áll elő. Élénk, nemegyszer ad hominem szóló előadását sem kifogásolhatjuk, mert a meglevenítő tehetség egyáltalán nem ellensége az igazságnak. Mint ahogy megfordítva, például Kodolányi János nagy, mitikus tárgyú regényeiben is több a tudományos szempont-

ból sem érdektelen, új távlatokat nyitó erudíciós anyag, mint akárhány óvatosan megírt szakmunkában.

Általában nem szokás az effajta könyvek utószavaival foglalkozni, most azonban pár mondat erejéig kivételt kell tennünk. Abba már beletörődtünk, hogy bizonyos „problematicus” könyvek elő- vagy utószavában nemcsak vitatják az író szavahihetőségét, hanem valósággal óvnak tőle, s majdhogynem lebeszélnek az olvasásról. Ehhez a könyvhöz Vekerdi László, az ismert és kiválóan képzett tudománytörténész írt utószót. Joga volt ahhoz, hogy a maga – és nemcsak a maga – nézetét szembe-szegezze Várkonyiével. Úgyszólván semmilyen tekintetben nem ért egyet vele, s végül nem tudja mással menteni, csak azzal, hogy a „mesé”-nek is megvan a létjogosultsága. Véleményével nem akarunk perbe szállni, az előbbieken mondtak egy részét úgyis neki szántuk feleletként. Valamit azonban még föltétlenül tisztáznunk kell. Nem tagadó álláspontját nehezményezzük, hanem azt a módot, ahogy Várkonyi munkáját kiutasítja a komolyan vehető dolgok birodalmából. „Badarság”, „csacs-kaság” és egy sereg más, enyhén szólva sértő kifejezés bőségesen ömlik tollából. Azt sem hagyhatjuk szó nélkül, hogy többünk fiatalon és tragikusan elhunyt, zseniális barátját, aki melleleg képzett orvos és biológus volt, egyszerűen a „derék Kis Bagoly Rezső”-ként emlegetse, s az ő biológiai relativitáselméletét közönséges ostobaságnak nevezze, anélkül, hogy egyetlen szóval is cáfolná. Azután: nemcsak a kívülállók fosztogatják illetéktelen kézzel a tudományok kincsesárát (mint mondja), hanem a tudományok is folyamatosan integrálják, vagy még inkább *reintegrálják* magukba a korábban obskurusnak bélyegzett és tudománytalannak minősített, de bizonyított megfigyeléseket. És egyáltalán, feltéve, hogy Várkonyi munkája soha nem találna kegyelemre az igazi tudomány világában (amit köteve hiszünk), megfontolásra ajánljuk a nálunk még ma is szent borzadállyal emlegetett O. Spengler egy köbe vésendő megállapítását (az *Untergang des Abendlandes*ben): az ilyen természetű művek értékét nem az dönti el, hogy minden részükben helytálló-e, hanem az, hogy mélyek vagy laposak-e. Várkonyi könyve mély és főleg *magasba mutató* könyv. A századok óta jobbra csak horizontálisan terjeszkedő és gyarapodó tudomány mellett most ismét itt van egy mű, mely *az emberi univerzum vertikálisára hívja fel a figyelmet*, arra, milyen viszonyban van ez a lény a mélységekkel és a magasságokkal.

Vekerdi László, ahogy tanulmányából kivehető, vonzódik Novalishoz, a *Heinrich von Ofterdingen*ből még idéz is. Hadd idézzük mi is e gyönyörű regénytöredék egy verses betétyének legalább néhány sorát:

*Wenn nicht mehr Zahlen und Figuren
Sind Schlüssel aller Kreaturen...
Und man in Märchen und Gedichten
Erkennt die wahren Weltgeschichten,
Dann fliegt vor einem geheimen Wort
Das ganze verkehrte Wesen fort.*

*(Ha majd nem a szám lesz a lényeg
S nem ábrákra nyílnak a lények...
ha mesében, versben találják
a föld örök históriáját,
akkor egy rejtett szó elég,
s visszafordul a terdeség.*

Márton László fordítása)

Mihalik Zsolt válogatásáról elmondható, hogy jobban, áttekinthetőbben és a vezérgondolat hívebb megőrzésével nem lehetett volna ezt az igen nehéz feladatot megoldani. Elismerés illeti Tüskés Tibort, aki napvilágra segítette ezt a könyvet. Bár minél többen vennék hasznát. (*Pannónia Könyvek*, 1988)

SZÁNTÓ TIBOR ÉS A DUNÁNTÚL

Az emlék bizonytalan, az évszámok is összerosódnak. A rövidlátók tétovaságával lépked a pécsi utcán, valahol találkozunk és semmitmondó közhelyeket váltunk. Ebben az időben az egyik pesti lap tudósítója volt, főleg rendőri híreket gyűjtött. Majd változik a kép, Kaposvárott tűnik fel – ez mindenképp 1949 őszén történt –, ekkor már mint a *Dunántúli Napló* munkatársa, de most sem tudom, hol találkozhattunk először. Szántó Tibor egyszerűen volt, s magától értetődött, hogy egyszer csak megjelenik Kaposvárott, életem egészen átmeneti színhelyén. Futó találkozásainknak nem volt jelentőségük, nem is lehetett, Szántó a teljes ismeretlenségből lépett ki, nem volt jelen Várkonyi Nándor baráti körének névsorolvasásán, később sem, amikor a lefejezett *Sorsunk* után az „első” *Dunántúl* próbálta rendezni az írók sorait. Reménytelen kísérlet volt, mert minden leírt szó mögött Révai kíméletlen árnya komorlott, a *Szabad Nép* taglója ekkor már Weöresre éppúgy lesújtott, mint a burzsoá áltudósnak bélyegzett Várkonyira, s ezzel Pécs irodalmi szerepe meg is szűnt egyelőre.

Ebben a temetői csendben tűnt fel Szántó Tibor. 1952-ben vagyunk, 24 éves, nincs rangja, tekintélye, múltját nem félmjelzik művek, ő azonban elhatározza, hogy folyóiratot fog szerkeszteni, megalakítja a Dél-dunántúli Írócsoporthoz, megteremti a pécsi könyvkiadást. Mindenki gyanakodva figyeli buzgalmát, az első benyomások kifejezetten kedvezőtlenek, egyébként is a gyanú évada ez, Szántó pedig éppúgy lehet beépített ember, mint naiv álmodozó. Pedig tiszta szándék vezette, én is tapasztalhattam, amikor nem sokkal később ismét találkoztunk. Mert nekem is üzent, mint annyi másnak, hogy itt van a folyóirat, szabad a vásár.

A gyanakvás felhője lassan oszlott, de már az első számban ott volt Bárdosi Németh János, Csorba Győző, majd Kardos Tibor, Pákolitz István, Zsikó Gyula. 1953-ban már Takáts Gyula is szerepelt, itt bukkant fel először Kalász Márton, Bertók László, Gáll István neve, megszólalhatott Várkonyi Nándor, Kodolányi János, Kerényi Grácia is. Nem teljes névsor, csak azt akarom érzékeltetni vele, hogy az ifjú szerkesztő megpróbált az irodalom egészében gondolkodni, ami ebben az időben valóságos hőstettségnek számított.

Az adatok részletesen olvashatók abban az emléket szőlítő kötetben, amit filológiai tájékozottsággal, tudós lelkiismerettel szerkesztett Tüskés Tibor. De egyelőre még Szántó Tiborról szeretnék szólni. Az ismeretlenségből lépett elő, pontosabban a vidéki újságírás kétes félhomályából, s az is bizonyos, hogy nem volt különösebben művelt, azt hiszem, nyelveket sem tudott. Tisztességes dolgokat írt, de nem volt kiemelkedő kezdő, olyan, akitől elég elolvasni néhány sistergősen eleven bekezdést; ezt valószínűleg maga is tudta. A folyóiratban, melynek élén a neve állt, talán ezért is engedett inkább előre másokat, mert az olyan novella is, mint a *Kötélhúzás*, inkább csak sejtette lassan érő tehetségét, aminek körvonalait a *Triciklin* című kötet rajzolta ki igazán.

A jó prózaíró mindig lassan érik, az irodalomtörténet is ezt példázza, Szántó Tibor pedig a *Dunántúl* megszűnésekor is innen volt a harmincon. Mi volt a titka? Némi pátosszal azt mondanám, a felismert felelősségtudat. Naiv szentek vágnak a világnak ilyen ártatlan elszántsággal. Mert hódítani akart, meghódítani az elárult irodalmat, visszaszerezni becsületét, lehetőséget teremteni minden tehetségnek. 1952-ben vagyunk, az égbolton súlyos felhők, a szematizmus egyelőre kötelező tananyag, ami az ifjú szerkesztőt is kísérti, amint azt két rovat, az „Új Dunántúl” és a „Műsor” példázza is, jó néhány verssel, novellával együtt. De könnyelműen íté-

nénk, ha több mint három évtized távolából ezt rónánk fel, mert fontosabb ennél, hogy a folyóirat egyre határozottabb arcélt kapott, látóköre tágult, mind egyetemesebb lett. Már a beköszöntő szám is sok mindenre figyelmeztet: kötelező penzumként kritikát írat a *Magyar írók Rákosi Mátyásról* című antológiáról, amit jelzővel sem érdemes illetni, de itt található Csorba Győző Faust-fordításának egy részlete is, határozott ellenpontként, az utolsó szám pedig tisztos névsor: itt van Keresztury Dezső, Kassák Lajos, Mátyás Iván, Tűz Tamás, sőt Sinkó Ervin is, Szántó Tibor elbeszélése, a *Bezières-i lehetetlenségek* pedig már őt magát is teljes fegyverzetben mutatja.

A szándék íve Csorba Győző Goethéjétől Kassáig, Tűz Tamásig, Sinkóig, biztosan érzékelteti azt a tudatos koncepciót, ami Szántót vezette, midőn érintkezési pontokat keresett világirodalmi értékek és a jelen legjobb törekvései között. Közben Szántó is együtt nőtt folyóiratával; az öt évfolyam húsz száma, ha egymás mellé állítjuk őket, folyamatos emelkedést mutat. A szerkesztő egyre tisztábban látja a célt, az író látóköre tágul, eszközei finomodnak, ami a két novelláskötet, a *Triciklin* és a *Bezières-i lehetetlenségek* közötti alig két esztendő alatt is lemérhető. Ezalatt maga is változott, derűsebb lett, elveiben biztosabb, s ezen az sem változtatott, hogy családi élete elakadt. Fáradhatatlanul szervezte az irodalmi életet, s figyelme mindenre kiterjedt. Egyszer panaszkodva mondtam neki, hogy jó lenne utazni egy kicsit, de még Pozsonyig sem jut el az ember. A szigorú határzár lassan enyhült, s még 1956 nyarán is csak meghívó levélre adtak utazási engedélyt, egy alkalomra, természetesen kizárólag szocialista országba. Tibor csak annyit mondott, hogy Bécsbe nem tud útlevelet szerezni, de azt elintézi, hogy elmehessek Pozsonyba. Néhány hét múltán el is küldte a szlovák írószövetség meghívólevelét, s miután lebírtam a határhatalom ellenállását, mely mindenáron valamilyen rokont kért tőlem számon, hosszú idő után először átléphettem a határt.

Ahol tudott, segített, s ahhoz is biztos érzéke volt, hogy melyik ajtón kell kopognia. Visszaemlékezésében joggal vallhatta: „A szerkesztőségi munkában nem érvényesült semmiféle irigység, nem egymás ellenében, vagy a többi rovására akartunk előrébb jutni, – a folyóiratot nem használtuk fel helyezkedésre.”

Magam is tanúsíthatom, mert Szántó Tibor szerkesztői érzéke soha nem hagyta cserben, mindig az irodalom egésze lebegett szeme előtt, s ez a mellőzések és elnémíttatások idején olyan program volt, amire akkor rajta kívül senki nem vállalkozott.

Felmerülhet a kérdés, mennyiben tekinthette a néhány évvel korábban megszüntetett *Sorsunkat* elődnek, követendő példának? Azt hiszem, épp az dicséri jó ítéletét, hogy felismerte a *Sorsunk* történeti szerepét és irodalmi jelentőségét, azonban a szellemi tisztességen kívül semmit nem vett át tőle, mert tudta, a megváltozott korviszonyok új feladatokat hoztak magukkal.

Az eredmény itt van a *Szántó Tibor és a Dunántúl* című kötetben. Tüskés Tibor tudós alaposággal tekinti át az öt évfolyamot, azzal, hogy „értéke ma már irodalomtörténeti mértékkel mérhető”. Mindenképp így van, s ide kívánczok Tüskés Tibor egy másik megállapítása is: „A lehetőségekhez mérten igyekezett elkerülni a sematikus irodalom durva és ártó hatását, sőt országos viszonylatban először sikerült abból kilábolnia.”

De ehhez mindenekelőtt az kellett, hogy szerkesztői gyakorlatából kiiktassa a numerus nullust, ami jó néhány jeles író megpróbált távol tartani az irodalomtól. A *Dunántúl*-ban már 1954-ben megjelent Várkonyi Nándor, Weöres 1955-ben, epigrammái között ott van *Az érzelmes zsarnok* is, s olyan nagyívű versekkel találkozunk, mint 1953-ban Csorba Győzőtől a *Testi háború*, vagy Weörestől *Az elveszített napernyő*. Aki azokban az években próbáltak élni és írni, jól tudják, hogy ez nem csekélység, s hozzá kell tennem, Szántó nem hagyta magára szerzőit, ha kellett, ki is állt értük. Időnként valóban szükség volt erre, mert a sematizmus utóvédharcaiban az „elhajlás” vádjának – ami azt jelentette, hogy az illető nem illett bele a pragmatizmus napi gyakorlatába – mindenki ki volt téve. Az ilyen vád nem volt veszélytelen. Amikor Németh László igazán ártatlan egyfelvonásosa, a *Petőfi Mező-*

berényben megjelent, a felháborodott Bóka László a *Szabad Nép*ben rögtön rendőrért kiáltott, s csak Illyés bölcs szava tudta lecsillapítani a pohárnyi vízben kavart vihart. Szántó jótékony segítségét magam is tapasztaltam, amikor néhány sornyi, ma már figyelemre is alig érdemes sóhajomat úgy támadták, mintha ez lett volna minden bajunk kizárólagos oka.

Szántó Tibor ma is rejtély számomra. Hiányzott belőle minden politikai praktika, elméleti megfontolások sem foglalkoztatták különösebben, elfogulatlansága és biztos ösztöne vezette, miközben maga is állandóan emelkedett. Nem volt benne több hiúság, mint amennyi elfogadható attól, aki hisz munkájában; a beérkezetség hivaikodó öröme helyett a magára rótt feladat kötelmében élt, s mindig tudta, milyen új földrészt kell még meghódítania.

Tüskés Tibor repertóriuma 621 címet sorol fel: ez a *Dunántúl* öt évfolyamának termése. Ide tartozik még a *Dunántúl* Könyvkiadó, illetve a *Dunántúl*–Magvető kiadásában megjelent könyvek sora, összesen 17 kötet, 1955–1957 között: nem csekélység. Az első Csorba Győző költeménye, az *Ocsudó évek*, az utolsó Várkonyi Nándor Petőfi-könyve, *Az üstökös csóvjaja*. Ő maga csak a *Triciklin* novelláival szerepel, mintegy jelezve, nem voltak előjogai, ő is egy volt a szerzők között. Azok is így emlékeznek rá, akiket Tüskés Tibor megidézt, versben és prózában, Csorba Győző, Galsai Pongrác, Pákolitz István, Gáll István, Vidor Miklós.

„Nemzedékének egyik legkiválóbbika” – írta róla a barát, Galsai Pongrác. Valóban az, de sorsa valamennyinél tragikusabb. Munkái között remeklések is vannak, de a gyengébbeken is érzik a tehetség tollvonása. Ezt tudtuk valamennyien, akik közelében éltünk és számon tartottuk írásait. De Pécs és a Dunántúl a felkészülés időszaka volt csupán, amire az életműnek épülnie kellett volna. Szerencsésebb csillagzat alatt nem is történhetett volna másként, de ekkor közbeszólt a történelem, amelynek megjelenési formái kegyetlenségükben is rendkívül változatosak.

Szántó Tibor esetében egy gátlástalan besúgó testesítette meg a végzetet, egy feljelentővé lett dilettáns, akinek nem közölte kontár írását, s bosszúból feljelentette ellenforradalmi tettekért, ami abban az időben nem volt veszélytelen vád. A börtönben megmutatták neki feljelentője aláírását. Másik vádlóját én is ismertem, Pécs legsötétebb dilettánsa volt. Később mesélték, hogy az árulás átka az árulót is elérte: utolsó éveit néma magányban élte le, mindenkitől elhagyatva, míg végül bűnös lelkét átadta az enyészetnek.

Szántó Tibor sorsán azonban ez nem enyhített. Míg ártatlansága kiderült, a vizsgálati fogság alatt, elveszítette egyébként is gyenge látását, s mint Galsai írja, „1957 novemberében egy másik Szántó Tibor lépett ki a Markó utca télies napfényébe”. Írói pályája nem fejeződött be, „gépesített zárkamagányában” sok minden elkészült, de a lassan beérő tehetségtől várható igazi mű – s ki tudja, mennyi nagy mű – elmerült sötétségének gyehennájában.

A sorsnak volt még egy fintora. 1970 februárjában gyomorfekéllyel operálták, amiben általában nem szoktak meghalni. Ő sem lett volna kivétel. Halálát, mint megállapították, a műtét utáni szívinfark okozta. Negyvenkettedik évében járt.

Nem tudom, az irigy idő mit hagy meg műveiből. Néhány novellát mindenképp, bár napjaink irodalmi túltermelésében ebben sem lehetünk biztosak. Az is kétséges, hogy valóban ez lenne-e méltó ahhoz, akinek pályáját a történelem törte ketté, amelyben időnként a feljelentők is főszerepet kaphatnak. Szántó Tibor, a szerkesztő azonban mindenképp kíméletet érdemel, vagy ennél is többet, halhatatlanságot. A mű árfolyama változhat az időben, Szántó Tibor esetében azonban mindig eleven lesz a magatartás tisztessége, amivel egy gyanakvó korban szerkesztőként tudott hitelt adni a leírt szónak.

Tüskés Tibor most a Pannónia Könyvek sorozatában tiszteleg nemes emléke előtt. Könyve nemcsak Pécs irodalmának fontos dokumentuma, mert arra is választhat, hogy a gondolat az irodalom egyik kétségekkel teli korszakában hogyan kereste a kiutat a kényszerű elzárkózásból. Ez pedig, bármiként ítéljen is a csalfa jövő, mindenképp tett volt, olyan tett, amiért Szántó Tibor mindenkor megérdemli tiszteltünket. (*Pannónia Könyvek*, 1988)

A FILMZENÉRŐL

Weber Kristóf interjúja

WK: – Hogyan kezdődött Bódyval?

VL: – Úgy, hogy megkeresett. Én akkor már elvégeztem a Zeneakadémiát, úgy tudom, ő akkor kezdte a Filmművészeti Főiskolát. Ez a hetvenes évek elején volt, amikor visszajöttem Franciaországból. Egyébként nem tudott semmit rólam, csak – ezt később elmesélte – az tűnt föl neki, ahogyan a Zeneakadémia karzatán hallgattam a koncerteket. Azt hiszem, Victor Mátét ismerte, de különösebben nem voltak zenei kapcsolatai.

WK: – Tehát ez körülbelül *A harmadik* idejében lehetett.

VL: – Igen, és aztán elkezdtünk beszélgetni mindenféléről. Később zenei konzultánsként segítettem a főiskolai vizsgafilmjeiben, például effektusokat csináltam a *Tradicionális kábítószerek* című filmjéhez. Bódy rendszeresen járt ŰZS-koncertekre is, és amikor a BBS-ben megindította a filmnyelvi sorozatot, felmerült, hogy ebbe beszálljak.

WK: – Ennek a filmnyelvi sorozatnak mi volt a lényege?

VL: – Az eredeti koncepció az volt, hogy ezeket a filmkísérleteket más – nem filmes – művészek, illetve művészetek szempontjai szerint csináljuk meg, mintegy újrafogalmazva a film lehetőségeit, részben képzőművészek, részben zenészek segítségével.

WK: – Gyakorlatilag ez az outsiders programja volt.

VL: – Igen, mindenekelőtt Erdély Miklósa, aztán így csinálhatott filmet például Maurer Dóra, Najmányi, Szentjóby és sokan mások. Az Új Zenei Stúdióból Jeney Zoltán.

WK: – Ennek a sorozatnak a kapcsán készítetted az *Aldrin* című filmedet.

VL: – Igen, ennek Bódy volt az operatőre.

WK: – A filmben végül is az történik, hogy Csengery Adrienne tartott hangon egy hírlaptudósítás szövegét recitálja el.

VL: – Igen.

WK: – Az *Aldrin* cím nyilván az űrhajósra utal, aki másodikként szállt le a Holdra.

VL: – Igen, Armstrong volt az első. Valójában, amit ott elénekeltettem, az egy magazincikkből kivágott német szöveg, ahol Aldrin már kikészülve és mint alkoholistája jelenik meg, mert annyira megviselte, hogy ő tizenhat perccel később lépett a Holdra, miközben egész életében mindig az első volt mindenben. Tulajdonképpen ez a semmi kis sajtófecni a film, amit részben leénekelnek, részben pedig kivetítik egy meglehetősen nehezen olvasható formában.

WK: – Ketté van osztva a kép. Bal oldalon van az énekesnő a mikrofonnal, jobb oldalon meg a szöveg, kivetítve, mégpedig szótagonként, amit én nem tudtam követni. Kicsit furcsa volt ez az elosztás, hiszen a szöveget általában az aljára teszik...

VL: – Igen, de itt nem az érthetőség a legfontosabb szempont, hanem az, hogy egy adott információ – ami itt egy szöveg – megjelenítésének milyen közvetlen érzeti hatásai vannak. Tulajdonképpen ez nem is volt semmi más, mint egy teszt arra nézve, hogy egy médium, mint film, hogyan közvetíthet egy teljesen banális információt, tehát éppen ezért magyarul is ki van vetítve. A szöveg teljesen mechanikusan van tördelve, emiatt – bár értelmes szöveg – az összeolvasása meglehetősen nehéz. Minden egyes felvillanásban egy négy-négy betűből álló szó szerepelhet látni a jobb oldali képsívon, nem hogy olyan gyorsan zöngöl a szó a színen, hogy azonnal elolvasható legyen.

WK: – Ezek a részletek szinkronban mozogtak az énekesnő recitálta szöveggel?

VL: – Nem, két különböző lüktetésben ment. A recitálásnak volt egy egyenletes tempója, amit szünetek szakítottak meg. A szünetek viszont úgy épültek a szövegre, hogy nem jelenthettek minden esetben vesszőt vagy pontot, hanem akár szóközi elválasztást is.

WK: – De ez a fajta tagolási processzus sokszor az énekelt szöveg ellen dolgozott.

VL: – Azért alkalmaztam ezt a tagolást, hogy ezáltal a szavaknak a nem közvetlen és a nem fogalmi jelentése sokkal érzhetőbbé váljon.

WK: – Úgy érzem, hogy ennek a kísérleti sorozatnak a produkciói nem igazán futották ki magukat.

VL: – Igen, mivel nem illettek sem a gyártás, sem a forgalmazás kereteibe. Inkább laboratóriumi tesztek voltak ezek bizonyos filmi eljárások kidolgozására. A profi filmesek legtöbbjére számára ez teljesen érthetetlen volt, igazából csak a kulturális elhárítás érdekelt őket irántuk. Az egész vállalkozásnak Bódy volt a motorja, szervezőként, rendezőként egyaránt. Talán jelzi ezeknek a munkáknak a bizonytalan helyzetét az akkori közgondolkodásban, hogy Bódy legradikálisabb etüdjének (*Vadászat kis rókákra*) a kópiája el is vészett... Mégis az a véleményem, hogy az olyan darabok, mint például a *Kentaur*, egyedülálló dokumentumai ennek a kornak.

WK: – Menjünk tovább; a Genet-darabban mi volt a szereped?

VL: – A *Cselédek* tulajdonképpen élő előadás volt, a vizsgafilmet nem én csináltam.

WK: – A színpadi változat zenéje élőben ment?

VL: – Igen, ketten csináltuk Dukay Barnabással.

WK: – Milyen hangszerekre?

VL: – Mindenféle létrákra meg hordókra. A Csiliben adtuk elő, és csak a belépőjegyek után kaptunk pénzt, tehát az előadás teljesen önköltséges volt. A Csili egy viszonylag külterületi művelődési ház, olyan, ahol sok minden található egy hátsó udvaron. Kimentünk az udvarra, körülnéztünk, hogy mi az, ami hangokat ad ki, és azokból szedtük össze az eszközöket. Az előadáson a játéktér volt lent, fent a színpadon meg ez a hangkeltő apparátus, porszívó, nagy benzineskannák, azt hiszem, valahol van egy fénykép róla.

WK: – Ezt az apparátust aztán felhasználtad a *Tradicionális kábítószerünkben*...

VL: – Ott is vettünk fel ilyen hangokat, de nem tudom, hogy ezek a végső változatban szerepeltek-e.

WK: – Ezután jött a *Négy bagatell*...

VL: – ...itt is elsősorban hangzásokat készítettem, nem zenét. Ez valójában igazi közös munka volt, majd folyamatos együttlét, utólag nem is lehet pontosan tudni már, melyik megoldás kitől származik. A film egy részét is a Stúdió próbatermében vették fel, a Rottenbiller utcában. Az *Amerikai anizsban* szintén mint konzultáns működtem közre, például ajánlottam néhány Liszt-darabot.

WK: – A *Csárdás obstiné*-re emlékszem, meg a *Magyar Történelmi Arcképek*-ből valamelyikre...

VL: – A Teleki Lászlóra.

WK: – Később jöttek a videómunkák, például a *Kréta*...

VL: – Abban elég sok zene volt. Maga a produkció viszont majdhogynem improvizáció volt, mivel december közepén derült ki, hogy a tévé négyes stúdiójában január első hetében nem lesz felvétel, lehet dolgozni néhány napig. Lóhalálában fől-vettünk egy csomó zenét, és egy szintetizátorral beköltöztünk a stúdióba. Természetesen utólagos keverés sem volt, minden a helyszínen készült. Egyébként az a benyomásom, hogy túl lett zenésítve. De az egész arra szolgált, hogy egy abszolút klasz-szikus anyag egy szuper mesterséges környezetbe kerüljön.

WK: – Bódynak tulajdonképpen ez volt az első „igazi” videós produkciója. Az itt elhangzó zenéket egyenesen ehhez komponáltad?

VL: – Igen, de az egészre jellemző volt a felemás helyzetből adódó megoldatlanság. Néhány esetben ez kifejezetten szerencsétlenül alakult, például megpróbáltunk egy olyan elváltoztatott szövegmondást használni, aminek a kidolgozására azután már nem maradt idő, úgyhogy ez egyáltalán nem sikerült...

WK: – Jó, akkor ezt ne bolygassuk. Viszont a *Psyché*-ben ezek a dolgok megvalósultak.

VL: – Igen, ez már a *Psyché*-nek egyfajta előzetese volt.

WK: – A *Psyché* zenei sokfélesége első megközelítésben zavart engem.

VL: – A *Psyché*-ben a zenei anyag összeállításának egyik célja az, hogy egyben zenei antológia legyen, ami felöleli azt a korszakot, amiben a történés lejátsszódik, tehát a múlt század tízes éveitől kezdődően a XX. század húszas éveit. Így került bele Beethoven, aztán szerepelnek az első részben reformkori magyar zenék, a második részben pedig már későbbi romantikusok, mint például Brahms, végül a húszas évek amerikai zenéje is megjelenik. Tehát nagyon sok a kész zene, viszont majd mindegyik valamilyen módon manipulált formában. A legegyszerűbb beavatkozás a film végén jelenik meg: Brahms egyik *Intermezzo*-ja, amit egy szabadon futó magnóval vettünk fel, tehát kikapcsoltuk a kvarcvezérlést, és emiatt nyávog, mint egy rossz magnetofon. Nagyobb léptékű manipuláció volt az *Eroica* szimfóniának egy teljesen szintetizált feldolgozása. Vagy a Lanner-keringők, illetve a stájer táncok, melyekből Stravinsky is merített a *Petruskához* témákat, ezek is részben eredeti, részben elektronikusan manipulált formában hangzanak. Szóval sokféle a zenei anyag, többek között az első ismert magyar daljátékból is. (Vidovszky valószínűleg az első magyar operáról beszél, amit *Béla futása* címmel Ruzitska József komponált, egy kassai színtársulat mutatta be 1822-ben, Kolozsvárott. – W.K.) De Rózsavölgyi is szerepel, akit egyébként nagyra tartok, aztán többször fordul elő az egyik Podmaniczky báró dala. Persze olyan zenék, amik bizonyos értelemben teljesen sajátok, ilyen az a jelenet, amiből később a *Nárcisz és Echo* lett.

WK: – Ez az, amit az Uránia moziban vettetek fel?

VL: – Igen, bár ebben is van eredeti anyag, dr. Weiner István *Azok a tyúkok* című világháborús kupléjából.

WK: – Weiner?

VL: – Igen, úgy, mint Leó... A tizes éveknek egy ismert kabarészerzője. A militarista jelenetben is van egy zene, *Gyertek lányok katonának*, szintén eredeti világháborús anyag. Tehát főleg eredeti zenék, amikből időnként csak néhány taktus szólal meg, mint a bécsi városképek alatt a *Nur ist ein' Kaiserstadt*...

WK: – A *Nárcisz és Echo* című operád több tétele is benne van a filmben, amiket aztán a moziban nem találtam...

VL: – Igen, mert a film számára csak az első tizenkét szám készült, a folytatást már később írtam. Egyébként maga a film egész másként él bennem, mint ahogyan a moziban látható, hiszen a teljes anyag tíz óra, sőt azt hiszem, hogy még ennél is több. Most ugyan vetítik már a háromrészes változatot, de az eredeti ennél is sokkal hosszabb, körülbelül tíz óra, ami már egy vágott anyag, tehát nem muszter. Emlékszem, egyszer a felvidéki estély-jelenetet néztük vissza, ami a végleges változatban, azt hiszem, olyan tíz-tizenöt perc lehet; ezt egy teljesen folyamatosan összevágott anyagként néztük, és az egy komplett, egész estés mozi volt. Valójában ez volt ennek a filmnek az igazi dimenziója. A sűrítések és vágások ezeket a nagyon epikus jellegű elemeket hihetetlen módon összetorlasztották és roncstákká.

WK: – A tizórás anyagot már nem lehet restaurálni?

VL: – Nem hinném, mert ez gyakorlatilag olyan költségekkel jár, hogy abból egy másik játékfilmet is le lehetne forgatni.

WK: – Szerintem csak újra kell keverni, és utána megcsinálni a standard kópiát. Nem hiszem, hogy ezt nem lehetne megcsinálni.

VL: – Nem lehet, mert mindent újra kellene összerakni. És ehhez a munkához kell egy rendező is, és ez a rendező már meghalt. És meghalt Pilinszky is, Erdély is, Hajas Tibor is. Arról nem is beszélve, hogy egy tizórás filmet elég nehezen lehet forgalmazni.

WK: – Bódy mégis tizórásra tervezte.

VL: – Bódy is meglehetősen ambivalens helyzetben volt, mivel szerette volna ezt tömegfilmnek elfogadtatni, miközben az ő habitusa és az egész művészi meghatározottsága mégis inkább az experimentum felé hajtotta. Ezeket a dolgokat hihetetlen energiával próbálta összeegyeztetni, de ez legfeljebb egy improvizációs szinten oldódhatott meg. Ezért *A kutya éji dala* valószínűleg sokkal érettebb, sokkal sikerültebb, mint a *Psyché*, annak ellenére, hogy mint vállalkozás a *Psyché* sokkal nagyobb lélegzetű.

WK: – Tegyük fel, hogy valaki jelentkezik azzal, hogy neki lenne pár milliója arra, hogy a filmet restaurálni lehessen. Ebben az esetben te szívesen vállalkoznál erre a munkára?

VL: – Nehéz kérdés...

WK: – Ezzel tulajdonképpen azt akarom kérdezni, hogy mennyire része a Vidovszky zenei image-nek ez az egész filmzene-ügy.

VL: – Én tulajdonképpen Bódy Gábor révén kerültem kapcsolatba nemcsak a filmesekkel, hanem főleg a filmnyelvi sorozat kapcsán a képzőművészeti avantgarde-dal is. Valójában a filmzene – abban a vonatkozásban, ahogyan ezt általáno-

san használják – természetesen nem érdekelt. A filmnyelvi sorozat kapcsán azonban úgy tűnt, hogy van mód, lehetőség és igény arra, hogy a zene és a mozgókép szorosabb kapcsolatait megpróbáljuk kialakítani. Erről nem túl hosszán, de írtam is a *Film + Zene = Filmzene?* című kiadványban. Ezek, azt hiszem, megkésett kísérletek voltak, mert bizonyos értelemben a videó megjelenése – ami már csak néhány évet váratott magára – a kérdést teljesen átrendezte. A filmnek az egész gyártási módja, a trükkök, az egyéb beavatkozási lehetőségek és a film karakterének megfelelő zenei eljárások, ezekkel próbáltunk foglalkozni, és szinte még el sem kezdtük ezt a munkát, máris anakronisztikussá vált. Akkoriban nemcsak ezeket a filmeket csináltam, hanem például Háy Ágnes filmjeit is, így az *Egy külön úr naplóját*, aminek a zenéjét kézzel írtam a hangcsíkra.

WK: – Nem zavart, hogy esetleg nem, vagy alig tudod előre, hogy itt milyen hang fog megszólalni?

VL: – Többé-kevésbé azért lehet tudni. Csak tiszta impulzusokkal dolgoztam, és ha meghúztam egy hangot, akkor tudtam, ha ezt dupla sűrűséggel húzom, akkor egy oktávval magasabban fog szólni. Vagy ha lassítom, akkor glissando lesz. Tehát gyakorlatilag ezt elég nagy biztonsággal el lehetett képzelni. Egyébként ez nem saját találmányom, mert a hatvanas években McLaren foglalkozott ilyesmikkel. Egyrészt közvetlenül a filmre festette az animációt, másrészt a hangeffektusokat is így csinálta.

Az ilyen – mondjuk így, hogy hanganimációs – dolgok elsősorban a BBS keretében folytak, ez is ott készült, de másutt is foglalkoztak így filmzenével. Azonban ezekből soha nem született egy olyan összefüggő, összetett rendszer, mint ami a film lehetőségeiből igazán adódik. A mozinak tulajdonképpen az is a tragédiája, hogy borzasztó nagy apparátussal készül, valójában ipari körülmények között. Olyan nagy apparátust mozgat, amit egyetlen alkotó nem is képes minden apró részletében – különösen ilyen forszírozott gyártási körülmények között – áttekinteni. Tehát akkor vagy marad a Tóth János-féle mozi, ahol évekig készül egy-egy snitt és akkor tökéletes, vagy pedig a különféle elemek olyan sokasága – szöveg, zöreje, zene –, hogy töredékesen is hat. A filmnyelvi sorozat filmjeiben éppen egy százszázalékos egybevághóságot kerestünk kép és hang között.

WK: – Nem lelkesít a mai filmesekkel való együttműködés?

VL: – Hát nem, nem nagyon. De nem is hiszem, hogy én különösebben érdekelném őket. Jelenleg a filmek sokkal narratívabbak, sokkal oldottabbak, tehát bizonyos értelemben oldottabb zenét is kívánnak. Nem teszik lehetővé, hogy a zene egy nagyon koncentrált formában jelenjék meg.

WK: – Most Makk Károlynak csinálisz zenét...

VL: – Tóth János keresett meg itt is.

WK: – És *A vörös grófnő*?

VL: – Az egy különleges eset. Kovács András látta a *Nárcisz és Echót*, és éppen ilyen stilizált zenéket keresett. Mivel birtokomban volt Károlyi Mihálynak az egyik keringője, amit ő komponált, úgy gondoltam, hogy ezt a ziccert kihagyni vétek.

Hódolat és üdvözllet

Weöres Sándornak

Weöres Sándor műve mintha magával a költészettel volna azonos. Tematikai társaság egyedülálló. Próteuszi változékonysága immár közmondásos.

Weöresre gondolva önkéntelenül is Mickiewicz megállapítása jut eszembe: a költészet tágassága tekintetében az első a művészetek között.

Weöres – ez a modern alexandriai – nem ismeri a láthatárt lezáró sövényt, amelyről a múlt században Leopardi, fél századunkban pedig Salvatore Quasimodo írt. Nem ismer doktrinér költőiskolákat, amelyekhez hozzáidomítaná költői küldetését – sem időhatárokat, amelyek közé bezárhatná az ősi kínai és indiai művészet vagy akár a régebbi magyar költészet iránti rajongását. A rá jellemző szemléleti tágasság, nyelvi találékonyság és a csodálkozás oly ritka képessége a példaszerű költő szerepére predesztinálja. Pontosan ilyennek látják őt a jelentősebb költők Lengyelországban is. Nem olvasásuk nálunk széles körben, de olyan szöszölői vannak, mint Zbigniew Herbert, olyan nagyszerű fordítója volt, mint Miron Białoszewski és olyan lelkes nagykövete, mint Kerényi Grácia, aki egymagában többet tett irodalmaink érdekében, mint az összes hivatalos intézmény együttvéve. Grácia mindannyiunk számára a hű barátságot jelképezte, azzal a titokzatos érzelmi többlettel együtt, amely jellemző a régi és az új lengyel–magyar kapcsolatokra; és jelképezte azt a hatalmas költői és fordítói munkát, amelyet esztendőök múltán a lengyel PEN Club kitüntetéssel koronázott. Nagyra értékeltük írói jelenlétét és a költészet – az első helyen Weöres művei – iránti rajongását. Abban a szerencsében volt részem, hogy hajdan Budapesten megismerkedhettem Weöres Sándorral és Károlyi Amyval; az otthonukban tett látogatásnak is Grácia volt az ihletője és természetesen résztvevője is. Feleségemmel, Julia Hartwiggal együtt jártam náluk, aki később lefordította Károlyi Amy néhány versét a magyar költészet antológiája számára. Mondanom sem kell, hogy ez az antológia – létrehozói Andrzej Sieroszewski, Csapláros István és Mieczysław Jastrun voltak – hetvenes évek közepén Grácia közreműködésével jelent meg, s hogy Weöres is szerepelt benne. Ugyanúgy, ahogy tizenhárom magyar költő nemrég kiadott antológiájában, amelyet Szczepan Woronowicz és Bohdan Zadura szerkesztettek, s amelyben Weöres műveit Grácia, Miron és Józef Waczkow fordították. Az utóbbi fordításai is sikerültek, a *Nem szándékom*, az *In memoriam* és tucatnyi más vers méltó része a weöresi panorámának.

A lengyel weöresiana fordulópontja azonban a Varsóban 1970-ben kiadott fordításkötet volt, amely huszonnégy verset és három versciklust (*Orbis pictus*, *Profusa*, *Graduale*) tartalmazott Grácia válogatásában és Miron Białoszewski átköltésében.

Azt hiszem, a lengyel költészet nem adhatott nála jobb fordítót Weöresnek; öröndetes, hogy ez a két nagy szellem találkozhatott. Természetesen tudom, hogy számos fonetikai struktúra és népköltészeti allúzió nyelvileg visszaadhatatlan, ezeket csak a magyarul olvasók élvezhetik. Weörest és Białoszewskit azonban egyaránt jellemzi, hogy a szakmai komolyságot költői játékosággal ötvözik. Ezek aránya kettejükénél különböző – szavahihető kritikuskok szerint például Weöresnél különösen erős a profetikus elem – ám ez is bizonyos közös vonás bennük.

Sajnos nem olvashatom magyarul a Weöres által fordított Juliusz Słowackit, Białoszewskit vagy Herbertet. Bizonyára az eredetivel egyenértékű költői teljesítmények ezek. Olvashattam viszont Białoszewski fordításait, ami beavatás volt számomra: egy páratlan vezető égisze alatt léphettem be Weöres világába. E szövegek némelyike a *beszélő* Białoszewskit idézte számomra, és ezúttal nem *olvasásra* szánt versben elhelyezett köznapi beszédfordulatokra gondolok. Időnként – például a *Holdkóros biciklistát* olvasva – az volt a benyomásom, hogy *szavalásra* szánt verset látok. A fordítás műve lett volna ez? Tévedtem volna? Megnyugtató az a tudat, hogy Kerényi Grácia közreműködése az eredeti mű és a fordítás hangzsvilágát olyan közel hozta egymáshoz, amennyire ez csak lehetséges.

Nyilvánvaló, hogy a fentebb említett – a hangzás játékosságát és a ritmizkát érintő – okokból nehéz átültetni olyan verseket, mint a *L'Amour pneumatique* (Kerényi Grácia fordítása) vagy *Fogy a zavaros ital* (Grácia és Miron fordítása). Kép képet hív elő éles vágásokkal – és sejtjük a költőt – de a szikra nem pattan ki, a fordítás befulladás. Ez szerencsére ritkán következik be. Nagyszerűen érvényesülnek viszont a drámai víziók, a modern elégiák, a tágas eposzi freskók: *A Bab el Mandeb-en az „elsüllyedt városok” látomásával*, vándorlásunkkal „a heves ég alatt (balról arab föld, jobbról Afrika)”; *A rejtett ország*, ez a dal a déltengeri Nakai szigetéről; a *Graduale* részletei. Weöres és Białoszewski találkozását a *Nocturne* esetében is példaszerűnek tekinthetjük e két nem mindennapi költő nem mindennapi találkozására nézvést. „Fordítani számunkra annyi, mint társszerzővé válni” – írta egyik levelében René Char. A *Nocturne* éppen az ilyen költői társszerzőség példája, megőrzi a szöveg öniróniáját, távolságtartását, az invenció hamvasságát – és jellegzetes hangvételét.

Azért írtam le mindezt, hogy Weöres Sándorral tudassam hetvenötödik születésnapján: vannak közöttünk is hűséges barátai, akik csodálattal adóz-nak neki.

Elvesztett otthonok

Kabdebó Lóránt interjúja

KL: – Pákolitz István született Pakson, iskoláit Kalocsán végezte, tanított Maglódon és vágya teljesülve szülővárosában, Pakson; – évtizedek óta Pécsen él, az ötvenes évek óta aktív résztvevője a város irodalmi és kulturális életének. Vidéken élni, diákvárosban eszmélkedni, tanítani, dolgozni – akinek ez a sors jut, számomra az otthon fogalma is sajátos kötődést jelenthet. Ha otthonairól beszél, eltűnt világokat idéz fel, de – gondolom – nem múlandó tapasztalatokat is összegezhet. Kérlek, idézd fel azt a világot, amely már megszűnt az időben, és mondd el azokat a tapasztalataidat is, amelyeket ma is érvényesnek tartasz életedben.

PI: – 1919-ben, a forradalom bukása után születtem Pakson a *Virágögyben*, ahogy mondták nálunk a Virág utcát. Innét nagyon sok emlékem nincsen, hiszen három és fél éves koromban átköltöztünk a Hunyadi utcába, egy anyai fél ház örökség következtében. Ugyanis az édesapám másodszor is megházasodott, és ebből a második házasságból valók vagyunk édestestvérek, hárman. Most már csak a nővérem él, a bátyám, a négy féltestvérem is meghalt. Én három és fél éves voltam, de már megházasodott fivéreim voltak; kettő hajós közöttük. Ezeknek is lakni kellett valahol; úgyhogy övük lett édesapám Virág utcai háza, mi pedig átköltöztünk a Hunyadi utcába, ott volt az én gyerekkorom tulajdonképpem. A Virág utcából mi maradt meg mégis? Apám nemcsak harangozó volt, hanem – amíg bírta erővel – kőműves segéd is. Segédlevelét ma is őrzöm, nagyon jó a szakmai minősítése. Házat ugyan nem építhetett: kerítés, pincebolt, kriptajavítás volt a munkája. Egy kerítésre még ma is emlékszem, a Jámor Pál utcában – mert a Petőfi-kortárs Hiador paksi születésű volt, bárha hamar elköltözött is innét –, ha erre járok, eszembe jut, hogy ezt a kerítést még édesapám rakta ki téglából annak idején.

KL: – Te magad is részt vettél a kétkezi munkában?

PI: – Nem. Ma is sajnálom, hogy környezetünkben az a mezétlábas filozófia járta, hogy aki úrnak készül, az ne menjen ki a szőlőbe kapálni, ne vegyen részt a templom takarításában (mert a harangozói státushoz ez is hozzátartozott). Nagyon keserves ma bevallani – de be kell vallani –, hogy sajnos, nagyon sok technikai dologhoz nem értek ebből következően. Csak mellékesen jegyzem meg, volt egy másik legenda is a családban, ezt a bátyám találta ki, és úgy hangzott, hogy a mi famíliánk hatökör a matematikához; mivel pedig utóbb nekem se nagyon ment, hát ebből én is ideológiát kovácsoltam.

Visszatérve udvarunkhoz, apánk mestersége folytán sok foszni-deszka meg kőműves-bak is volt, és hozzánk jónéhány olyan gyerek járt, aki az én akkori szememben már felnőtnek számított. Emlékszem a játéukra, többek között arra, ami nem tudom, hogyan folytatódott, de valami iszonyatos félelem vett erőt rajtam, mert az eleje így hangzott: „Három fekete ember jön, ember jön, király, király biztos.” Ezt Vas István is említi, csak ő úgy tudja, hogy „Mit akar ez az egy ember?” Rettenetesen félttem, de aztán végülis nem jött, nem hogy három fekete ember, hanem egyetlen egy se.

De ha már játékról beszélek, volt egy másik is, a csattanójában a turpisság ma-

radt emlékezetes számomra. Vendégvárás – így hívtuk. A két kőműves-bakot fölállították, közéjük egy vékony deszkát tettek és letakarták lepedővel; amikor ez a történet zajlott, ágyterítővel, amely édesapám első feleségének a hagyatéka volt. Oldalról odatámasztottak egy csibelétrát, amelyen a csibék igyekeznek az óljukba. Sorsházással jelölték ki a „vendéget”, aki tudta körülbelül, hogy mi lesz a sorsa; mindenestre jelképesen bekopogott, a többiek mondták: Isten hozta a kedves vendéget, tessék helyet foglalni! És akkor föl kellett neki menni a tyúklétrán, és leülni az ágyterítővel behúzott deszkára. Igenám, csak hogy a deszkát közben kihúzták, a terítő alá pedig odacsempésztek egy lavór vizet a két bak közé. Így az illető csurom vizes lett. A baj ott volt, hogy a kőműves-bakon egy szeg kiállt, az ágyterítő beleakadt és kettéhasadt. A kár megvolt, elhallgatni nem lehetett; nővérem, aki egyetlen leány lévén a családban, apám kedvence volt (a keresztségben első feleségének nevét, a Terézt nyerte), okosan kitalálta, hogyan adja elő anyámnak a dolgot. Megvárta, amíg Liszka néni átjött édesanyámhoz valami rózsafüzér-ájtatosság ügyében, és ezt az alkalmat használta föl, hogy elmondja, mert tudta, hogy ha vendég van, akkor a cselekmény hordereje is kisebbedik és talán megússzuk komolyabb büntetés nélkül.

És emlékszem egy nagyon szörnyű dologra még. A költözködésből nekem is ki kellett vennem a részemet. Nagybátyám valahol Zalában tanítóskodott. Volt egy sétatotja. Ezt rámbízták, vigyem magammal. Én nagy fityekkel viszem, és a Virág utca sarkán, ahol kanyarodtam volna a Kossuth Lajos utca felé, két suhanc nekemrontott és erőszakkal elvette a sétatotot. Bőgni bögtem, de szembeszállni nem mertem, nagyon kicsi voltam, ők meg elég nagyok. Otthon majdnem kikaptam; miért engedtem, hogy elvegyék.

KL: – Tulajdonképpen itt és ekkor találkoztál először az erőszakkal.

PI: – Ha nem is az erőszakot, de a hatalom birtoklását hamar megtapasztaltam magam is. Amikor apám kőművesmunkát végzett, vagy a szőlőben dolgozott – volt szőlőnk is –, akkor igen sokszor helyettesítettük – főleg a nővéremmel – a templomban. Ebből az következtet, hogy énnékem a gyerekek között parancsnoki tisztem volt, mert harangozni nem jöhetett föl akárki, és ott a toronyban is tisztességesen kellett viselkedniök. Emlékszem, egy – különben – nagyon jó barátomnak előzőleg megígértem, hogy följöhet a föltámadási körmenet alatt. A körmeneteknél lestük, mikor érnek be a templomkapun, és akkor kellett abbahagyni a harangozást, ez külön program volt, nagy tisztesség, ha valaki ekkor följöhetett harangozni. Az utolsó pillanatban azonban valaki heccből kitalálta, hogy mégse engedjük föl ezt a barátomat. Volt ott egy csapóajtó, és amikor a fejével föl akarta tolni, mondtam Koleszárnak, hogy lépjen rá az ajtóra. Mire barátom azt kiabálta nekem: „Te rohadt Zakeus, dögté vóna meg!” Akkor már első elemisták voltunk, tanultunk szemelvényeket a Bibliából, Zakeus történetét is, aki kis termetű ember lévén fölmászott a fára, hogy láthassa Jézust, mert ott a nagy tolongásban a kicsike embert félrelökték. Én is kis-termetű voltam. Megkönyörültem volna rajta, hogyha nem kezd csúfolni, így végülis visszaparancsoltam.

KL: – A hatalommal való visszaélést gyakoroltad tulajdonképpen ezzel.

PI: – Igen, de hát nem ez volt a lényeg a templom körüli dolgaiban. Nagyon sokat váraкоztunk a harangozással a temetéseknél. Ki kellett számítani, hogy mikor érnek ki a háztól – akkor még onnan temettek – a Kálváriára; volt az néha egy órai gyaloglás is. Mivel töltjük a váraкоzási időt? Játszottunk, ha eluntuk, jöttek a stílik. Pakson a templomtér a Bazársor fölött van, mellvéddel, ma már műemlék. A mellvéden kéménynyílások voltak, mert a Bazársoron különböző mesteremberek üzletei kaptak helyet. Észrevettük, hogy a szabóműhelyben tüzelnek, mert vasalásra készültek. Kristofits Jenci vezérletével egy kanna vizet öntöttünk a kéménybe. El lehet képzelni, mi történt a műhelyben! A szabómester bikacsökkel jött föl a térre, mi meg a gyóntatószékekbe bújtunk, így menekültünk meg, mert arra nem is gondolt üldözőnk, hogy a gyóntatószékekben keres menedéket a sok bűdös kölök. De közeli-
sünk most már egy kicsit a költészethez is. *Szeretlángok* – ez volt a címe Bors

József kántortanító könyvének; imádságos könyv volt, szent énekekkel, kóta nélkül. Az énekeket kívülről tudtam, de voltak benne olyan passzusok, amiket a köznép nem énekelt. Várakozás közben ezeket versként olvastam. Egyre jól emlékszem: „Én nemzetem, zsidó népem, te ellened mit vétettem? Tőled halált mért szenvedtem? Fel-lej meg immár énnékem!” Hát persze, hogy olvastam tovább: „Egyiptomból kimentedben nyílást tettem a tengerben. Te mellemet megnyitottad, lándzsával vérem ontottad.” Pontosan tudtam, hogy miről van szó, és gyönyörű szépnek találtam. Meg ott voltak a temetések, a ministrálás. Tulajdonképpen egy drámában vettünk részt, öntudatlanul. A játékban ez folytatódott: kertünk egyik zugában eltemettük mi Széchenyitől kezdve az összes nagyjainkat. És a harangozás: ahhoz bizony ritmusérzék kell. Szükségem is volt erre: ha nem a toronyban harangoztunk, hanem a harangozó-kóruson, ahova a grádicsfordulók likjain jön le a kötél a toronyból; itt, hogyha nem csúsztatja valaki a kezében a kötelet, akkor a föl-lefutó kötél felrántja a malfáját, és jól beveri a fejét. Az ügyetlennek tyúktojás nagyságú daganat lett a fizetése. És mennyit harangoztunk! Még „a főjhők elejbe” is. Bár nem volt szerződésként megszabva, de édesapám úgynevezett „lélekbúzá” szedett a harangozás fejében a módosabb parasztoktól. Őszidőn, amikor már a bor elforrt, meglátogatta apám a gazdákat. Pakson a Fehérvári úton ma is megvannak a préházak (préház-sor), tudniillik a módosabbjánál a préház külön van (van ugyan a háznál is, de nem oda szüretelnek, és a gabonát sem ott tartják). Az évi kenyéradagunkat így szedte össze apám. Nem volt kötelező adni, aki adott, adott, aki nem, nem; viszont ennek fejében elvárták, hogy mindig szóljon a harang, amikor „gyün az üdő”.

KL: – Vers, ritmus – emlited. Mikor írtál először verset?

PI: – Amikor még írni se tudtam. Volt arrafelé egy különben rendes parasztember, aki nagyon sokat dolgozott, de irgalmatlanul be is tudott rügni szombat este, és ilyenkor ortályozva nótázta végig az utcát. Órála mondtam első rigmusomat („Ha Hesz András hazatér berúgva, akkor a Mariska néni kirúgja”), ami nagy tetszést aratott.

KL: – És mikor döntött úgy a család, hogy belőled „úriembert” nevel?

PI: – Féltestvéreim közül kettő hajós volt, egy postaellenőr és egy műbútorasztalos. Ez utóbbi Berlinbe ment vándorasztalosként, majd Párizsba és onnét hazatérve Újpesten nagyon komoly műhelyt teremtett, neobarokk intarziás hálószobák készítésére specializálta magát; énnekem is van egy belőle (amikor megházasodtam, akkor nem tudtam még nála rendelni, csak később, mikor már ideköltöztünk Pécsre). Kisebbik bátyám, az édestestvérem kezdte meg először a kalocsai „kirándulást”, de nagyon keserves körülmények között. Édesapámnak a havi fizetése az ekléziájánál 65 pengő volt, egy externista diáknak a kosztal együtt 40 pengőbe került a kvartély. Mivel ő vastagbetűs kitűnőként végezte az első évet és bekerült az úgynevezett „kisszemináriumba”, ahol ingyen lakást és ellátást kapott, én is mehettam Kalocsára. Ő készítette elő az utamat. „Bögrésdiák” lettem, amolyan ingyenkosztos.

KL: – Hogyan?

PI: – Sokat imádkoztam, hogy egy Pavlákovich Pista nevezetű gyerek a bátyámmal együtt bekerülhessen a kisebb papneveldebe, és én az ő helyébe mehetek dr. Rechner Konrád kanonok úr házához. Az öreg kanonok minden évben három diákembernek adott reggelit, ebédet, vacsorát. Különben ő volt az egyetlen olyan ember, akit meghalni láttam, kiskisgimnazistaként.

KL: – Ezzel vége is lett az ellátásodnak?

PI: – Nem kerültem az utcára, a szakácsnéjának év végéig biztosította a lakást, és én is odajárhattam koszttra. A következő évben kezdődött az a sorozat, amikor polgári családokhoz kerültem. Volt egy listánk, hogy kinél kopoghatunk be, jelentkezni. Rendszerint ahol tutyimutyi kölyök is volt, azt egy kicsit instruálni kellett;

nem volt kötelező, de csináltuk. Sok helyen enélkül is befogadtak étkezni; persze az ilyen kosztadók gondoskodtak arról, hogy a páterek ezt megtudják. Később olvastam József Attila *Curriculum vitae*-jében: „napokat ettem”.

KL: – Török Sándor első regénye egy ilyen diáknak a története.

PI: – Nálunk „bögrésdiák”-nak hívták. Azért volt ilyen kacifántos az elnevezése, mert a studium-idő alatt öttől hétig nem volt szabad kimozdulni az utcára, és ezt nagyon szigorúan ellenőrizték. Nem kollégiumban laktunk, hanem öreg nénikéknél, eléggé zsúfoltan, – petróleumlámpa a szobában, reterát az udvaron, hátul. Régebben délben haza lehetett vinni valamilyen edényben – kislevelekben vagy bögrében – a maradékot, és a diáktanyán megmelegíthette az illető a házinéni engedélyével. A mi időnkben már csak ebéd volt, ahhoz mindjárt mellékeltek a hidegvacsorát. De bögrésdiák nevünk továbbra is megmaradt.

Hát ez az élet eléggé változatos volt. Hirtelenjében néhány példát! Őt esztendőig ebédeltem egy Grosszmann nevezetű zsidó árendásnál. De máig nem tudom, hogy ez az ember miért fogadott egy római katolikus tanítójelöltet a házába.

KL: – A fiát se kellett tanítani?

PI: – Nem, mert nem is volt neki. Azt hiszem, kétszer beszéltem vele mindössze. Tudniillik amikor a családokhoz jártam, vagy a családdal együtt kellett ennem, vagy külön. Ennél a Grosszmann családnál nekem a verandán terítettek. Ők szertartásos ebédet ettek; gyertyák égtek az asztalon; hát hogy festett volna, ha én keresztet vetek, elmondok egy Áve Mariát? Nem feszélyezett semmi, a sült kappant – rengeteg sült kappant ettem! – ott kebeleztem be a verandán. Ugyanez volt a plébánián is, ami viszont nem tetszett.

KL: – Mert az már megalázó volt?

PI: – Mivel csak tanító-jelölt voltam, nem engedtek oda az asztalukhoz. Nem a konyhában ültettek le, hanem külön, a verandán. Sok helyen voltam még: plakátragasztó munkásnál, özvegy parasztasszonynál, gimnáziumi tanárnál, földbirtokosnál és egy kórházi főorvosnál is.

Reggeliről pedig úgy gondoskodott a diák, ahogy éppen tudott. Amikor képzős koromban is ezt az életmódot folytattam, volt egy nagyon kedves lakótársam – ő volt a rangidős, a szobaparancsnok –, édesapja Faddon kis dohánytermelő volt: ő szállította a szűzdohányt. Mi vettük a papírt és sodortuk a füstrudacsot. Ittunk egy pohár vizet, slukkoltunk kettőt-hármat. Amikor megálltunk a Képző bejárata előtt, azt mondta barátom, János: hát akkor mintha megreggeliztünk volna!

KL: – És mikor szoktál le a dohányzásról?

PI: – Harminc év múltán letiltottak az első szívinfarktus idején.

KL: – Gimnáziumban kezdted, és most tanítóképzőről beszélsz. Mi történt?

PI: – Magam sem tudom. Hatodikos koromban... De kezdjük előbből! Mai szóval: hátrányos helyzetű voltam. Azzal a bizonyos apartheid-érzéssel léptem át a gimnázium küszöbét, de páter Ambrus, az osztályfőnökünk elmondta példabeszédét a „hic Rhodus, hic salta” értelmében. Sok egyéb kifogásaim mellett – a jezsuita nevelésnek ezt a részét, hogy nem volt megkülönböztetés, csak dicsérni lehet. Persze, akadt azért kivételezés is, de nagyon ritkán. Az osztály két oszlopa a pun, illetőleg a római tábor volt. Mindkét táboron belül rangok voltak. Páter Ambrus maga irkálta ki a neveket, ki az imperátor, a legátus, a két questor. Ezeket a rangokat írásbelivel vagy szóbeli párbajjal el lehetett érni. A decuriónál kezdtem – ez volt a legkisebb rang – aztán így mentem tovább, és egyszer majdnem legátus is lettem. A közvetlen fölöttem álló státusát meg lehetett pályázni, „kontrázni”, vagy a szomszéd tábort hívtuk ki vetélkedésre. Akkor nem piros pontokat osztogattak, hanem „merenti”-t: kis kartoncetli volt, aranyozott kerettel. Volt három színben: fehérben, zöldben és

pirosban. Volt kis és nagy merenti. Azt hiszem, három piros ért egy római egyest. A nagy merentit át lehetett vinni a páter rectorhoz, kézcsókkal járultunk elé, ő rányomta a bélyegzőt és egy szem savanyúcukrot adott. Mindez rendkívül serkentő erő volt. Így utolértem a többieket, páter Ambrus szisztémájával nem volt semmi baj. Ameddig magam is ambicionáltam.

Csak azt nem értem, a negyedik gimnázium után miért estem egyszerre akkorát! Az ötödikből a hatodikba pótvizsgával jutottam. Matematikából. A Pithagorász-tételt kaptam. Diáknyelven ez volt a „szamarak hídja”.

KL: – A családi átok jelentkezett.

PI: – Új tanárt kaptunk, jó szakember volt, jezsuiták nevelte világi ember, de pedagógiai érzék nélkül. De hát végülis én voltam az oka; ma sem tudom miért, trehány lettem, elhanyagoltam a többi tárgyat is. Pedig kiszolgáltatott helyzetben voltam: jötevőim joggal mondhatták – mondta is egy pár – amikor bejelentettem, átmegyek a képzőbe és szeretném tovább megkapni az ingyencsokit, hogy szó se lehet róla!

KL: – Esetleg már akkor költőnek készültél?

PI: – Verseket ugyan írtam, de azt tudtam, hogy abból meg nem élhetek. Az első versem a Regnumban, a gimnázium házi újságjában jelent meg. A Nagy Regnum a nagydiákoké volt, a Kis Regnum a miénk. Húsz fillérbe került, én azt meg nem vehettem, ha lett volna pénzem, inkább csokoládéra vagy fagylaltra költöttem. Egyszer második vagy harmadikos korunkban a padtársam – hárman ültünk egyben –, Gál Tibi kiteríti a Regnumot, és azt mondja: „a fene egye meg, nem is mondtad, hogy költő vagy”. Lekörmöltem a verset, a prefektúra mellett volt egy postaláda-féle doboz, abba dobtam be. Nem tudtam, hogy közlik. Valamit változtattak is rajta, mire reklamáltam, de azt mondták, örüljek, hogy megjelent. Ekkor találkoztam először a szerkesztői önkénnyel.

Volt a zárdában egy paksi leány, az óvónőképzőbe járt Kalocsán, – jelenleg a feleségem. Tudtam, hogy a Kalocsai Újság jár a Zárdába, és azt is tudtam, hogy ha jár, akkor a lányok elolvassák. Egy kicsit ez is fűtött, amikor meg-megjelentem a redakcióban és benyújtottam egy-egy verset. Honoráriumom a vállveregetés volt. Amikor kimaradtam a hatodikból, akkor avatták Kalocsán Tomori Pál szobrát. Még-hozzá nem is akárki. Akkor én persze még nem tudtam, ki volt a hírhedt Zadravecz István tábori püspök. A Kalocsai Néplap közölte a versemet, Bíró Imre volt osztálytársam szavalta el az ünnepségen; kivezényelték a Gimnáziumot, a Tanítóképzőt, a Zárdát is. Számomra ez volt a fontos.

KL: – És mióta érzed magadat költőnek?

PI: – Diákkoromban volt egy nagyon furcsa sorrendiségem. Három nagy kivánság. Az első, hogy azt a leányt, akinek hét esztendeig udvaroltam, feleségül vehessem. A következő volt, hogy abban az iskolában taníthassak, ahol én is kisdíák voltam.

KL: – Ez mindkettő sikerült is.

PI: – És *harmadjára*, hogy költő legyek. És nem gondoltam arra, hogy fölcseréljem a sorrendiséget. Csak akkor kerültem olyan helyzetbe, hogy a költői hivatás az élre kerüljön, amikor döntenem kellett, hogy egy hívásra hivatalból áthelyezzenek Pécsre. Addig tulajdonképpen csak írogattam. Csábító volt a lehetőség, hiszen Pécsen volt folyóirat, a Dunántúl.

KL: – Még mostani – pécsi – otthonodról: körülötted bontanak, építenek, nem kényszerülsz megválni tőle?

PI: – Nem hiszem, mert a többi, a körülötte levő épületeket, amiket le kellett bontani, lebontották. Két évvel ezelőtt egy alföldi brigád jött, és valami egészen kü-

lönleges módszerrel víztelenítették a falakat. Egyébként amióta itt lakom, már vagy öt-hat esetben szó volt arról, hogy szanálják a házat. Pedig innen nem szeretnék elmenni. Már amikor építették, kinéztem magamnak. A három közül az egyik gyermekem zongorázni tanult; észrevettem, hogy itt se fölöttem, se mellettem, se alattam nem lakik senki, tehát nem zavarok senkit és engem se zavarnak. Most, hogy a Rózsa Ferenc út megépült és a Rákóczi út kereszteződésében vagyunk, most sem zavar túlságosan semmi. A zaj sem. Legföljebb egy valami: ha szirénázó autót hallok. Akkor mindig eszembe jut vagy a bombatámadás, vagy pedig az, hogy engem is így vittek el valamikor, az infarktusaim miatt. És nem szeretném, hogyha erre újfent sor kerülne. Azt viszont hadd említsem meg, hogy a bérházudvari meggyfa gallyát elérem az ablakból.

KL: – Nem annyira otthonaidról, inkább *környezeteidről* beszéltünk. Miért? Számodra mi az otthon?

PI: – A közösségi eszme leglényegét látom benne. És itt nemcsak a családra gondolok, mint a legősibb és a számomra legtermészetesebb életformára. Ott voltak a kis diákközösségek, albérletek öreg néniknél. Volt olyan kalocsai „lakosztályom”, ahol három-négy évig is laktam. Úgyhogy eléggé megismerhettem azt a családot, az életkörülményeiket, küzdelmeiket, amelyekkel menet közben viaskodtak. Ha az otthonról beszélek, nemcsak a biztonságos fészekről van szó, hanem olyan társadalmi problémákról is, amikkel az ember akár kisgyermekként, akár ifjúként vagy felnőttként találkozhatott. Említsem még hirtelenjében első állomáshelyemet, Maglódot? Otthon? Máig is levelezésben vagyok igazgatómmal: Regős Józsefnek hívják, aranydiplomás tanító, ha megjelenik valahol írásom, mindig jelzi, hogy olvasta.

Beállítok Maglódra 1942 szeptemberében a plébánoshoz, mert ő volt az állami iskolában az iskolaszék elnöke. Megkérdezte János bácsi, a plébános úr, hogy hát hol fogok lakni. Mondom: egyelőre sehol, lakásom nincsen, a menyasszonyom Mado-csán vezeti az óvodát, szeretném, hogyha ő is ideköltözne. Azt mondja: hol is végzett, fiaskám? Abban a pillanatban, hogy Kalocsa neve elhangzott – olyan jó neve volt Kalocsának, a diákvárosnak – egy álló hétre odafogadott az öregúr a plébániára. Ez is egyfajta otthon volt. Érezni azt, hogy teljesen idegen környezetben egyszerre, egy név hatására otthon van az ember. Vagy mondjam azt a pozsonyi családot, amelyikkel 1945 márciusában találkoztam otthontalanságom idején? Javitották az őrnaszádunkat, én meg kiléptem a partra, katonaruhában, szuronnyal az oldalamon. Össze-találkozom az utcán egy házaspárral, elkezdünk beszélgetni. Magyarul beszéltek. Meghívtak a lakásukra. Elég tisztességes könyvtáruk volt. Máig sem tudom, mi volt a foglalkozásuk, de egyben egyetértettünk, hogy kaputt, vége a háborúnak. Még háromszor vagy négyszer voltam náluk. Katona voltam, teljesen szabálytalan dolog volt, ők vadidegen emberek, akár fel is jelenthettek volna. Hát ilyen otthonok is voltak.

KL: – Számodra tehát az otthon: kapcsolat.

PI: – A legfontosabb emberi kapcsolat. Amit mindenütt meg lehet teremteni. És nagyon-nagyon kell rá vigyázni.

A Magyar Rádióban 1988. szeptember 5-én elhangzott beszélgetés átdolgozott változata. Szerkesztő Dénes István.

Szerénység és szolgálat

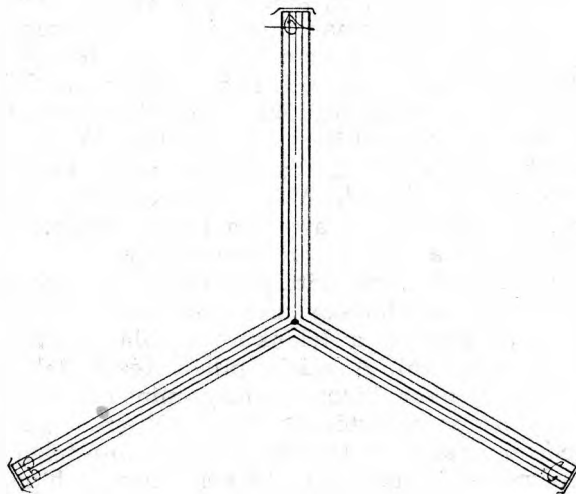
Annak idején – 1960 – Veszprémből Pécs felé autózva a vigasztalanul zuhogó esőben már minden eldőlt. A döntésben egyebek mellett az is közrejátszott, hogy Pécsnek irodalmi folyóirata volt, működött és a hírek szerint megújulás előtt állt. Veszprémben akkor már túl voltunk a búskomorságon. A *Veszprémi Szemlét*, amely nagyjából egy időben született a *Jelenkorral*, vagy valamivel még korábban, már elsirattuk. Folyóiratunk ugyanis a második szám után megszűnt. Kőrmönfontan fogalmazva: betiltattott. Az ok egy Kodolányi-novella volt. A címe: „Az ajtónkat tartjuk zárva”. A különben ártatlan történet egy finn szállodai szobában játszódott, csak hogy a cím volt a bűnös. 1958-ban mindent félre lehetett érteni. Ha úgy akarták. Még egy novella címét is. Az igazságnak tartozom azzal, hogy nem Veszprémben értették félre, hanem Budapesten. Megpróbáltunk valamit vidéken, az elsők között, noha Veszprémben nem volt folyóírat hagyomány, mint Pécsen a *Sorsunk* és a *Dunántúl*, de úgy hittük: Illyés Gyulával, Németh Lászlóval, Kodolányi Jánossal, Tatay Sándorral, a tájhoz kötődő valamennyi íróval közösen szerkeszthetünk egy olyan irodalmi folyóiratot, amely nem vetély-, hanem szolgáló társa lehet bármely magyar folyóiratnak. Fiasco és egyéb személyes kudarcokkal érkeztem meg ama esős napon Pécsre. Hamarosan kiderült, hogy az a hír, miszerint a *Jelenkor* megújulás előtt áll, nem egészen azt fedi, amire én gondoltam. Afféle vidéki puccs volt készülőben, amelyben egyesek nekem is szerepet szántak. Úgy tűnt, nem is csekélyet. Az első főszerkesztő, ne hallgassuk el *Napló*-beli volt kollégánk, Mészáros Ferenc nevét, küszöbön álló leváltása előtt voltak, akik akcióba léptek. Meg akartak nyerni. Csábító lehetőség egy alighogy érkezett számára, én azonban Bertha Bulcsuékhoz húztam. Rövidesen Tüskés Tibor lett a *Jelenkor* főszerkesztője.

Írói pályám lényegében Pécsen kezdődött. Annak az írói időszakomnak három pillére volt. Csorba Győző türelmesen tanító barátsága. Írtam erről az ő hatvanadik születésnapja alkalmával a *Jelenkorban*. Ma is vallom, hogy fontos volt minden szavát megőrizni. A másik pillér Kézdi Balázs lázadó szellemi barátsága. S végül a *Jelenkor*. Bizonyos, hogy mint író sokat köszönhetek a folyóiratnak s egykori szerkesztőinek. Nem voltam ugyan tagja a szerkesztőbizottságnak, oda bejáratos se nagyon, mégis úton-útfélen éreztem, hogy számon tartanak, kedvelnek és segítenek. Tüskés Tiborhoz higgadt, gyanakvás nélküli, egymást becsülő barátság fűzött. Utólag nézve: sokat és bátran cselekedett az írói pályám alakulása érdekében, ezt mélységében és lényegében most tudom csak igazán megítélni, hogy magam is egy irodalmi folyóirat szerkesztőségében dolgozom, immár több mint tizenöt éve. Tüskés közölte az írásaimat. Nemcsak a *Nagyvárosi rekviemet*, amely figyelmet – talán feltűnést – keltett akkor, hanem a prózai kísérleteimet is, amelyek azóta természetesen feledésbe merültek. S ki emlékszik már arra, amikor írásaimat megítélve bizonyos helyeken „modernistának” neveztek. Azokat az írásokat

később maga alá temette egy szellemileg érzékenyebb realizmus. Tüskés Tibor sok bírálatot és veszélyt vállalt. Nem hanyagolható el, hogy a hatvanas évek első felében még sok volt a gyanakvás az irodalom körül. Tüskést azután leváltották. Az okokról s a körülményekről mások sokkal többet tudnak. Mindenesetre úgy tűnt: az ő távozásával megrendülhet a folyóirat. A magyar folyóiratok története szolgált már idevágó példákkal.

Szederkényi Ervin a barátom volt. Sok minden egymáshoz fűzött bennünket: szellem, ízlés, filozófia, igény . . . Barátságunk tulajdonképpen az Alcser-novellám közlése után kezdődött, s tartott az ő haláláig. Tiszta barátság volt. Komolyan vettem tőle, mert ő elhitette velem, hogy távozásom után is közöm van a városhoz, a tájhoz, a folyóirathoz, hogy azt a kilenc évet, amit Pécssett töltöttem, nem kitörölni kell az emlékeimből, hanem épp hogy életben tartani, amiért ő a maga részéről mint főszerkesztő mindent meg fog tenni. Meg is tette. Az, hogy Tüskés Tibor távozásával a Jelenkor nemhogy nem rendült meg, hanem továbbra is az ország vezető irodalmi folyóiratai között emlegették, az elsősorban annak a nyílt szellemnek, a könyörtelen esztétikai igényességnek, rugalmasságnak és kitűnő szervezőképességnek köszönhető, amivel Szederkényi Ervin a Jelenkort több mint húsz éven át szerkesztette.

Halála után gyorsan rájöttem, hogy amit korábban komolyan vettem, merő nosztalgia. Én is irodalmi folyóiratot szerkeszték, saját tapasztalataimból tudom, hogy ebben a munkában a legkevesebb helye az érzelmességnek van. Annál több a szerénységnek és a szolgálatnak.

KABBALISZTIKUS FANFAR

1981. 11. 10.

AZ ESZTÉTIKA BERMUDA-HÁROMSZÖGE

Mindeközben pedig a párhuzam-akció tulajdonképpen nem is létezett még; és hogyan fog létezni majd, maga Leinsdorf gróf sem tudta. Biztonsággal elmondható, ez ideig semmi más kézzelfogható nem jutott az eszébe, mint egy sor név. De hát már ez is roppant nagy dolog. Azt jelentette ugyanis, hogy már most, amikor még senkinek nem kell tárgyyszerű képet alkotnia a lényegről, készen állt, nagy összefüggést fogott át különböző készségek hálózódása; és bizony joggal mondhatjuk ez a helyes sorrend. Mert előbb fel kellett találni a kést-villát, s csak aztán tanulhatott tisztességgel enni az emberiség...

Musil: A tulajdonságok nélküli ember I. 190–191.
Tandori Dezső fordítása

Egy csoportkiállításról beszámolva az első, s megkerülhetetlen kérdés az, hogy miben is áll az együtt bemutatkozó, egymást vállaló művészek közössége, milyen azonosság, rokonság megjelenésének, érzékelhető tapasztalatának leszünk birtokosai. Az Ernst Múzeumban – s utóbb Szombathelyen és Győrött is – bemutatott kiállítás, a *Szaft* esetében, mint az elmúlt években már több alkalommal, a közösséget létrehívó szándék, a csoportteremtő koherencia lehetséges magyarázatai között a történeti, szociológiai motívumok játsszák a főszerepet, s ezúttal a háttérbe szorult az attól egyébként élesen el nem választható immanens esztétikai tartalom.

A *Szaft* esetében sem találkozunk tiszta képletekkel, monolitikusan értelmezhető stílusfogalmakkal, egyfajta domináns, a művek mindegyikén átsugárzó ízléssel. Az együtt kiállítók között sokrétű és gazdag összefüggésrendszer húzódik meg. A motivációk, a művészet státusáról alkotott elképzelések közötti párhuzamosságok, a művész szerepével kapcsolatban kialakított mitológiák közötti rokonság, a műalkotásfogalommal kapcsolatos ironikus stratégia, az önreflexív nyelvi játékok azonban nem terjednek ki a stílusazonosságra, vagy épp egy körülhatárolható izmusra. E tárlat esetében sem egy szellemi profilú, egy terminológiával identifikálható művészekkel találkozunk, ám mégis – ha nem is feltétlen azonnal, s nem is mindig evidensen –, utóbb pontosan kitapogathatók a közösség-érzet gyökerei, az az együttes élmény, utalásrendszer, amely laza szövésű hálóként, de kifeszül az alkotások között, s mely végül a kiállítást túlemeli az ad hoc egymás mellé rendelt műveken, az alkalmi társuláson, a következmények nélküli szabadidő eltöltésén.

Ennyiben e tárlat rokonítható a Magyar Nemzeti Galériában Hegyi Lóránd által rendezett *Eklektika* '85-tel, hiszen azon a tárlaton sem fűzte össze az alkotókat egy zárt világnézet, egy nagy elmélet, s ott ugyancsak a totális meghatározottság elleni tiltakozás, tagadás volt a közösség „alapja”. Olyan eklektikus „elkötelezettség” volt az, mely mindössze az őszinteség iránti igényre korlátozódott, arra az elvárásra, hogy a mű közvetlen élményt fejezzon ki, ki-ki saját világállapotának megfelelően. Annak a kiállításnak a közössége, a jól érzékelhető együttes élménye elsősorban az avantgarde tudatállapoton túlmozdult, túljutott, festőiségbe vetett bizalom kifejeződése volt, egy művészettörténeti szemléletváltás művészi illusztrációja.

De az éles, ideologikus profil visszautasító csoportkiállítások közül ide tartozik még az ugyanabban az évben Székesfehérvárott megrendezett *Időjelben* című tár-

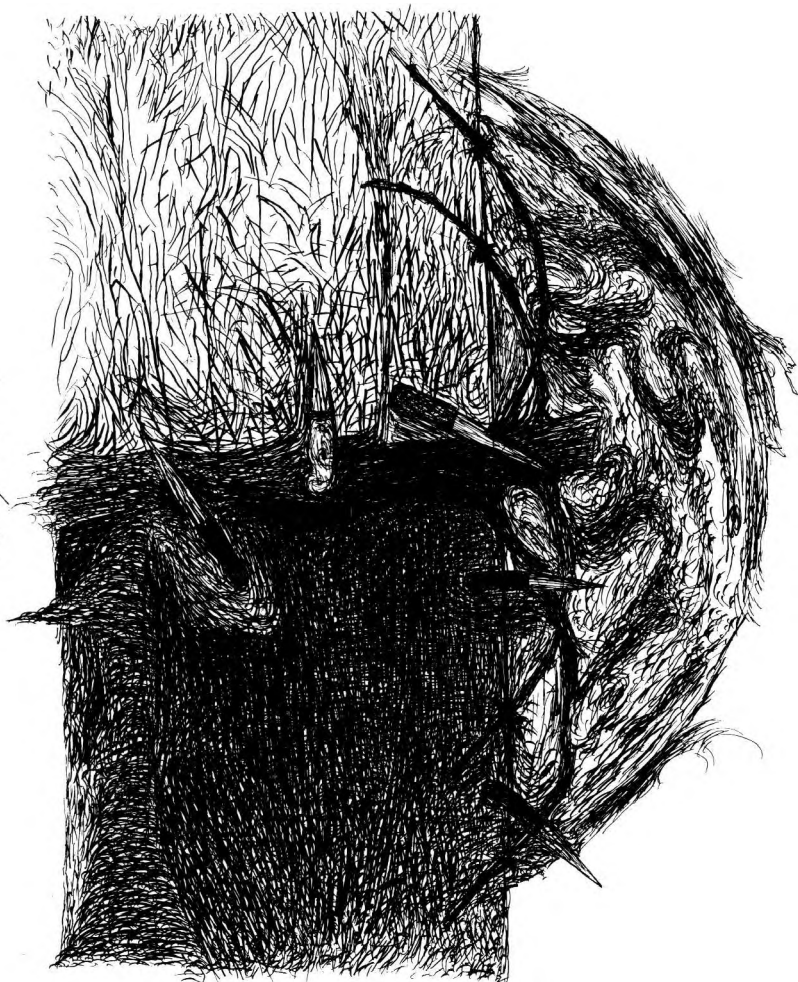
lat is. Itt a kiállítás rendezője, Kovalovszky Márta egy életérzés megjelenítéséhez keresett műveket, e tárlaton a rosszkedv, a feszengő groteszk, az ajkáról kinosan lefagyó mosoly játszotta a főszerepet. Ám túl az eltérő szemléleten, mindenképp figyelemre méltó, hogy mindkét alkalommal a művészettörténész új pozíciója volt tapasztalható. Hiszen e csoportokat nem a művészek, hanem egy-egy művészettörténész hívta létre, így a művek az ő helyzetjelentéseiket dokumentálták. Mintha Kállai Ernő szelleme támadott volna fel, az *Új romantika*, s *A természet rejtett arca* című kiállítások. Az a művészeket a kiállítással értelmező, a csoport egészét így megteremtő s egyben interpretáló magatartás, mely a magyar művészettörténetet e különösen fontos személyének jellegzetes módszere volt. (Ide tartozik az a némiképp iróniára is okot adható tény, hogy e három tárlatot, az *Eklektika* '85-öt, az *Idézjelbent* és a *Szafot* a magyar irodalom „sztárjai” nyitották meg, az elsőt Nadas Péter, a másodikat Esterházy Péter, míg a legutóbbit Temesi Ferenc szavai hangzottak el.)

S még mindig az előzmények között, feltétlen meg kell említenünk a Keserű Katalin rendezte *Mágikus művek*, illetve az ugyancsak általa szervezett *Eredendő formák I.* című tárlatokat. E két kiállításon is pontosan érzékelhető volt, hogy a művészettörténész ezúttal túllépett a stílus- és formatörténet összefüggésrendszerein, s teljes figyelmét az attitűdök rokoníthatóságára, a művészet a mindennapi élet szerkezetében betöltött státusának problémájára fordítja, s ennek nyomán keresi ki a számára releváns, s a művészettörténeti tradíciót ekként kijelölő műveket. Úgy vélem, Keserű Katalin módszere egyébként nehezen értelmezhető a tudománytörténet – a képzőművészet történetétől nem függetlenül létrejött – s szimbolikusan mindenképpen Feyerabendhez kapcsolódó fordulatra való utalás nélkül. Az anarchista (dadaista) ismeretelmélet nagy és normatív klasszifikációkat visszautasító magatartásáról van szó. Az anarchista ismeretelméletet az interpretatív magatartás alapjaként mintegy kiállítási rendezőelvként applikálni, felhasználni mindenképp figyelemre méltó, olyan, az intuíciónak szabad teret engedő eljárás, melynek termékenysége számomra vitathatatlan.

Mindez nem kis mértékben vonatkozik már a Novotny Tihamér által rendezett kiállításra, a *Szaftra* magára is, ahol ugyancsak, akár akkor is, ha „nem tudják, de teszik”, érzékelhető ez a normatív művészettörténetet és tudományértelmezést visszautasító gesztus, a „koherens kiállításképp”, az „egységes szemlélet” koncepciójának felülbírálata.

A *Szaftron* a szentendrei Vajda Lajos Stúdió tagjai, s az általuk meghívott művészek mutatkoznak be, s ez a tény már önmagában véve is figyelemre méltó, hiszen ha máshonnan nem, hát legutóbb Novotny Tihamérnak a katalógusban közölt alapos történeti előszavából tudhatjuk, hogy e művészek nagyrésze outsider, s legtöbbször az autodidakták közé tartozik. Azok közé tehát, akiket legfeljebb épp meghívunk valahova, de akik eleddig a legritkább esetben voltak abban a helyzetben, hogy ők hívjanak meg másokat. Mindez arra utalna, hogy ebben az esetben, mint látjuk, az autodidakta művész szokásos mitológiájával, jelentésével igencsak csínján kell bánni. Hiszen a Vajda Lajos Stúdió legfeljebb ha egy ellenszalon lehetett pár éve, kívül bármiféle Akadémián, most viszont mintha a Szalon nyílt volna ki. Dehát valóban mindez ilyen egyszerű lenne? (Ugyanolyan egyszerű, ahogyan Temesi Ferenc is látja, aki a kiállításon azt mondotta – emlékezetből, szabadon idézem –: Nemzedékünket mindeddig beengedték az előszobába, de nekünk az egész lakás kell. (sic!)) Nem hiszem, s úgy gondolom, hogy a dolgot kissé jobban, alaposabban is végig kell gondolni.) Mert ha igaz is, hogy e művészek a szalonon kívül nevelkedtek, és most, érett, felnőtt korukban nyíltak ki előttük a kapuk, akkor se felejtjük el, hogy idáig tartó útjuk nem „hosszú menetelés” volt, és felesleges és hazug, s végül nevetnivaló mitologizálás lenne az elmúlt éveket *pusztán* a progresszió *versus* reakció párharcként, s végül a konzervativizmus vereségeként értelmezni. Nemcsak arról van szó tehát, hogy ezúttal a kívülállók bevonultak a Szalon falai közé, s ott saját, „független és zsúrimentes” felvonulásukat, seregszemléjüket szervezték volna meg, hiszen ehhez a hithez és öntudathoz a konzervativizmus *erős bástyái* is kellenének. Azonban

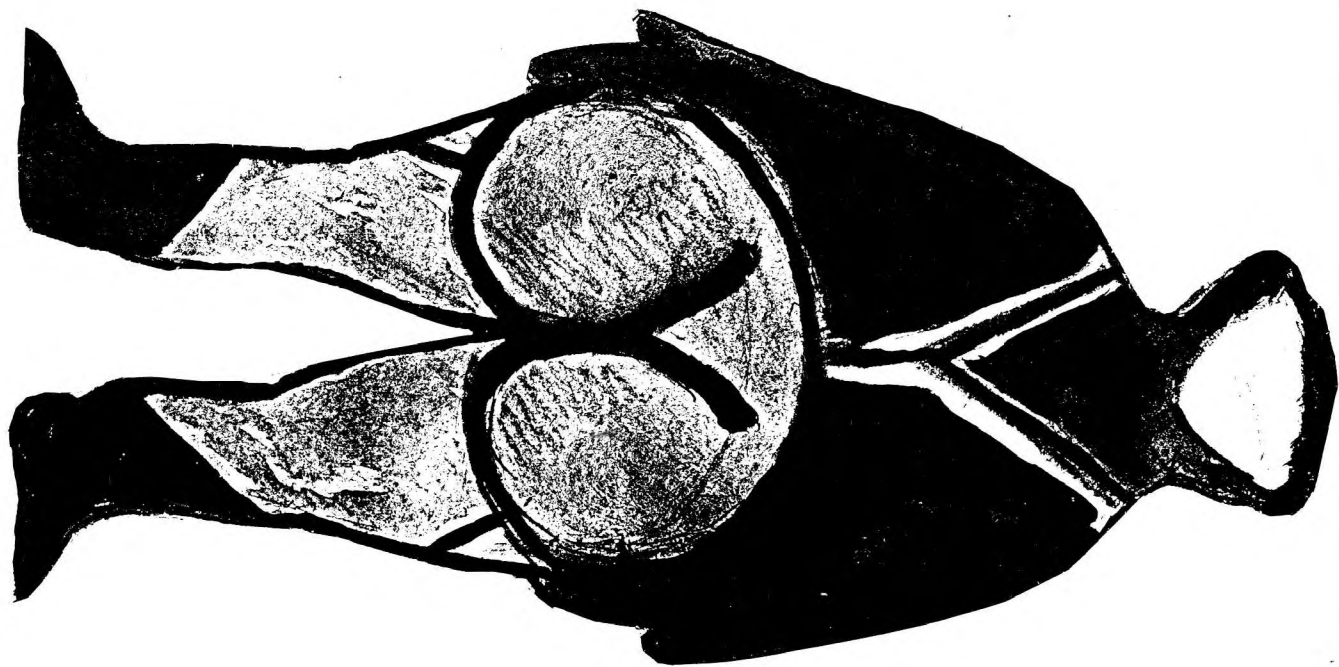
Kiribati Saffron

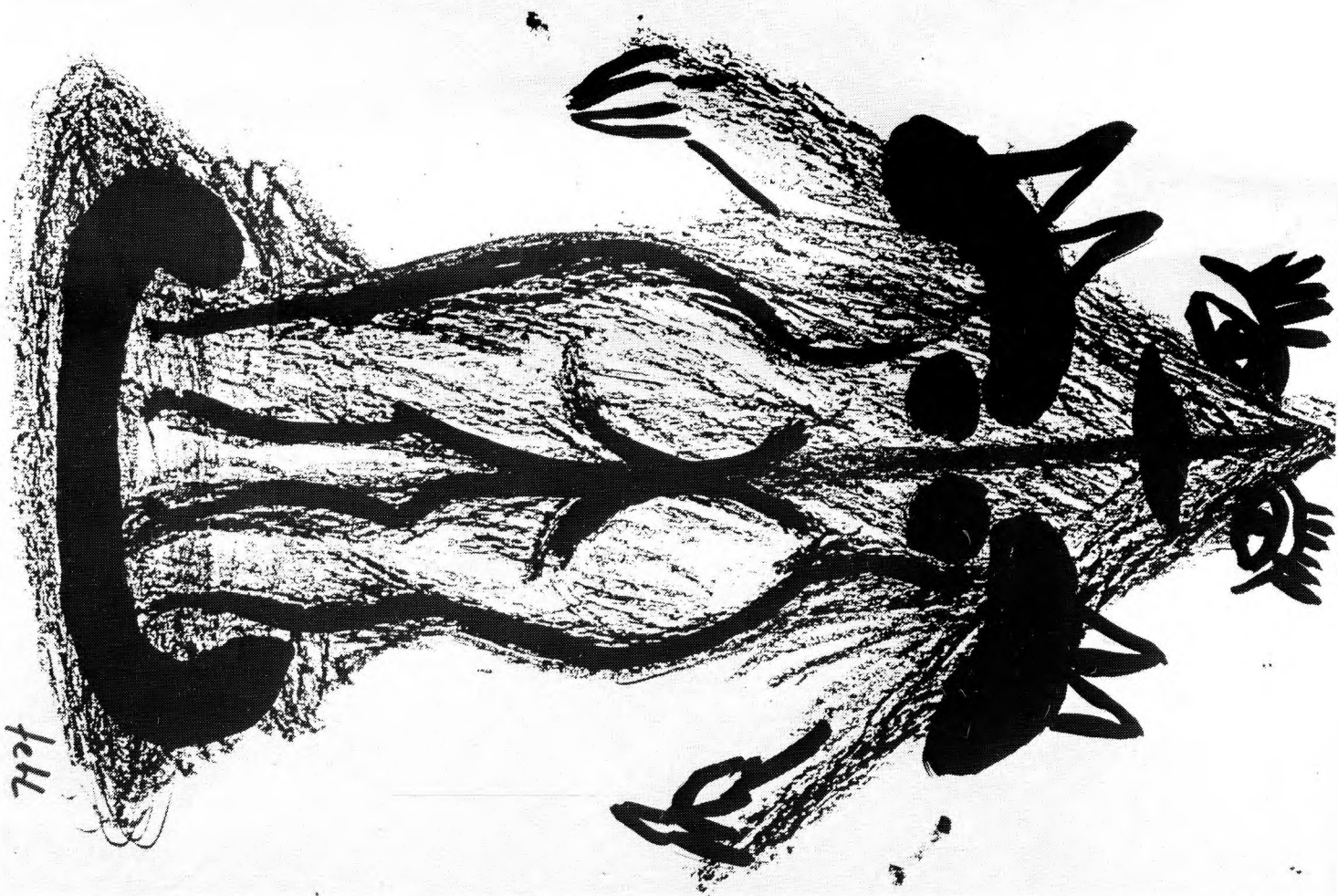

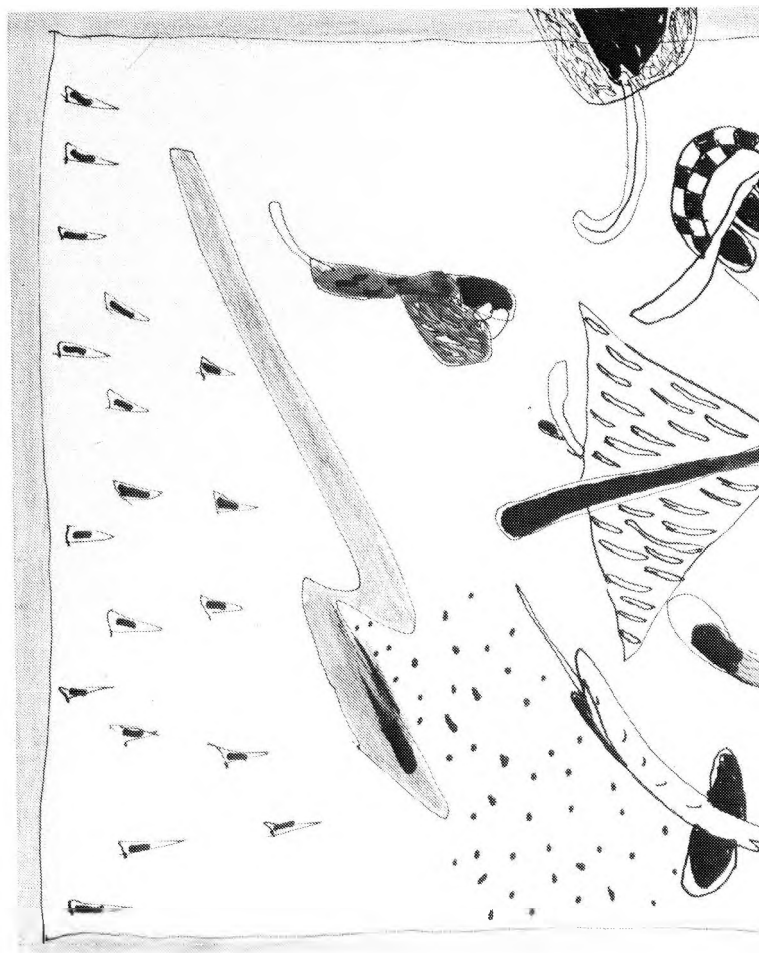

794

camaccio

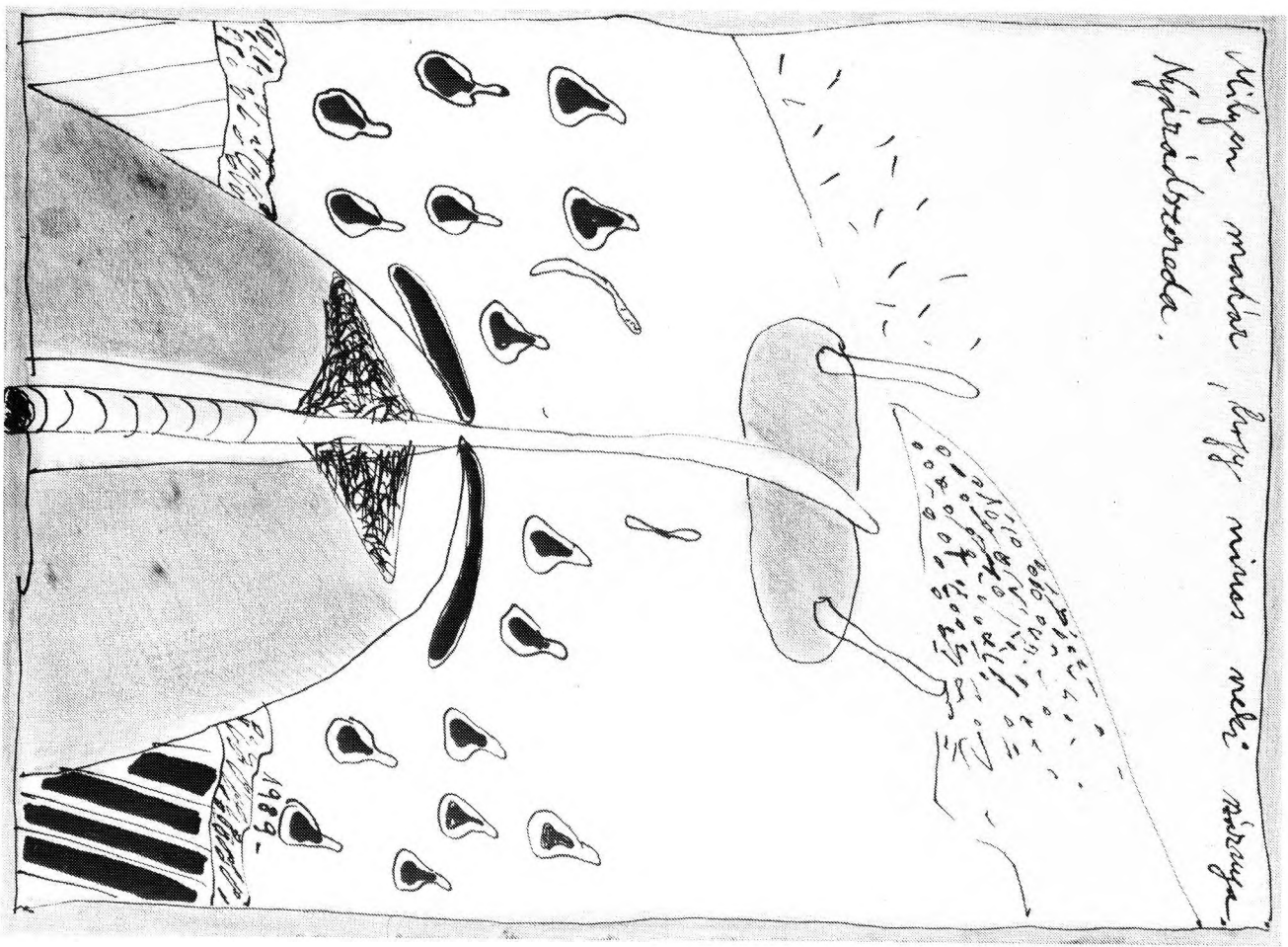

Ud varhelen

Id. Magyar
di. Kalyba
1978.

481

Vilgna makal, *lary nino meli niozaga*,
Nyiradhyeroda.

az Ernst Múzeumot, tehát a Néray Katalin vezette maximálisan hajlékony és toleráns Múcsarnokot ezzel a címkével illetni illetlenség és oktalanság lenne.

Mert az is tény, hogy e művészek egy része az elmúlt években lett sztár, és nem pusztán zenei működésük révén. Mert ugyancsak ők – Wahorn András, fe Lugossy László, ef Zámbo István – mint festők is elnyerték méltó helyüket a magyar kultúrában, s ugyanígy a szentendrei szubkultúra sajátos viszonyai között. Abban a „festői” városban, amely ugyanakkor él múltjának mítoszából, miközben újrateremt az, s ráadásul a jövőben várhatóan egyre jobban meg kell küzdenie az idegenforgalmi piacon való előkelő helyzettségéből adódó összes kínos következménnyel is.

De tény, hogy Bálint Endre különböző objekt-ira erőteljesen rimelnek fe Lugossy Lászlónak az autonóm műalkotás fogalmát minduntalan provokáló tárgyösszeállításai. Amint észrevehetjük azt is, hogy pl. ef Zámbo *Új magyar népművészet* c. képe mind a tematika, mind a festésmód és a kompozíció tekintetében összecseng Anna Margit ugyancsak szentendrei vonzású, hiszen európai iskolás, népművészeti indítatású szürrealizmusával. És ugyancsak nem erőszakolt összefüggés, hogy Wahorn András nagyvonalú rajztudású, expresszív lendületű, ironikus aktjainak világa, elegáns dekorativitása jól megférhet egy galéria falán Korniss Dezső műveivel (mint az a Műhely Galéria esetében történt is). A szentendrei „régí avantgarde” és az új, amely épp a tranzavantgarde hullámaival, ellenáramlatával összefüggésben határozza meg önmagát, a hely szellemének, s a művészettörténeti klasszifikációnak okán, a nemzeti művészet keretei között egymással rokonságra lépett. S mindez független attól, hogy a „régí avantgarde”-től eltérően akár fe Lugossy, akár ef Zámbo esetében a képzőművészeti mű státusa, a mindennapi élet szerkezetében betöltött szerepe már radikálisan eltér az előző nemzedék elképzeléseitől.

Dehát nem pusztán hármukról van szó, még akkor se, ha vitathatatlan tény, hogy az ő munkásságuk mutatja meg a legvilágosabban, milyen bonyolult is valójában a Novotny Tihamér által idézett, a Vajda Lajos Stúdió alapsajátosságának tekintett „autodidakta lét” kérdése. Hiszen mindennek mára akár az attitűd szintjén, vagy a státus és a magabiztosság jeleit figyelve már igen kevés nyoma van, holott valóban: Wahornék autodidakták. Az, hogy e művészek nem normakövetők, hanem a divatot épp elutasító, más esetekben viszont az azt teremtő alkotó közé tartoznak, van olyan lényeges kérdés, mint az iskolázottságuk. S nem lehet nem észrevenni, hogy a „profi” képzőművészetben is manapság az „autodidakta” attitűd elementáris egyértelműsége, a hibához, a rondasághoz, az eklektikus anyaghasználathoz való jog, a szerzett álnaivitás képessége a divat. Az új eklektika lényegét tekintve nem támaszkodik profi, történeti stúdiumokra, és nem is a szerves kapcsolatok megteremtésében áll a lényege.

Am túl a kiállítás létrejöttének történeti kérdésén, a kialakuláshoz vezető szituáción, végül milyen tendenciák rajzolódnak ki abban, milyen izlésvilágok kerülnek egymás mellé, illetve ütköznek meg? Hiszen a Vajda Lajos Stúdió 16 művészenek, s a tiz meghívott alkotónak a tevékenysége valóban széles területeket ölel fel. Mert a kiállításon nem pusztán fe Lugossy László művészetében kap szerepet a neodadaizmus művet és dokumentumot szétválni csak nehezen engedő, illetve újra és újra a műalkotásfogalom zártságát provokáló, arra folytonosan rákérdező tevékenysége. Ennek az attitűdnek követője Bukta Imre is, s merit innen Tóth István is. Az ő művei egyébként azok, amelyek talán a legegységelműbben kötődnek a tranzavantgarde tudatállapot mitologikus témákat lazán felhasználó eklektikájához, amint erről a tájékról ered a „heftige Malerei”-t is hasznosító Kicsiny Balázs, valamint a naiv festészet modorát felhasználó Regös István művészete. E tájékon a világ kulturális romokkal és lomokkal, reánk maradt, ki tudja, miféle hagyományokkal, formákkal, pátozsimintákkal, archetipusokkal, vagy épp előképekkel teli. A jelentéstulajdonítások merőben szabadok, tehát önkényesek.

De láthatunk e kiállításon a geometria személytelen távolságtartásának és a személyes kézjegy agressziójának, nyomot hagyni szándékozó individualitásának összeillesztésén fáradozó programszerű műveket is. Ezt követhetjük nyomon Aknay Já-

nos, Gubis Mihály, Vincze Ottó munkáiban. S vannak itt olyan alkotók is, akik a szürrealizmushoz nyúlnak vissza, s itt ki kell emelnünk a Marosvásárhelyről áttelepült György Csaba (Borgó) és Krizbai Sándor művészetét, akik a kulturális váltás nyilvánvaló tényét (sokkját?), úgy tűnik, már feldolgozták, s nem kényszerültek feladni autonómiájukat. S végül jelen vannak e csoportban a vad szubjektivizmus képviselői is. Ezt az áramlatot Lovász Erzsébet és Györffy Sándor képviselik a legerőteljesebben. Általában igaz az, hogy e művészek felmérték – s ez keserves tapasztalat lehetett számukra –, hogy a társadalmi nyilvánosság mai magyar szervezetében a képzőművész immár nem a függetlenség mítoszának hordozója. S itt hadd utaljunk vissza arra, hogy a Stúdió névadójától, Vajda Lajostól e tekintetben már mindannyian eltérnek. Azonban észre kell vennünk, hogy e távolság már nem az egyéni tartás vagy ízlés kérdése, hanem egy alapvetően megváltozott társadalmi helyzet következménye, amelyben teljesen új a műalkotás társadalmi alrendszereiben betöltött szerepe.

Élesen fogalmazva, talán nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy a képzőművészet ma némiképp „iparművészet” lett, amennyiben annak funkciója pusztán a kiállítás. A kérdés, hogy mennyiben kiállítható egy-egy mű, a korszerűséggel, a korérzékenységgel mérhető le, mintha e művészek akarva-akaratlanul is a Perneckzy Géza által érzékelt váltásra reagálnának; a *Kunstwollen helyére a korszak akarása lépett*. A korszerűség igénye persze kétélű, hiszen „divatba jönni” egyben azt is feltételezi, hogy abból akár érdemtelenül is ki lehet kerülni, de tény, hogy az autonómia morálja helyén ma gyakran a szabálykövetés magatartásának modelljével találkozunk. Ez a viselkedés azonban a lehető legkonzervatívabb világba vezet, de igaz az is, hogy a művészek tehetnek minderről a legkevésbé. Így aztán az igazi kérdés az, hogy az avantgarde művészet új társadalmi adottságát elfogadva, melyikük képes arra, hogy a művészetet mint a műipar „kiállítási tárgyát” leíró új kategóriátan következményeit mintegy „átvágja”, s Münchhausen báróként önmagát hajánál fogva ragadja ki helyzetéből. Ki képes arra, hogy a konzervativizmus idején olyan műveket alkosson, melyek az esztétika Bermuda-háromszögévé válnak, azaz *nem áldozataivá lesznek az interpretatív magatartás gőzhengerének, a klasszifikációk nyelvi agressziójának, hanem provokátoraivá*. Mert ma az értelmezhetetlenség provokációját, a kétértelműséget tarthatjuk olyan aktusnak, illetve attitűdnek, melyből, mint azt e kiállításon is láthattuk, művészet születhet.

Hiszen e szempontból lehet és kell méltatnunk Bukta Imre *Brassó* című allegóriáját, ahol a nyíltan deklarált idea s annak megvalósítása, az anyag s a térben való elhelyezés között olyan kegyetlenül groteszk viszony húzódik meg, mely jelentéssel bír, azonban olyan sokrétű utalásrendszerrel, melyet nem lehet és nem is kell egyértelműen azonosítani. Hiszen a durva vaslapra hegesztett „Brassó” felirat, mely négy földdel töltött gumicsizma között helyezkedik el, ugyanolyan mértékben teszi nevetségessé a fogalmi definíciót, amilyen mértékben kihívja azt. S ugyanígy tűnik kétértelmű művésznek számomra Tóth István, aki az eklektikus mitológia fogalmának festői megjelenítésére tör. Hiszen amikor egy művé applikálja a haldokló gallust, Marlene Dietrichet, Oscar Wilde-t, David Bowie-t s egy azonosíthatatlan, talán a performer Hajas Tibort megidéző figurát, akkor a szerkezettel, a montázszerű feldolgozással mutat rá, hogy milyen nehéz is ma túljutni a kollízió, a motívumok és ízlések jelentés nélküli, tehát értelmetlen egymás mellé helyezésén, s a valóban szellemi feszültségeket teremtő reprezentatív erejű utalásokat kibontakoztatni. Az ő művészetében is nagy szerephez jut a szójáték, amint azt a *Nehezék: Friedrich Nietzsche* című műve mutatja. A mű az, ami: újságpapírhalmazon nehezékként szolgál a fent említett szerző egy igen elképesztő, feketé bűszkje. Ez a munka igen erősen felveti a műalkotásfogalom zárt jellegét őrző tradíció feszültségeit, hiszen e szobor önmagában a „kisérő” elrendezés és összeállítás nélkül igen keveset jelent, amint a cím is *integráns* része a műegésznek. Komoly kérdés, hogy adott esetben például mint vásárolhatja, raktározhatja s dokumentálhatja mindez egy múzeum. De e probléma érvényes Bukta Imre vagy fe Lugossy László munkáinál is. Mert a *Batu Kármén az erogén zónáknál* című műalkotás egymás mellett elhelyezett üvegekből,

cumikkel applikált tévékből, kotonokból s rajzokból áll, ahol legalább olyan fontos az esetleges (vagy csak annak tűnő?) elrendezés, mint az egyes részelemek. E mű varázsa, vagy hadd utaljak vissza Keserű Katalin érzékeny leleményére: mágiája abból ered, hogy a legeltérőbb anyagokat, formákat, minőségeket felhasználó összeállítás kihívásként érzékelhetjük, ám képtelenség tetten érni a kihívás természetét, s fogalmilag azonosítani annak mibenlétét.

Ki kell emelnünk a kiállításon bemutatott művek közül Lois Viktor „szobrait”, különösképpen a *Facsaró hárfá* címűt. E tárgy ugyancsak a jelentéstulajdonítás ez esetben különösen bonyolult jellegzetességeire mutat rá. Hiszen a *Facsaró hárfá* már messze távolodott a Haraszty-féle mobilok világától. Loissal szemben ugyanis Harasztynál mindig érzékelhetően megjelenik az az idea, verbális tétel, amelynek dokumentuma és nemegyszer a szó szoros értelmében létrehozója a mű maga. Loisból hiányzik Haraszty direkt politikai elkötelezettsége. Az ő szobrai egyébként hangszerként is szolgálnak, s ennyiben rokonai Galántai György munkáinak, aki ugyan csak a fémszobrok megszólaltatásának programján dolgozik. Ám az ő művei is ironikus és groteszk nyelvjátékok realizálásaiént érthetőek, viszont Lois műveinek az a lényege, hogy *azoktól távol áll bármiféle ironia*. Mert hiába tűnik a leírás, a megnevezés szintjén groteszknak egy szobor, mely hárfából, mosógép-dobokból összeszerelt forgatható fémtömeg, a végeredmény valójában más. Ezek a művek irracionális funkciót töltenek be, ahogyan a mindannyiunkat közreévő kelet-európai tárgykultúra is mélyen irracionális és misztikus. Gondolunk itt pl. a funkcionálisnak tekintett autóra, a Trabantra, amely eltérően alkotóinak eredendő szándékától ugyan, rövid idő alatt hatalmas karriert futott be a szimbolikus ironizálás – Esterházy – vagy épp a környezetvédelem programjai által. Leginkább csak számukra tölt be funkciót, hiszen mint autó inkább csak pótszer. Vagy utalhatunk itt a nehézipari üzemek folyamatosan veszteséget előállító, hátforgató vastömegeire, melyek leginkább a környezetszennyezést s az embertelenül nehéz fizikai munkát szolgálják, egyébre gyakran nemigen vezetnek. Tény az is, hogy a Lois által érzékelt kelet-európai tárgyvilág nem pusztán e magányos művész témája, hiszen az építész Kovács Attila legutóbb Pécsen, majd Pesten is megrendezett *Necropolis* című kiállítása ugyancsak ennek a mitológiának vált lenyűgöző interpretálójává. S még egy analógia a rokon érzések felvillantásának kedvéért. Tarr Béla *Kárhozat* című filmjének Pauer Gyula által észrevett s nyomon követett „tárgykultúrája” ugyancsak ennek a világnak a bemutatása, azé, amelyből Lois is megalkotja, összeszereli műveit. A rugók, a kerekek, a láncok, a használhatatlan ipari tárgyak egyes részei a mai magyar társadalom mitológájának alkotóelemeivé válnak.

Természetes talán, hogy e cikk keretei között nincs mód arra, hogy a „kötelező névsorolás” szabályának eleget téve, a kiállított művek mindegyikét egy-egy találó vagy suta mondattal identifikáljuk, ezzel végezvén be a híradást.

Sokkal fontosabbnak vélem, vállalva a szubjektivitást is, hogy arra utaljak: a nyolcvanas évek végén mintha oldódni látszana a képzőművészeti élet s az irodalmi világ elzártága, távolsága. Lassan kitapinthatóak a rokonságok, s érzékelhetőek azok a személyes viszonyok is, melyek arra mutatnak, hogy mintegy negyven év után a magyar kultúrában épp az utóvédharcát folytató avantgarde révén feloldódnak az egyes műfajok zárt szerkezetei. Az író és a festő fogalma egyre gyakrabban meghatározhatatlan. Mindenki mindent csinálhat, senki nem lepődik meg semmin. Természetesen mindez megnehezíti az értelmezést, s használhatatlanná tesz évtizedes előítéleteket. Nem tudom, hogy mindez egy új kultúra kezdete-e, de hogy gyakran egy megőrzött természetesség és lazaság, kiismerhetetlen és megfejthetetlen személyesség jelenlétét és igéretét hordozza magában, az bizonyos. Amikor a nagy társadalomban sokasodnak a „nagy párhuzamakciók”, akkor feltétlen érdemes figyelmünket az akciók felé fordítanunk, mint fe Lugossy László, ef Zámbó István, Szirtes János performance-ára (*Batu Kármén; Röhögés, bégetés*), – hiszen hordhat az magában annyi tanulságot, mint megannyi politikai szöbeszéd.

Az időtlenség örvénye

Pályi András: *Éltem*

Két kisregény olvasható Pályi András kötetében, amely mégis *egyetlen* mű benyomását kelti azokban, akik saját életük kérdéseire választ keresve olvassák e könyvet.

Éltem és *Másutt*, ez a két történet. Az első napjainkban játszódik, s egy vég-napjait tengető, Pest környéki faluban élő özvegyasszony élete pereg le a szemünk előtt, hogy kiderüljön: az életnek az élettől való megfosztottság is lehet egyik válfaja, a múlt – „éltem” – kiszoríthatja a jelent, hogy az élet legfőbb ismérve a folytonos múlt, azaz az elmúlás legyen. A másik Avilai Szent Teréz életének eksztatikus pillanatait villantja fel, amelyek a nőt kiszakítják az időből és az életből, s az égi szerelembe ragadják magukkal. Vagy talán a semmi örvényébe? Mert a kiszakadás gyötrelmes, és ami az emberre vár, az csak az időbe, az életbe betokosodva nevezhető beteljesülésnek. Mert ott – „másutt” – érvényét veszített előítéletként lepleződik le az, ami „itt” természetes. Lehetséges, hogy az égi szerelem éppen a semmi vonzásokörében lepi meg az embert?

Az első történet szereplőjét, Maday Veronikát ágyhoz köti az elviselhetetlen testi fájdalom, amiben már nemcsak a betegsége, hanem egész múltja is összesűrűsödik. Szent Teréz mintha előtte állna még sok mindennek – elsősorban annak, amit Maday Veronika feltehetően életnek nevezne. Az egyik, úgy tűnik, kifelé hátrál, a másik pedig előre tart. Valójában azonban mindketten egyhelyben toporognak – ha ugyan egyáltalán lehet még „helyről” beszélni, amikor az ember átlépi saját határait, amelyeket a körülmények, az idő, s egyáltalán az élet kijelöl. Hiszen a lélek ilyenkor a senkiföldjére jut el. Itt pedig nincsenek utak, irányok: mégoly gyorsan kezdjen is mozogni, akár szárnyalni az ember, semerre sem tart. „Amikor elragadtattam a földről, majd hosszas küzdelem után visszapréseltem magam a kórus kövére – mondja a *Másutt* Szent Teréze –, még mindig ugyanaz a pillanat tartott, vagyis a kontempláció idejének a vége. Én meg közben maradéktalanul megtapasztaltam az édes élvezetet, amit az égi szerelem jelent s amihez nincs fogható a földön.”

Nincs mozgás, hiszen idő sincs. Pályi analízise igen pontos. Az időből kiszakadva az elragadtatottság állapotába kerül az ember. Ennek az állapotnak azonban Pályinál vajmi kevés szentimentális felhangja van. Ha az ember a senkiföldjére kerül, akkor ő maga is senkivé válik: miközben beteljesedni látszik a sorsa, ő maga rohamosan kezd elveszíteni magát, s abban a paradox élményben részesül, hogy érzi, amint voltaképp nem létezik. A saját piszkában magatehetetlenül vergődő Maday Veronikában ellenállhatatlanul tolnak fel a múlt emlékei. Mindezt azonban a reménytelenül beteg ember szemszögéből látjuk, s a reménytelenség ezért a *múltat* is átszínezi, hiszen az mindenestül ebbe a *jelenbeli* helyzetbe torkollik. *Éltem* az első történet címe, de a múlt idő használata nem egészen pontos: ebben az esetben nem csak a múlt itatja át a jelent, hanem ez is visszasugárzik arra. Az élet eleven múlt, folytonos elmúlás, azaz a végső „nincs tovább” lankadatlan gyakorlása. A történet egyetlen hosszú belső monológ, amelynek során Veronika egyre zaklatottabban keveri a jelen időt és a múlt időt; kezdetben a testi-lelki szenvedésről jelen időben szól, a régi eseményekről pedig múlt időben, azután az igeidőket kezdi észrevétlenül „következtelenül” használni, majd pedig eldönthetetlenül válik az is, hogy egy-egy múltbeli esemény valóban megtörtént-e, vagy csak a fájdalom delíriuma va-

rázsolta azt elő, s végül, hogy teljes legyen a zavar, egyes helyzetek elemei más helyzetekben is előtűnnek, és ami addig csak múlt volt és ok, az jövő is lesz és okozat.

A múltbeli élet és a jelenbeli szenvedés (nem-élet) egymásba mosódik: Veronika monológjából egy olyan élet körvonalazódik az olvasó előtt, ami leginkább a „kifosztottság” szóval jellemezhető. Nyilvánvaló azonban, hogy Pályi elsődleges célja nem az ábrázolt élet nyomorúságának vagy borzalmának a bemutatása, hanem egy olyan állapot megragadása, amelynek az életkörülmények szörnyűsége csupán egyik összetevője. Amit olvasunk, annak semmi köze egy szociológiai vizsgálathoz. Maday Veronika életéből ugyanis nem a nyomorúság vagy a megalázottság sugárzik (persze az is), hanem az *intenzitás*, amely az életből az idő zsarnoki logikáját küszöböli ki. „Az idő. Nem is értem, mi az, hogy idő. Az időm már lejárt, így mondják. Nem sajnálom. Nem biztos, hogy csak az idő létezik, amiről beszélnek” – mondja Veronika. A magára maradt, időtlen életben pedig bármi megeshet – akár az is, hogy az ember abban is kételkedni kezd, hogy egyáltalán él-e vagy élt-e. Újra és újra felbukkan az „élet” gondolata („Élni, élni, oly szép ez a szó. Csak mit is jelent valójában?”; vagy: „Még nem is életem”; vagy: „nekem elmaradt az életem” stb.), de hiányzik az élet bizonyossága. Ez pedig egyedül az intenzitásból következik, ami az élet vonatkozásában *önmagában* is érték, hiszen megsemmisíti az időt, s ezért nincsen előtte, de még kevésbé utánja. Veronika egyetlen egyszer mondja ki azt, hogy „élek”: a történet végén, amikor öregasszonyként orgazmusban van része. Ez az a pillanat, amelyben az élet megjelenik – de paradox módon az élet elutasításának a formájában: a férfi, akivel együtt van, már nem férfi; a nő kívánja a közösülést, de a férfit mégsem engedi magába hatolni; magához kulcsolja a másikat, de közben egész életéért is bosszút áll rajta.

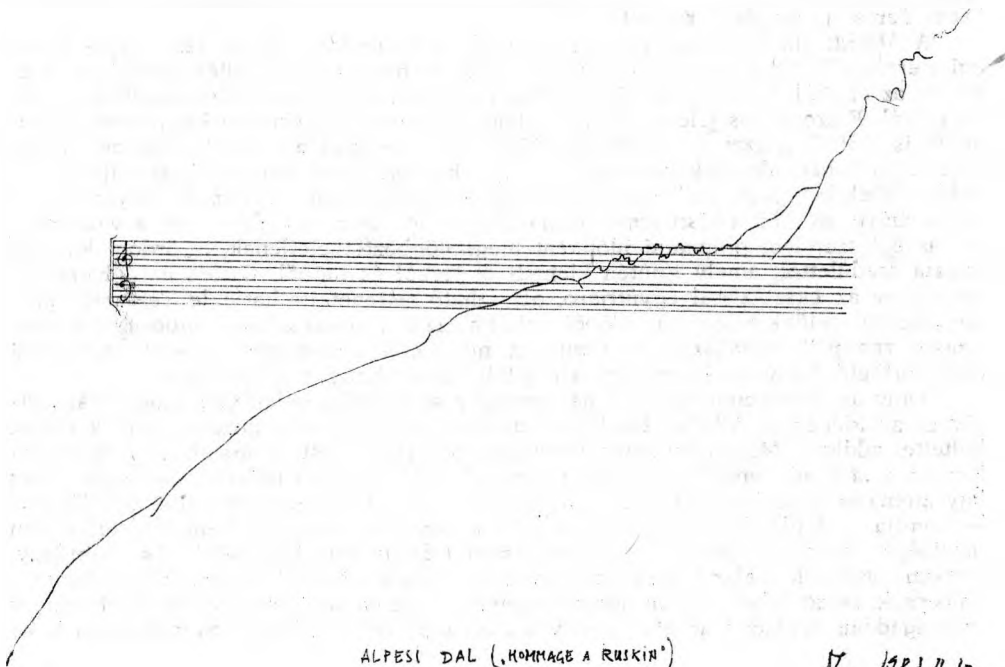
Pontosan megrajzolt szado-mazochista párviadalba torkollik az első történet. Veronika vágyik az életre, amely őt mindig elkerülte, de éppen ezért gyűlöli is: szenvedésének, de furcsa módon elragadtatottságának is ez a kettősség a gyökere. Mert életének legintenzívebb pillanatai mindig a szerelem és a szexualitás pillanatai voltak; ám ezekben a pillanatokban lepleződött le előtte az is, mennyire idegenné tud válni az ember még önmaga számára is. Veronika életét mintha teljes egészében ez az idegenség hatotta volna át; a semminek az a vonzereje és örvénye, amely Avilai Szent Terézt is magával rántotta.

A *Másutt* című történet mindvégig erről az örvényről szól. A Jézus iránt érzett égi szerelem Teréz számára maga a kegyelem; de mert a beteljesülés feltétele az időből és az életből való kiszakadás, ezért a kegyelem számára elválaszthatatlan a szorongástól. E szorongás jele az, hogy „a lélek egyszerre akarja is a kegyelmet és menekül is előle.” A szavak, amelyeket Pályi Teréz szájába ad, Szent Ágoston szavait idézik: „részben akarunk és részben nem akarunk, nem szörnyűséges valami, inkább a lélek betegsége ez.” Ágoston szerint e hasadás nem a léleknek, hanem a bűnnek a műve. Mintha a kisregényben meglevenedő Teréz is hajlana erre a véleményre: az égi szerelem pillanatai időnként megkülönböztethetetlenek az ördögi kísértés okozta szédülettől, amely szintén kiemeli őt térből és időből. Csakis ez a bizonytalanság, ez az eksztázissal együttjáró, azt átható rettenet irathatja le Terézzel, hogy „egyszerűen félünk kilépni az időből, mintha ezzel a kiszakadással felborulna a mindenség rendje.” Az eksztázis az embert mindentől elidegeníti, s ezért szenvedést okoz; érthető, hogy Teréz éppúgy retteg tőle, mint ahogyan vágyik is rá.

Amíg az *Éltem* című történet hangnemét a szenvedély jellemezte, amely irányultság és az időben való kibomlás híján egyetlen tüzes, ide-oda guruló gömb képzetét keltette, addig a *Másutt* hangneme mindvégig visszafojtott és mélabús: Teréz megismerte a „túl mindenben” állapotát, s szenved attól, hogy az időbeni létet nem képes egyeztetni ezzel az időtlenséggel. „Mindig az idővel akarjuk megragadni az időtlent! – mondja. – Mulandóak vagyunk, és a lélek nem érti önmagát. Nem érti, miképpen lehetséges, hogy van benne valami, egy rejtett lakás, egy legfelsőbb rész, mindegy, hogyan nevezzük, valami, ami benne van, és mégis másutt.” A legtöbb, amiben az embernek része lehet, önnön idegenségének a megtapasztalása. Pályi pontosan és megragadóan ábrázolja az utat, amely ide elvezet, anélkül, hogy egy pillanatra is az

érzelgösség hibájába esne: meggyőzően érzékelteti, hogy amiről szó van, az túl van azon, hogy erkölcsileg lehessen megítélni. Ez az idegenség az a megragadhatatlan, amely áthatja ugyan az embert, de felül is múlja: az ember mindenestül kiszolgáltatottja neki, s még ha nem is érzékeli, az akkor is fogva tartja őt. Maday Veronika küzdött a megragadhatatlannal, Teréz viszont ólomsújtottan vesz róla tudomást. Számára az eksztázis nem angyali öröm. Hogy mi? A mai magyar prózában párját ritkítja a szerző ítéletének gondolati ereje: „Ez maga az ősmagány, a lecsupaszított, értelmét vesztett lét magánya. Ó, minek kóstoltattad meg velem az örökkévalóság ízeit, ha úgysem lehet benne részem? ... Magam vagyok az idő mozdíthatatlan középpontja. Minden most van, és én vagyok a most... Csak a jelen van, s a jelen nem egyéb, mint a puszta úr. A létezés nem egyéb, mint a létezés hiánya.”

A két kisregény egymás mellé helyezve egy Möbius-szalag benyomását kelti: az egyik a másik visszája, és viszont. A hangnem ezért monoton, mindazonáltal nem nélkülözi a szenvedélyt. A monotonná váló szenvedély azonban, ha a kettő nem oltja ki egymást, olyan paradox állapot, amely magáról a létezésről árulkodik. Veronika legalább olyan elfogult saját helyzetét illetően, mint Teréz az égi szerelmet illetően; a szerzőből azonban, aki alakjukat magára öltötte, érezhetően hiányzik mindenfajta elfogultság. Elfogulatlanul írt arról, hogy az elfogultság nem feltétlenül szemléleti hiba, hanem az emberléttől elválaszthatatlan állapot. E távolságtartás, amit a nő szerep vállalása is segített, persze maga sem mentes a szenvedélytől. Így kelti azután egyetlen nagy örvény benyomását a két kisregény. Helyenként úgy tűnt, mintha mind a kettő ki lenne szakítva valahonnan, s egy-egy szelete lenne csupán egy harmadik, mindkettőt felülmúló, megíratlan műnek. De a kiszakítottságnak ez az érzése különös módon erejüket növelte: mintha a feltételezett harmadik mű *hiánya* beléjük költözött volna át, erővé változtatva a lászólagos befejezetlenséget. Ez pedig újfent a beteljesülés paradox jellegét veti fel, immár a szerkezet felől nézve: mintha Pályi azért bújt volna szereplői alakjába, hogy az írás mesterségét azok élettapasztalatának mérlegére tegye. Az eredmény: két „szenvedélyes töredék” (Musil), amely a tökéletességét éppen annak köszönheti, hogy a tökély képzetéről lemondva a kiszámíthatatlan és megmérhetetlen szenvedély sodrására bízta magát.

ALPES (DAL („HOMMAGE A RUSKIN”))

17 1981. II. 10.

A SZERELEM FOGLALATA

Pályi András mélységes alázattal viseltetik az élet iránt. Alázattal, és csak aztán részvevő iróniával. Ebben a foglatban mint mécsesben pillog a rebellió kis lángja. A kortól idegen az ilyen aszketikusan lázadó és megbocsájtó szellemiség – az irodalomban külön mű az *Éltem*. Valami titokzatos, zárkózott szerzetesi egyszerűség jellemzi, mely egyszerűségnek azonban nehéz megtalálni a nyitját. Nem a vallásos hit a kulcsa, nem a keresztény világnézet a fedezete. Különös spirituális tehetség él-teti, mely az érzéki-naturális életfolyam tükrében látja – és láttatja – az esendő, mulékony, ugyanakkor más tekintetben magasztos és örök lélekzajlást. A nyelv, amelynek segítségével ez a bensőséges spiritualizmus meg tud szólalni, a mitikus, archetipikus jelképiség és a keresztény frazeológia nagy hagyományára épül. A keresztény kincs és giccs atyai örökség és anyanyelv, bennünk és kívülünk; ellentmondásos viszonyban vagyunk vele. A vallás már nem világmagyarázat, viszont emocionális tény. A bujdosó lélek szavát lehet venni belőle. Pályi Andrásnak elsősorban a vallás poétikája a fontos; az ideológiára iróniával tekint. Minden ideológia – a vallásos idealizmusa is – az élet megerőszakolása, „bárányszőrbe bújt farkas”, és minden idealizmus mélyén ott lapul az „ócska matematika”. Ezért inkább az élet kaotikus, érzéki zsongásának szentelt mély figyelmet az író. Hisz „az ember állandóan érzi a testét”, ahogy Nádas Péter írja egy helyütt (akivel szenzualizmus tekintetében Pályi prózája rokon). És „mindig körülvesz bennünket a lelkünk”, folytatható a mondat egy Proust-idézzel. Az érzéki jelenlét átüt a papíron az *Éltem* lapjain és lélek-jelenlétet sugároz. Ez a csodálatos fakadás nagy ajándéka ennek a prózának.

Egyszerűbb, visszafogottabb nem is lehetne a cím, se az alcím: *Két történet*. Történet: görögül „mythos”, egyszerű forma, mely mintegy magától kristályosodott ki a nyelvekben (André Jolles szerint) – akár a történet az életben. Ám tudjuk jól, hogy manapság nem megy ez a kristályosodás, valami hiányzik hozzá. „Nekem elmaradt az életem”, mondja az *Éltem* című első történet elbeszélője, illetve főszereplője, egy egyszerű, közönséges öregasszony. Az elmaradt történetről, a mítosz hiányáról szól ez a történet nélküli történet. Az elbeszélés nehézségeit Pályi színészettel oldotta meg: az író felöltötte az öregasszony szerepét és hangot adott az ő artikulátlan belső monológjának. A stilisztikai finomságokból, a tárgyias leírásokból, a végig ott lengedező iróniából érezhető, hogy az író kívülről látja őt, másrészt viszont azonosul vele, beleéli magát a személyébe, a szívéig ás és felmutatja azt. Szavakba foglalja a nyögést, dadogást, sziszegést. A színész-író tolmácsolásában megtörténik az elmaradt élet, átélkesül a vergődés. Csoda történik: életre kel az öregasszony, akinek elmaradt az élete.

Özv. Magyarné Maday Veron nyomorúsága kínosabb, mint Jóbé, és iszonytatóbb, mint a beckett-i figuraké. Ez a húgyos ágyban hánykolódó, megcsúfolt, gonosz öregasszony a kelet-európai nyomorúság szociálpszichológiai leviátánja. Feje fölött az Úr: az erőszak. „Most az uram széles, húsos orrát látom, a dús, sűrű haját, ami idős korára se ritkult meg, a szétálló két fülét” – lebeg az otromba fallosz-látomás az égen; „az uram meztelenül a nagy faszával, rám akar mászni, térdel fölöttem, végigmér”. Fröcsögő sziszegés, morgó átkozódás jön ki az öregasszonyból ebben a présben. Ezt, a sötét kín kimondhatatlanját artikulálja az író, tolmácsolja az egyes szám első személyű színész-elbeszélő. Monológja a negatív érzelmek (fájdalom, fé-

lelem, gyűlölet, megvetés, rosszindulat stb.) disszonáns zenéjére írt szöveg. Összekeveredett, eltorzult emlékképek, képzelt és valós élmények, látomások, hallucinációk kavarnak benne kaotikusan, lidércesen. Chaos magnum, umbra mortis – a halál iszonyú angyalának szárnyai alatt vagyunk.

Az élet nagy titkai közé tartozik és aláazatra int, hogy a kegyelmet nem lehet kikövetelni. „Nagyon akarok valamit. A bizonyosságot akarom.” „Az az én bajom, hogy mindenáron hinni akarok.” Ezekben a mondatokban szublimáltan jut szóhoz az öregasszony erőszakossága, akarnok görcse, ami megakadályozza, hogy üzenjen az önkörünkön túli más világ. „Kinézek az ablakon, de csak a saját tükörképemet látom, olyan sűrű a sötétség” – felel a sötét képmás az előbbi fallikus arc-látomásra.

Az elbeszélői-„színészi” hangsúlyok, a mélyreható tolmácsolás mégis képes forrásokat fakasztani ebben a sivár anyagban. (Vagy talán kegyelem ez, mely az író éri.) Kristályok, szimbólumok képződnek – szabadítanak a pusztaságból. Tágul a világ, tárul a lélek.

Egy zsugorodó kert jelenik meg, „merő burjánzás”, giz-gaz; egy korhadó körtefa, mérgezett vízű kút, pusztuló szőlő. Több jelenetben is feltűnik a bor és a kenyér; a lélekerő és az öröm szimbólumai kifordulnak, megcsúfoltatnak: „Tényleg ott a kenyér. Kis tálcán a jászol sarkára helyezve, mellette kés. (...) Odasuhintasz az ostorral, kivered a kezemből a kenyeret.”

A beteg öregasszony keserves agóniája mitikus foglalatba ágyazódik. A fájdalom húgyozás, görcsölés, a hánykolódás szenzuális leírása rabul ejti az olvasó érzékeit, a bűzök, a tapintás sajgásai, a nyögdecselő hangok, a nyomor látványa eleméntárisan hatnak, a testiség, az alja-világ emberszagú, sötét zugaiba visznek és ugyanakkor megteremtik a pokol-képzet mitikus auráját. („Tüzes vaslemez égeti belülről a húsom”; „ég a húsom”; „égeti a gyomromat a gyűlölet” stb.) A mélypontot követő enyhület sem hoz feloldozást. A „hajnali húgyozási cirkusz”, a „hajnali kínlődás” a híres Kosztolányi-versből ismert hálaltelt, túlcsonduló elragadtatás ellentétét hívja elő: „teljesen egyedül vagyok a sötét szobában. És józan.” „A szürkületben előtűnnek a bútorok, a nagy zsírfolt a vakolaton, a repedés, mely nem mélyült, pontosan bemérem a szememmel, a cikcakkok közt ugyanaz a távolság, megnyugszom.” Ez az objektív józanág, ez a materializmus, ez az üres tekintet a semmi sivatagát rajzolja körül.

Az öregasszony lesúlyosabb élettapasztalata a szépség, a jóság kifordulása, lelepleződése, a „minden másképp van, mint hittem”. Az életfa-szimbólumban ez így összegződik: „A körtefát beszórja fénnel a nap, úgy fest a nagy sugárfüldőben, mintha egészséges lenne.” Ilyen „minthának” bizonyult az öregasszony életében minden, ami magasztosnak tűnt: az ünnep, a szerelem, a vallás, a zene, a gyermek, a nőiség, a barátság... Ha néhányszor ölébe ejtette markát, és hagyta, hogy megérintse a természet, a szeretet vagy a művészet szelleme, a másik oldalról nyomban brutálisan lecsapott rá a közönséges valóság: „Olyan szerelmes voltam, hogy majd belehaltam. Erre ököllet az arcomba vág.” Az „idomítás” eredményeképp az ő tekintete is erőszakosan romboló lesz, mindent lecsupaszít, kivetkőztet önmagából, mint amikor meglesi a „hegyes seggű papocskát” a paplak befüggönyözött ablakának résén át, ahogy „anyaszült meztelenül áll a tükör előtt, nézegeti magát, sorra kinyomkodja a pofiján a mitesszereket”. – A látásnak és a látomásnak nincs szigorúan meghúzott határa.

A zavargó emlékek, tapasztalások és látomások egyre lejjebbre szédítik az öregasszonyt, mintha a saját mérgezett kútjába zuhanna. Az *alvilág* kapujában veti meg a lábát, amit az elbeszélés a családi kriptába való leereszkedéssel szemléltet. Életgyónás, számadás és fekete mise akar ez lenni a jámbor és jóhiszemű szomszéd nyugdíjas színe előtt. „Édes istenem, hát mindnyájan állatok vagyunk” – hangzik Veron hiszekegye, az úrfelmutatás aktusa pedig az apja faszának felelevenítésével teljesedik. Igen: „az egész emberből csak a slicce”. A fekete mise is nyújt feloldozást: felold az erkölcsi kötelmek alól, és kaput nyit a vak erők birodalmába.

Az öregasszony pornográf tekintete, mint egy kihegyesedett fallosz, mostoha-lánya „széttérpesztett combjai közé” hatol, majd szent, kéjes borzadállyal vetíti le az ura és a lánya vérfertőző nászát. Ez a nyomorult lény a legnagyobb civilizációs tabukat rombolja le, leleplezi a kispolgárok „háziisteneit”, meg azokat, akik eljátsz-szák „az isten angyalát”. De Pályi András nem kerekít belőle nagy bűnöst, egy Jean Genet-i figurát. Özv. Magyarnának nincsen méltósága. Nem áldozat ő, csak „préda”: „Préda vagyok. Még mindig a prédátok vagyok. Mi lesz velem? Jaj, mi lesz?” Egész élete vetélés, küret; kaparják és kapar élethossziglan, vagy talán vég-telenül: élete nem út, hanem örvény, emésztő ismétlődés. Az örök ciklikusságra utal a kompozíció is: a történet vége ugyanannak a rettenetes újévnek a felidézésébe torkollik, amelyről a legelső mondat tesz említést. Az élet örlő mechanizmusát a nagy falás és baszás Szilveszter-éji víziója így szemlélteti: „Nézem, forognak a szá-jak, ki-kibukkan belőlük a csirkehús... minden száj egy-egy gép... Ki-be, ki-be. Irtózatos húzogató, megvesztek.”

„Alszom” – ez az elbeszélés utolsó szava. A történetnek azonban nincs vége: egyenletes szuszogásban folytatódik a végtelenségig. Az öregasszony nem hal meg: „Fölöslegessé vált a testem. Vagyis én magam fölösleges lettem. És mégis élek. Hogy van ez, hogy élek?”

Mert az író elvarázsolta: megtörténik az átváltozás: az öregasszony mitikus állattá változik, Leviátánná, a vízi szörnyé, akinek testéből az igaz emberek lak-mározní fognak, vagy Uroborosszá, a farka végénél kezdődő kígyóvá, mely mint egy körkörös folyó körbefoglalja, s midőn eljön a vég, felfalja a Földet.

A negatív érzelmi tartományról és arról, ami *nem*, könnyebb beszélnünk. A meg-nevezés itt védekezésnek, ördögűzésnek számít. A pozitív érzelmek birodalmának szíve felé haladva azonban egyre halkabbakká válunk és elnémulunk. Mintha a ki-mondás hiúság lenne, melytől szétrebben az anyagi kar. Pályi András *Másutt* című története ezen a másik földön jár. Nemigen merészel az utas beszélni erről a kaland-ról, fél, mert kiszolgáltatott, védtelen és törékeny, s érzi a tabu tiltó sugárzását: nem szabad, szavakkal sem szabad birtokolni akarni őt.

Ismét színészettel, egy szerep segítségével keveredik felül a megszólalás nehéz-ségein az író. Ezúttal Avilai Szent Terézszel vállal közösséget; mondhatni, Szent Te-réztől megkapta a nyelv adományát, a misztikus spiritualizmus szókinsét, egy olyan nyelvtant, mely megtanít kellő alázattal beszélni a szerelemlről. Ebben a közösség-ben misztikus istenszerelem és földi, érzéki szerelem fed egymást; istent szeret minden igaz szerető, és földi paradicsomot teremt istenszerelmével a misztikus; az érzékiség magas spirituális szférába röpit, és testet remegtető érzékiséget szabadít rád a misztikus istenélmeny: misztika és erotika a szerelemben egyesül. Le lehet leplezni Szent Terézben a „psychopathia sexualis”-t, és lehet gúnyolódni az erotika „egekbe menesztésén”. A szerelem titokban őrizi és újjászüli a transzcendencia és a coincidentia oppositorum csodálatos lehetőségét.

Avilai Szent Teréz (1515–1582) volt az első esszéista, aki így tudott írni a sze-relemlről, aki nőiségének vállalásában, a női erotikus érzékenység kibontásával is „madre fundadora” volt, aki meg merte ismerni azt a „másik színteret” (Freud), amit a bensőségesség, a lélek vagy akár a tudatalatti terének is nevezhetünk, s ez-zel nemcsak kolostorokat, hanem egy ellenvilágot, egy ellenkultúrát épített fel a társadalommal és az uralkodó (mondhatnánk: erősen maszkulin) kultúrával szemben. Lázasának szervező elve: a szeretet oppozíciója. (Más kérdés, hogy ezt a rebellis Szent Terézt miként domesztikálta a katolicizmus.) Avilai Terézt választani identi-fikációs modellnek ma is ellenzékiiséget jelent.

Pályi nem a „nagy” Szent Teréz legendáját, hanem a műveiben élő Teresát kereste meg. Az elbeszélésben rejtett idézetek vannak *Önéletrajzá*ból, *A tökéletes-ség útjából*, és *A belső várkastély*ből, az életrajzi tények hitelesek, a nyelvezet, a stílus is az apáca-írónt idézi. Az író dinamikus párbeszédbe elegyedett az írónővel,

hol összeolvadt vele, hol gyengéd iróniával jelezte a distanciát. Fontos hagyományt ajándékozott a jelennek.

Fura ajándéknak tetszhet ez a profán jelenben, a szexuális forradalom és a demitizálási tendenciák győzelme után, amikor teljesen érthető Radnóti Sándor megállapítása: „a modern életben a szerelmi egyesülésnek nincs olyan jelentése, amely magunkon és a másikon túlmutatna”. Pályi András elbeszélése viszont azt hitelesíti irodalmilag, ami talán kevésbé érthető: hogy van alternatíva. A lélekben, vagy annak égi tükrében, a szellemben nem kis elszántság és áldozatok árán meg lehet találni. Nem a profán, a semmi, a szexus, a naturáliák megkerülésével, hanem épp azok roglalatában.

A *másutt* járó elbeszélés egy drámai lelki érdeklődést, átvalósulást, egy belső expedíciót ír le. „Végtere az igazi kalandok az emberben belül történnek, s nem kinn a világban.” „Csak a világ fiai hiszik, hogy az események kívül történnek; mi, akik kivonultunk onnan, jól tudjuk, hogy minden titok és minden igazság belülről fakad”. E másik, láthatatlan színtér előtérbe hozása a művészet örök ténykedése, mely azonban zsarnoki időkben lázas, eksztatikus cselekedetté forrósodik. Avilai Teréz életvitelével és művei szavával radikálisan elítélte a külső valóságot; *A tökéletesség útjában* például így ír: „a világ dolgai egy hitvány játék figurái”, a világ „nem azt tekint, hogy micsoda valaki önmagában, hanem azt, hogy mennyi birtoka és hány jobbága van”. Pályi András a történet legvégén ad nyomatékos képet a valóság-szervezetről, amelynek hősnője hátat fordított: inkvizícióról, máglyahalálról, zsidó-üldözéséről beszél Teresa de Jesu, aki – valós tény – *hija de conversos*, megtért zsidók megbélyegzett lánya volt. Fivérei gyarmatosító expedíciók csapataiba menekültek, ő belső emigrációba vonult; befelé fordulása ellenállás, ellenzékiesség, teremtmény-lázadás; egy alternatív belső világ felépítése. „Mi a maradandóbb: a kő vagy a lélek?” – teszi fel a kérdést a történet végén az elbeszélő. Bizony, a „belső várkastély” ma is áll és véd. És a „tökéletesség útja” is, kikövezetlenül.

Történetünk alapmetaforája: az *út*. Szent Teréz műveiben „az imádság útjáról”, „a szenvedések útjáról” van szó, mely a „Jegyeshez”, a „lelki szabadsághoz” vezet: láthatatlan, mérhetetlen vertikális. Az elbeszélésben a lélek terét és útjait epikai szcenizálás térképezi fel. A kolostorkert végében, sűrű bozót mögött áll két remetelak, a közelében olajfa és fehér kökerezett. A kápolnától és a celláktól a sötét remetelakig és a keresztig vezető utat járja végig ismételt Teréz. „Alighanem több merészség kell hozzá, mint a perui indiánok leigázásához” – mondja. És nem birtokláshoz, hanem lemondáshoz, a feltétlen szerelemhez ér el, ami kegyelmi ajándék is egyúttal. Az elbeszélés másik legfontosabb metaforája a *kút*. A kolostorban kútásási munkálatok folynak. Eleinte nem sikerül saját vízhez jutniuk, csak „egy óriási gödör tátong”, a történet végére azonban elkészül a „saját forrás”. A „kút” szimbolikus holdudvarát új árnyalattal színezi, hogy Teresa az egyik apáca nyugodt, kék szemének tükréhez hasonlítja a vizét. Ez az apáca biztatja őt: „Inkább ássunk tovább, *madre fundadora*”. Az „út” és a „kút” mitikus szimbólumainak keresztezéséből egy sajátos, gazdagon vibráló nagy metaforát dolgoz ki az elbeszélés.

„A szkepszis diszörtség a misztika kapuja előtt” – Alekszandr Blok e remekbefoglalt mondata a San José-kolostor kapuja fölött is ott állhatna kőbe vésvé. A terézi lélek nem anyagi lélek: azok közé tartozik, „akiknek megadatott a lehetőség, hogy megismerjék a teljességet”, megtudják, hogy „valójában, ténylegesen mi van”; a kételkedés izzadságos munka és mindennapi penitencia, mely foglalként őrzi azt, ami megfoghatatlanul igaz. Allegorikusan szólva a kételkedés harc az ördöggel és az Úr szolgálatának útja.

Teresa két példázata tovább bonyolítja az út szimbólumát. (A régi irodalom e közkedvelt kisműfajával Szent Teréz is szívesen élt műveiben. Pályi antikvárius – „camp”-es – érzülettel applikálja be elbeszélésebe ezt a naiv műformát.) Az egyikben a kereszthez vezető út kövén egy hernyót pillant meg a *madre*, el akarja taposni, s csak a kékszemű anyagi *hermana* sikolya téríti el ettől: utat enged a „veszedelmes kártevőnek”, akiben talán az ördög rejtezik. Az elbeszélés legvégén értel-

mezi a példát: a féreg útja az átváltozás, a színeváltozás. Az Isten útja és az ördög útja tehát megkülönböztethetetlenül egybemosódik. De Teresa hangot ad székszékének is: „Csakhogy a mi kertünkben nincs szederfa, s elég régóta foglalkozom kerítéskezéssel, hogy tudjam, abból az araszoló féregből, melyet ott a kövön megpillantottam, sosem lesz fehér pillangó”.

A másik példa ennyi: „Ahogy a névtelen hangya felmászik a fára, és lepottyan. És újra felmászik.” A *fa* a *kút* pandanja, az élet és a tudás vertikális útja. A bűn.

A szerelem bűn: határátörés, rebellió. Töri a normákat, a kódexeket, és új személyiséget – reményt – szül. Avilai Teréz, a rendalapító új alkotmányt állított fel, új életlehetőségeket hordott ki. A világi jogot és erkölcsöt – sőt sok tekintetben az egyházit is – elvetette: „tedd, hogy őszintén óhajtsam az egész világ megvetését” – szól az imája. „Így lesz az ember teljesen szabad, amennyiben egészen mindegy neki, vajon rosszat vagy jót mondanak-e róla.” (A *tökéletesség útja*) Az ember maga sem tudja, hogy jót vagy rosszat cselekszik-e; magasabb rendű lelkesedés, felfoghatatlan lelki erő hajtja. Pályi Teresája így kérdez: „hogyan magyarázhatnám meg ezt az egész zűrzavart, ami velem történt? Hogy előbb az ördög ravaszágaként könyveltem el ő szent felsége kegyelmét, majd épp fordítva, ő szent felségének tulajdonítottam azokat a képeket, amelyeket az ördög vetített elem?”

Az út végére érve Teresa a racionális, morális fontolgatások korlátozottságát, alárendeltségét állapítja meg és alázatra int. Az „égi szerelem” tapasztalatát hordozó ember számára az élet megfoghatatlan „természetfeletti gyümölcs”. Viszonya hozzá: tevékeny alázat. A *tökéletesség útjának* sakktábla-példázat szerint „nem elég ismerni a figurákat: a királynak kell ajándékozni magunkat”.

Teresa útja: belső átváltozás, beavatás a szerelem misztériumába. Mint a felhők, gomolyognak fölötté az áttűnések: az élet fája keresztté, a kert pusztasággá, az Isten útja az ördög útjává változik és viszont.

Az elbeszélés elején egy kolostorkertet látunk, a lélek virágzó kertjét, „a boldogság szigetét”. A *kert* archetípusa Pályi prózájának egyik kitartóan fel- és felbukkanó alapmetaforája. Van, hogy bebörtönözöttséget sugall, van, hogy a nyitás helyét jelenti, olyan kibomló teret, ahol a földi találkozik az égivel; lelkem-mozgató tradicionális bizonytalanság munkál ebben a kettősségben, akárcsak abban a kérdésben, hogy a rendezett vagy a burjánzó kert ad-e otthont Istennek. A lélek rejtett zugát, a legfontosabb benső események színterét a kert végében meghúzódó, sűrű bózót mögötti két remetelak „diszletezi”, a „kedvenc” és a „sötét zug”, az apollói és a dionüszoszi szárnyalások helyszínei. Georges Duby azt írja, hogy „azok számára, akik a falak mögé való visszavonulást választották”, a kolostorkert „a földön túli világ befejezett, kialakult nyelvét beszéli”. – Talán nem is csak a szimbolikus nyelvet, a kertek és a templomok architektónikájának, a kövek és a növények titkos jelentéseinek nyelvét lehet érteni ezen, hanem egy olyan sokkal egyszerűbb, ugyanakkor rejtélyesebb evidenciát, amit Pályi (Karthauzi Dénes szavait kölcsönvéve) így ír le: „A fű azért szép, mert zöld, a briliánsok azért, mert csillognak, az emberi test azért, mert megfelel céljának, a föld azért, mert hosszú és széles, az égitestek azért, mert kerek és fényesek...” Ezek az elragadtatott szavak (amelyekkel Karthauzi Dénes „a világ csinoságáról és Isten szépségéről” vallott) egyik eksztatikus révülete során bukna ki Teresa ajkain, amikor – az Ő jelenlétének ölében – „a tiszta jószág s a tökéletes szépség” ragyog a világból.

Az út vége felé, amikor Teresa a teljes igazság megismerésére törve kilép az éjszakai kertbe, úgy érzi, mintha „óriási üvegbúra” borulna a feje fölé. A kert elveszíti metaforikus jelentéseit, a világ evidenciája meginog. („Régebben mindenben metaforát kerestem volna. Most nem teszek egyebet, csak egyik körül a másikra lépek.” „Meggszűnt a világ.”) A színváltás leheletnyi, szinte észrevehetetlen – hisz minden ugyanaz marad – mégis óriási a különbség. A kereszt most „hatalmas, lélek-telen kötőmb”. Az idő „puszta úr”. A lélek-jelenlét veszett ki mindenből, melynek hiányában a világ csak díszlet, az ember csak figura, melynek nincs bensőséges köze se magához, se semmihez. Ha megszakad a dialógus a világ és a személy, az

én és a másik között, az a dialógus, amikor a világ és a másik nem tárgy, hanem – Martin Buber megfogalmazását követve – tegezõ viszonyban van velük az ember, akkor „a létezés nem egyéb, mint a létezés hiánya”.

A modern irodalom sok-sok szót szentelt ennek az állapotnak a leírására, az értelmezésére. Pályi felfogása Pilinszkyéhez áll a legközelebb, aki szerint a mélypont, a kétségbeesés, a bûn megélése olyan pokol, melynek tüzében kikovácsolódik egy „hiten túli hit, reményen túli remény, bizalmon túli bizalom”. Az elbeszélés vége felé, a csúcsponton az író egy bonyolult, spekulatív elmélkedés-betétben fogalmazza meg ennek az átfordulásnak a filozófiáját. Idézem: „Azt mondják, az égõ kátrányt nem oltja a víz, hanem épp ellenkezõleg, táplálja. Nem furcsa? A víz táplálja a tüzet? Ez olyan, mintha azt mondanám, a halál táplálja az életet. Akkor pedig a végsõ remény, amit az ördög semminek nevezett, nem egyéb, mint az akarat elfordulása az élettõl. És ez az elfordulás maga a megtalálás. Ennyi az egész. Vagyis a lelki tehetségek ugyanúgy mûködnek a hitetlenben, akár a hívõben. Csak míg a hívõ lelkek a fény fiai, addig a hitetlenek az éj szolgálai. Ennél sivárabb gondolatot már nem is lehetne kiõtleni. Kifordul sarkaiból a világ, és minden mégis ugyanúgy marad. Valami közben természetesen odavész. És épp ami a lényeg volt, az vész oda. Vagy a lényegtelenít hívjuk lényegnek? Ha a kõntõs maradandóbb, mint aki hordta, attól már lényegesebb is? És miért ne? Hát a közmondás nem azt állítja, hogy a madarat is a tolláról ismerjük meg?”

Akik pusztulást látnak, nem hisznek semmiben, és halálra szánván magukat, a via negatíván haladnak lefelé, éppúgy valami mást vágnak és máshova tartanak, mint azok, akik a szépségben és a jóságban gyönyörködnek, hisznek, és az Úrnak szánván magukat, a via pozitívan szárnyalnak felfelé. A via negativa végén a semmi, a via positiva végén pedig az örökkévalóság vár: ez is, az is a halál. Az Isten és az ördög szemébõl is a halál néz ránk. A többi – a minden – csak játék a metaforákkal. Ez a metaforajáték (melynek „operája” a vallás) a lélek kõntõse, a madár tolla, az ember barátja. Megfoghatatlan, bizonytalan és biztosíthatatlan. Teréz metaforakincsével szólva: az élet vize, mely a lélekbõl forrászik.

Mintha saját sírját próbálná, úgy térdel Teresa a szûk, kopár remetelakban, a „dionüoszoziban”, halálra szánva. És itt gyönyörû képekkel mutatja be Pályi András a kegyelem pillanatát. „Egészen a kövek közelében van az arcom”; „gyöngyözõ cseppek a nyers kõfalon. Veríték”; „egy csepp veríték a földre hull”. A kõ megéled a lélek melegétõl. Megéled Jézus, aki élõ kõnek nevezte magát. Felbuzog az élet vize, a könny, Isten veritéke. Teresa visszanyerte a nyelv, a metaforajáték, a szeretet adományát, Őt és önmagát, a Neki élõ mulandót, aki fényt vet rá, míg Ő megvilágítja mélységeit. Ez a tükörjáték a szerelem.

„Az indiánok hite szerint nekik maguknak kell segíteniök a napot, hogy minden reggel felkeljen.” Talán ehhez a hithez jut el végül és gyakorolja alázattal és csöndben Teresa de Jesus, a lázadó. (Szépirodalmi, 1988)

REJTETT KÜZDELMEK ÉVEI

Méltán kényeztette el a harmincas évek irodalmi közvéleménye a sihederkorú, majd ifjúvá érett Weöres Sándor költészetét. Közvélemény, mondtam, de persze a szavahihető, érvényes ítéletet formálni képes kevesekre gondoltam, akik – mind a már beérkezett, mind a színre lépő poétával egyivású költők köréből – ritka egyöntetűséggel jósltak nagy jövőt a pécsi költő-diáknak. Hiszen Weöres abban az időben, amikor első három versgyűjteménye, doktori értekezése, valamint egy verses drámája megjelent, ha nem is tősgyökeres, de otthonos pécsi lakosnak számított: a dél-dunántúli, pannon hagyományt ápoló kultúrkörzet fővárosának fogadott fia lett. S a fiú nemcsak azzal a néhány verssel áldozott egyetemista évei színhelyének, melyek e dús történelmi tájkép couleur locale-ját idézik meg, hanem szellemi kibontakozásának, mintakeresésének sokfelé irányultságával, elfogulatlan tágasságával is. Várkonyi Nándor, Halasy-Nagy József neve, a Janus Pannonius Társaság, az elvetélt *Ottorony*, majd a megvalósult *Sorsunk* folyóiratcímei fémjelzik ezt az iskolát, s ami több, ezt a légkört. Idők letűntén, jóslatok beváltán most itt az alkalom arra, hogy Pécs fejezze ki háláját a nagygyá nőtt költőnek, mégpedig az alkotó saját szavával. A Baranya Megyei Könyvtár *Pannónia Könyvek* sorozatában Weöres összes Pécssett megjelent kötetét olvashatjuk hasonmás-kiadásban.

(*Tarkaság*) Széljegyzeteket vetek csupán papírra, beérve kivételesen annyival, hogy néhány kősa megfigyelést rögzítsek, átvezetések és lezárás nélkül. Úgy vélem, feljogosít most e nagyvonalúságra az elem került anyag lenyűgöző bősége, tanulmányoknak, monográfiáknak köszönhető viszonylagos föltártsága s talán még az ünnepi alkalom is.

Az első benyomás, mely a versfüzetek olvastán ér, bizonyosan megegyezik a kortársak észleletével: ez az igen zsenge korú ifjú máris mindent tud, amit egy költőnek tudnia kell. Ez a megfogalmazás persze a technikai, formálási készség jelenlétét üdvözli elsősorban. S hogy ez valóban mennyire lényegesen sajátja már az induló poétának is, arról *A vers születése* című disszertáció tanúsága szerint maga Weöres is tudott: ezért szól benne öntudattal, de egyben tárgyilagos vizsgálódással a „poétai gyakorlottságról”, a versalkotói „mechanizmusról”, sőt mi több (avagy talán: mi kevesebb), a „kézügyességről”. De ki tagadná, s miért tagadták volna kortársai is, hogy élményanyaguk, velejük, kifejezendőjük is van e verseknek; s nem csak az annyira csodált *Öregeknek*, a *Hideg van* című kötet darabjának. S ami még pezsdítőbb, de egyszersmind zavarbaejtőbb tulajdonsága immár az egész korszaknak, s azon túl a teljes pálya tetőző szakaszainak is, az az élet – az átéltnél sokszorosan, Várkonyi szóértelmezésével mondhatjuk: „kozmetikusan” meghosszabbított sugarú élet – özőnének, tenyészetének, mennyiséggel ki nem számítható, mert a tudattól szaporított sokféleségének beolvasztása, belefoglalása a lírába. Mégpedig – tudvalevő – önfeléd hajlékonysággal, versenként újonnan kitalált és kipróbált egyéniséggel és hanghordozással, mert e kettő változó eleme csupán a weöresi versvilágnak, a konsztans tényezők (az „örök-egy” is jogos talán többes számmal illetni, csakis plurálisan megismerhető lényegei miatt) másutt rejlenek, s igazából csak későbbben rajzolódnak ki e versvilág alapzata- és horizontjaként. Ezért is hat oly csillogóan virtuóznak az ifjú Weöres, ezért vélhetik úgy mind idősebb, mind vele egykorú pályatársai, hogy küzdelem nélkül jutott a versalkotó erők és megoldások birtokába.

(*Keresés*) Pedig költői beérése nem volt azért ennyire zavartalan. Hogy nem volt az, arra a reprint kiadás közös tokjába foglalt három verskötet szolgált bizo-

nyitékot, hogy miért nem, arra *A vers születése*, s még inkább Weöres akkori irodalmi levelezése vet fényt. Ha a versanyagot nézzük, észrevehetjük, hogy a hatalmas tehetség még küzd a reá hagyományozott költői műfajkészlettel és eszköztárral, s nemegyszer zökken még vissza a korábban már elhagyott kerékvágásba. A *Hideg van* naplószerű és életképies keretű verseihez hasonlót még a további gyűjteményekben is találhatunk, noha már az első kötetke végén ott vannak az archaikus művelődéstörténetbe transzponált versek, Weöres nagy mítoszverseinek legkorábbi előképei. Olykor egy életérzés megragadása tözszomszédos versekben is különböző határfokon sikerül. *A teremtés dicsérete* kötetből való *A fehér leány* meg az *Oldódás*: az elsőt meglehetősen túlírtnak, túlfinomítottnak találhatjuk, az utóbbi (a kötetbeli sorrend szerint: az előbbi) okvetlenül magvasabb, meggyőzőbb kifejezéssel hat. Látványos még az is, hogy az élményközlő énlírástól távolodóban mily nagy szerepet szán ez a poézis a konstrukciós eljárásoknak, a tagolásnak és a visszhangnak, a mindenfajta paralelizmusoknak és refréneknek, bátran kimonthatjuk: a retorikának. Előfordul még e kötetek lapjain, hogy a szerkezet, az ismétlések és megfelelések játéka nem engedi eléggé érvényesülni a vers jelentését. Remekművek is fakadnak, azonban ebből a szerkesztés-igényből; például *A teremtés dicséretéből* kiragyogó *Örök pillanat*, ez a sejtelmet és gondolatot goethei szinten egybefoglaló gnóma-vers.

De Weöres önelemzéseiből, melyeket levelezésébe szőtt bele, még inkább kiderül, hogy igenis megküzdött a valóban sajátyszerű líráért. Még úgyszólván kamaszfővel, Kosztolányinak írott egyik-másik levelében is a változás szükségét említi, amit pedig Várkonyinak 1943. július 8-án vet papírra új versei másfajta tartalom-forma összetételéről, az a *Medúza*-gyűjteménynek többszöri önmegtagadás árán meghódított csúcspontjáról beszél (lásd: Várkonyi Nándor: *Pergő évek*. Bp. 1976. 388–390.).

(*Szép és bizarr*) Már e kötetekben megmutatkozik költői nyelvének – a száz- és ezerféleségből is kivehető – kettőssége: szépnek, eszményinek és triviálisan anyagiasságnak, testiesnek az egybevegyítése, vagy inkább egymás mellé helyezése. Mindkettő összefügg a hőkentő plaszticitással, érzékletességgel, mely kezdettől sajátja. Túlozza bár csak egy árnyalatnyival a hangulati precizitást, láttassa csak egy kissé fölnagyítva a jelenséget, minőséget, máris groteszk stilushatást ér el. Mennyire jellemző a weöresi tónusra, ahogy egy priméren bölcséleti indíttatású versében fogalmaz:

Ilyen a lélek is: kihál belőle
az állapot – az érzés, értelem,
mely mindig csak a részekre halászik

s már ezt se bírja, betegeske tőle –
(A halálról)

Ez a „betegeske” jóval foghatóbb, láthatóbb szó, mégis különösebb, mint a képzőtlen változat volna. S Weöres nem titkolja, hogy erős hatásokat akar kelteni. Az esztétikai szépség fogalmi taglalása helyett is megelégszik annak hatáselvi meghatározásával: a szép keltette gyönyörködés minősíti a művet szépnek (*A vers születése*). Nem vagyunk messze a *Harmadik nemzedék* című vers „szépség lázmérője: hátgerinc” sorától.

(*A Theomachia*) Az utolsó jegyzetlapra néhány – szintén futólagos – észrevétel kívánczik a *Sorsunk* nyitószámaiban, 1941-ben közzétett *Theomachiáról*. Babits *Laodameiája* után ez a második sikerült antikdráma-imitáció a magyar 20. században, tudjuk. De nyilvánvalóak az eltérések is. A legfőbb: Babits lélektani síkon játszotta tragédiáját, a szerelmi vágy, az akarat megfeszített erőpróbáját, mely legalább három óra önkívületi idejére lebírja a halált. Weöres a görög „theogónia” ősmítoszt parafrázálja, eredet és idő konfliktusait sűriti Kronosz és fia összezsapásába. Stilizációs módszere is eltéveszthetetlenül a sajátja: a hellénizáló hangmenetből

kihanganak a weöresi fordulatok. Imént említett nyelvi érzékletességét itt a brutalitás, a lidérces fiziológiai pontosságig fokozza: „Mint sarjamat, / ezt is magamba gyúrom” – mondja a gyermekeit elnyelő főisten, s az ige máris egy nyers, kegyetlen világba vezet, mely oly igen különbözik a klasszikusok harmonikus görögség-elképzelésétől. Ezt a rémektől nyüzsgő régiséget idézik föl a kar látomásai a felfordult világról, ezt villantja meg a kardfogú tigrisek, sárkánygyíkok anakronisztikus emlegetése. Van azért e darabnak megragadó lélektani vonulata is: a zsarnok rémülete és az áldozatok kinja szinte egyidejűleg, egymásra vetítve nyilatkozik meg előttünk. A lényeg azonban, úgy vélem, a mítosz egyetemes szimbolikája irányában bontakozik ki: a *Theomachia* az időtlenségből, bőségből (aranykor), a boldog öntudatlanságból a történeti időbe, a változásba való átlépés megrázkódtatását dramatizálja. Értékszerkezetének belső antinómiája szembeötlő: az állandóság weöresi értelemben pozitív elvét itt a zsarnokság, az erőszak figuráiban testesíti meg, a változó történelemnek ugyancsak az életmű logikája szerinti negativitását itt a szellem hajlékonyságával (l. Erost) s a szabadsággal ellensúlyozza. A darab mégis, talán elsősorban a szereplőként meg sem jelenített, ám folyton rettegett Moirák drámája: a Moiráké, akiket a *Medúza* kötetbe került vers, *A teremtés* szólaltat meg, hangot adva teremtményeik panaszsavának is a változandóságnak kitett világban. S ha már versbeli folytatásról, elágazásról esik szó: „Mért nem alkottad úgy a világot, / hogy aki élő: teljes örömben örökre viruljon / s ne kelljen étkül élőket ölni?” – így zúdul fel a kórus, s ezt a kínzó kérdést fogja fortisszimóig fokozva kibontani a *De profundis*, a *Medúza* egyik legmegrázóbb, bár még a kifejtőbb, racionalisabb tartalmiság jegyében írott verse (ismét az 1943-ban Várkonyinak címzett levélre utalok). Mindez csak halványan illusztrálja a Weöres-életmű szervességét, apadhatatlan vérkeringését. (*Pannónia Könyvek*)

Németh Antal

ÚJ SZÍNHÁZAT!

1959. október 22-én operatagozatot avatott a Pécsi Nemzeti Színház, Verdi *Rigolettó*jának bemutatójával. Az előadást az abban az évadban Pécsre szerződött, akkor ötvenhat éves Németh Antal rendezte. A premierről a *Dunántúli Napló* október 25-i, vasárnapi száma számolt be. Ugyanazon az oldalon, amelyen „Egyéves a Jelenkor” címmel az akkori főszerkesztő szólt a folyóiratról, Székely Júlia „A Pécsi Nemzeti Színház ünnepe” cím alatt a következőket írta az operabemutatóról: „Németh szembeszáll a milanoi *Scala* tradicionális, világszerte követett, konvencionális, műrealista felfogásával. A milanoi realizmus a szöveg valóságát igyekszik, olykor igen brutális eszközökkel megvalósítani (...)

Németh a zenéből igyekszik kiindulni (...) Mivel az ének emelkedett beszéd, körülötte is mindent föl kell emelni, a mozgástól kezdve a díszleten keresztül a világításig.”

Németh Antalnak nem ez volt az első pécsi rendezése: 1942-ben debütált itt, vendégként, a *Csongor és Tündével*. A *Rigoletto* viszont egy hatéves, a színházi szakember aktív működését lezáró szakasz kezdetét jelentette. Németh, noha 1965-ig volt tagja a pécsi társulatnak, csak 1963-ig rendezett. Ebben a négy évadban huszonnyolc produkciót hozott létre. A Pécsi Nemzeti Színházban tizennégy művet, zömmel operát vitt színre. Itteni munkásságának másik felét a városi művelődési házban (a Bóbita Bábszínház mai otthonában) tartott hétfőnkénti ismeretterjesztő jellegű felolvasószínházi előadások tették ki. A negyven év fölötti pécsi színházbarátok számára Németh Antal neve ma is ezeket a programokat idézi fel. A még idősebbek vagy a színház-történet ismerői számára pedig Németh a budapesti Nemzeti Színház 1935 és 1944 között hivatalban volt direktorát jelenti.

Most – a könyvet válogató és szerkesztő Koltai Tamás előszavának címét kölcsönvéve – az ismeretlen Németh Antal lép eléünk ebből a vaskos, ötszáz oldalas kötetből. Az elméleti és gyakorlati színházi ember, aki egész életét és munkásságát Tháliának szentelte.

Németh Antal színházeszményét és rendezői gyakorlatát az előbb idézett kritika is akként jellemzi, mint ez az *Új színházatl* című válogatásból kirajzolódik. Számára a színház nem egy irodalmi vagy zenei mű közvetítésének eszköze, nem csupán előadó- vagy interpretatív művészet, hanem autonóm művészeti ág, a maga esztétikájával és technikájával, stílusával és műfajaival. A kötet írásaiban jelenlevő színházi szemlélet, nézetrendszer azt tanúsítja, hogy Németh Antal olyan európai szellem volt, aki pontosan érzekelte és követte kora színházi törekvéseinek főbb irányait. S évtizedek távolából visszatekintve látható, milyen eredeti módon érzett rá ugyanazokra a folyamatokra és lehetőségekre, amelyeket a huszadik század ma már klasszikusnak számító elméletirői és rendezői is – tőle függetlenül és vele egyidőben, de általa nem ismert módon – ugyancsak képviseltek és hirdettek. Nemcsak elméletiróként, de gyakorló színházi emberként is a rendezőközpontú és látványcentrikus színház híve és művelője volt. Elvetette a kizárólag az európai hagyományra épülő színházi tradíciót, és a művészeti ág megújításának lehetőségét a távolkeleti színházak megismerésében és felhasználásában látta.

A kötet öt, tematikusan szerkesztett fejezete Németh Antal színházi működésének öt területéről ad ízelítőt. A könyv harmincnégy írása közül – terjedelemtől nem, de számtól – a legtöbb a színházi publicistát mutatja be. Németh a húszas évek elejétől a harmincas évek közepéig (a Nemzetben elkezdett direktori munkáig) igen szerteágazó színházírói-publicisztikai tevékenységet folytatott. A színikritikáktól (melyekből a kötet, sajnos, nem közöl mutatónak néhányat) a színházi leveleken és tudósításokon át a vitairatig, valamint a szereposztást, a rendezést, a színpadi teret elméleti nézőpontból is elemző jegyzetekig terjed az a műfaji skála, amelyet Németh Antal színházi közíróként művelt. A kö-

vetkező négy fejezet az esztétát, a rendezőt, a színházi szervezőt és a magyar dráma apostolát mutatja be, két-három tanulmány, illetve cikk tükrében.

Ezekben a szakmai írásokban Németh olyan területekkel és kérdésekkel foglalkozik, amelyek ma is élő problémái a színházesztétikának és -elméletnek. Közli a kötet Németh Antal 1929-ben írott és publikált, *A színjátszás esztétikájának vázlata* című doktori értekezését, az operarendezésről és a bábjátékos művészetéről szóló tanulmányát, valamint egy filológiai értékű elemzést a magyar Shakespeare-fordításokról. A könyv második, elegyesebb felében a *Hamlet* rendezőpéldányának részlete, *Az ember tragédiájának* a szerző életében betöltött szerepéről szóló vallomás, a színházi produkció létrehozásáról szóló ismeretterjesztő előadás mutatja be – néhány további írás mellett – Németh Antal szerteágazó teátrumi működését. A kötet nemcsak tematikában igyekszik teljes (noha szükségképpen vázlatos) képet nyújtani a színházi emberről, hanem az életút hosszsmetszetében is. Az első írás 1921-ből, az utolsó 1967-ből, a Németh Antal halálát megelőző évből való.

Ezeknek az írásoknak a döntő többsége ma szinte hozzáférhetetlen. Ezért is beszélhet a szerkesztő az ismeretlen Németh Antalról, és ezért is illeti elismerés Koltai Tamást, aki nemcsak körültekintő válogatói munkát végzett, hanem a kötethez és az öt fejezethez írott bevezetőjével avatott és pontos eligazítást ad a Németh Antal-i életmű közzétett részleteihez. Ehhez az eligazításhoz olyan információk is hozzátartoznak, amelyek sem a kötet írásaiból, sem a kortársi feledés homályából nem áthatók elő. Így például Németh Antal pécsi pályafutásának végéről az, hogy – idézve a könyv előszavát – „1965-ben váratlanul nyugdíjazzák, noha nem kéri.” A *Dunántúli Napló* 1965. június 20-i számában *A népszerűt nem lehet szembeállítani a korszerűvel* címmel Thiery Árpád interjút közöl a színház igazgatójával, Nógrádi Róberttel, aki a társulatban bekövetkezett személyi változások között nem említi meg Németh Antal nevét. (*Műzsák, 1988*)

P. MÜLLER PÉTER